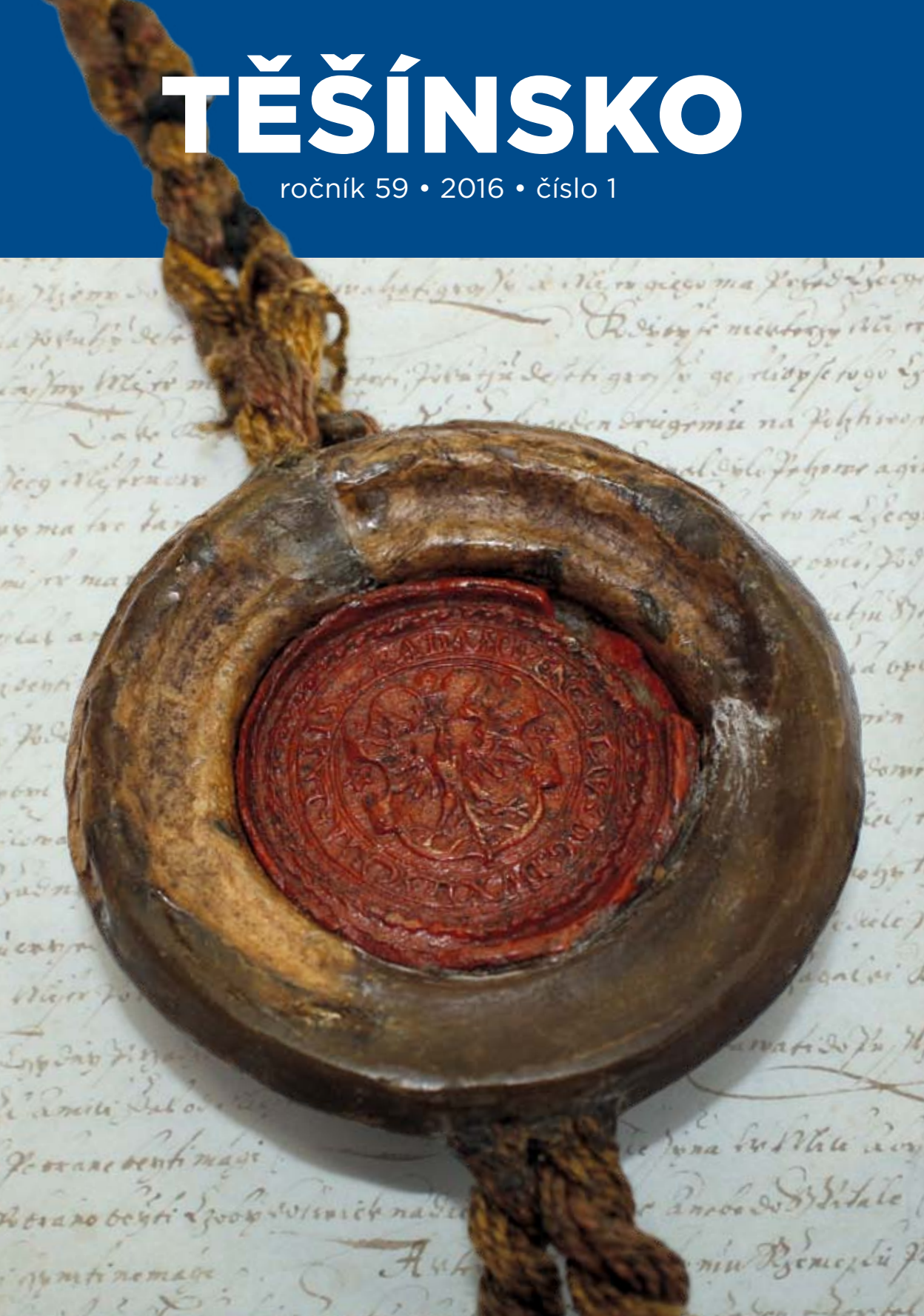

TĚŠÍNSKO

ročník 59 • 2016 • číslo 1

ČLÁNKY A STUDIE

- 1 **Životní osudy „soldáta“ Jana Němčického z Němčic**
Ke klientelským vztahům a kariérním strategiím nižší šlechty v předbělohorském období
I. část
Jan Saheb
- 31 **Od konskripční duši k prvnímu modernímu sčítání obyvatelstva v roce 1869**
Nejen lidnatost Těšínska v zrcadle statistických šetření
Ludmila Nesládková
- 47 **K okolnostem potlačení tzv. orlovské stávký v roce 1925**
Ivana Kolářová – Ondřej Kolář

MATERIÁLY

- 57 **Pečeti fryštátských cechů**
Karel Müller

ROZMANITOSTI

- 63 Muzeum Těšínska v roce 2015 | Výroční zpráva | *Zbyšek Ondřeka*
- 74 Skalní sesuv na Girové | Jedna z největších svahových deformací na území ČR | *Markéta Jochymková*
- 78 Zajímavé invazní druhy na Těšínsku | Želva nádherná (*Trachemys scripta elegans*) | *Jana Byrtusová*
- 81 Ke 100. výročí narození Mons. Miloslava Klisze | *Tomáš Peterek*
- 85 Vzpomínka na Štěpána Kotka | *Karel Bogar*
- 87 Mezinárodní projekt Vojenské zajatecké tábory Teschen během 2. světové války / Obozy jenieckie Teschen w latach II wojny światowej | *Pavčina Badurová – Martin Krůl – Joanna Lusek*

Z NOVÉ LITERATURY (nejen) O TĚŠÍNSKU

- 91 Kutal, Miroslav – Suchomel, Josef a kol.: Velké šelmy na Moravě a ve Slezsku
- 92 Acta Musei Beskidensis, tom. 7, 2015
- 93 Kouřil, Pavel (ed.): Velká Morava a počátky křesťanství
- 94 Dokoupil, Lumír – Nesládková, Ludmila – Lipovski, Radek: Populace Rakouského Slezska a severovýchodní Moravy v éře modernizace (od 60. let 19. století do první světové války)
- 97 Barcuch, Antonín a kol.: Beskydy turistickými stezkami
- 100 Al Saheb, Jan – Pindur, David a kol.: Malenovice. Minulost a současnost obce pod Lysou horou
- 102 Jež, Radim – Pindur, David a kol.: Mosty u Jablunkova včera a dnes / Mosty koło Jabłonkowa wczoraj i dziś
- 104 Gojniczek, Wacław – Tomiczková, Monika – Cierniak, Aleksander: Zahrada dvou břehů 2013–2015 Těšín – Český Těšín
- 105 Bieberle, Josef: Lidé ze Starých Hamrů ve 20. století (Valašské hory jsou naše otčina)
- 106 Martinek, Libor: Władysław Sikora (monografie)
- 108 Slepíčka, Martin: Kostel svaté Kateřiny Alexandrijské v Ostravě-Hrabové
- 111 Kožusznik, Janusz (red.): Evangelický kalendář / Kalendarz ewangelicki 2016

Životní osudy „soldáta“ Jana Němčického z Němčic

Ke klientelským vztahům a kariérním strategiím
nižší šlechty v předbělohorském období

I. část

Jan Saheb

Stavovská společnost Těšínského knížectví vykazovala v období raného novověku poměrně vysokou míru mobility a dvůr posledních těšínských Piastovců si (nejen) v návaznosti na to udržoval relativně kosmopolitní charakter.¹ V průběhu 16. a na počátku 17. století tak uplatnění ve stavovských strukturách i dvorských službách nalézali vedle „domácí“ šlechty rovněž na Těšínsko nově příchozí jednotlivci. Zatímco podmínkou pro etablování se ve stavovské společnosti Těšínského knížectví bylo přirozeně zakoupení některého ze zdejších drobných alodních statků, uplatnění ve službách posledních Piastovců záviselo výhradně na osobních klientelských vazbách. Právě konexe s těšínským knížetem Adamem Václavem (1574–1617) přivedly koncem roku 1605 na Těšínsko rovněž moravského rytíře Jana Němčického z Němčic. Pojítkem mezi nimi přitom byla účast na válečných kampaňích v Uhrách během závěrečné fáze tzv. patnáctileté války s osmanskou říší. Jelikož kníže Adam Václav jmenoval Němčického svým rádcem a svěřil mu při správě knížecí domény významné úřady regenta a hejtmana těšínské knížecí komory, rozhodli jsme se vylíčit jeho životní osudy na stránkách právě tohoto periodika. Působení Jana Němčického z Němčic na Těšínsku, jinak bytostně svázaného s válečnými konflikty poslední třetiny 16. a počátku 17. století, můžeme dokonce bez nadsázky označit za epilog jeho životního příběhu.²

Úskalí biografie – k metodologickým východiskům

Relativní rozmanitost pramenné základny, kterou má historik zabývající se obdobím raného novověku k dispozici, představuje pro moderně pojmávané dějepisectví zejména v posledních desetiletích předpoklad k možnosti studia dlouhodobých procesů a jevů.³ Je přitom nespochybnitelné, že právě na jejich pozadí se odvíjely osudy a kariéry konkrétních jedinců a zásadní měrou ovlivňovaly jejich jednání. Uvedené okolnosti zároveň kladou zvýšené nároky na zpracování osudů jednotlivých osobností, případně rodů. Takto postulovaná, tedy patřičně kontextualizovaná biografie, je podmíněna včleněním do procesů determinujících sledované období. Teprve s přihlédnutím ke specifickým geografického horizontu (k právní a správní realitě jednotlivých zemí), představujícím vnější obzor konkrétního životního příběhu, je možno jej rekonstruovat v co možná nejvěrnější podobě. Biografie nahlížená na pozadí „velkých“ událostí politických dějin a vhodně zasazená do širšího kontextu by zároveň měla zákonitě přispět k prohloubení pohledu na dílčí nuance uvedených procesů.

Ačkoliv předestřený biograficky orientovaný výzkum je pro předbělohorské období dějin českých zemí tradičně (z mnoha objektivních důvodů) zaměřen prioritně na kategorii vyšší šlechty, zejména v rámci regionální historiografie nelze na tento postulát zcela rezignovat ani v souvislosti se studiem raně novověkého měšťanstva, resp. nižší šlechty. Právě touto cestou lze totiž obě tyto sociální skupiny postupně vymanit z jejich dějinné anonymity, přisuzované jim především klasickou historiografií orientovanou na události politických dějin.⁴ V porovnání s výzkumem předbělohorské vyšší šlechty ovšem historik zpravidla nevyhnutelně naráží na několik limitujících faktorů. Tím nejzávažnějším bývá zcela odlišný stav dochované pramenné základny, a to nejen co do jejího rozsahu, nýbrž i typologie dochovaných písemností. Jen

ve výjimečných případech totiž disponujeme ucelenými archivními fondy drobných statků v držení nižší šlechty (máme na mysli písemnosti z předbělohorského období). Zmínky o nižší šlechtě je tak nutno hledat buďto v osobní korespondenci vyšší šlechty, k níž byli příslušníci této sociální skupiny zpravidla ve služebním poměru, či vystupovali v roli věřitelů, anebo v dochovaných řadách zemských, případně manských desk atp.⁵ Prameny pro výzkum měšťanstva pak reprezentují takřka výhradně gruntovní knihy a další písemnosti municipální agendy, přičemž efektivita jejich výtěžnosti je do značné míry omezena povahou tohoto typu písemností.⁶

S ohledem na zmíněné objektivní limity se při tvorbě biografií měšťanů a příslušníků nižší šlechty jeví jako nezbytná takřka mediivistická metoda, předpokládající vytěžení pokud možno veškerých dochovaných informačních zdrojů. Takřka výhradně tento metodický přístup umožňuje efektivní vhléd jak do sociálních vazeb, kariérních strategií, ekonomického jednání, tak i životního stylu a mobility příslušníků zmíněných vrstev předbělohorské společnosti.⁷ Mnohé sekvence života jednotlivců z řad měšťanstva a nižší šlechty, jejichž osudy byly nezdídky svázány s kariérami jejich patronů, lze leckdy pouze „vytušit“. Vzhledem ke kusým zmínkám v dochovaných písemnostech je tedy často nezbytně částečně odhlédnout od životního příběhu sledované osobnosti a zaměřit se naopak na průběh kariéry jejího patrona. Zmíněný přístup je adekvátní zejména tehdy, pokud patrona (zpravidla pána) a jeho klienta (měšťana, erbovníka či rytíře) spojovala kupříkladu účast v diplomatické misi či na vojenském tažení. Přítomnost vyšší šlechty totiž dochované písemnosti většinou reflektují, zatímco o účasti nižších složek raně novověké společnosti často přímé doklady scházejí. Nic na tomto konstatování nemění, že mnozí rytíři svoji účast (převážně v případě válečných tažení) reflektovali prostřednictvím dochovaných memoárů. Ty totiž nutno považovat (nejen v tomto smyslu) za výjimečné.⁸ Rovněž při sledování životního příběhu Jana Němčického z Němčic tedy budeme alespoň do nezbytně nutné míry reflektovat i kariéry jeho patronů, Fridricha staršího ze Žerotína a těšínského knížete Adama Václava.

Původ a mládí – mnoho otázek s nejistou odpovědí

S ohledem na torzovitost pramenné základny jsme při pátrání po nejstarším období života Jana Němčického nuceni spokojit se jen s velmi kusými informacemi. Do značné míry se tak budeme pohybovat pouze v rovině hypotézy. Způsobuje to především fakt, že ústřední postava tohoto příspěvku spatřila světlo světa téměř jistě v měšťanském, nikoliv šlechtickém prostředí, pro které byla rodová paměť jedním z typických atributů urozenosti. Dochované písemnosti tedy nejenže zaryté mlčí, klademe-li si otázky kdy (patrně mezi lety 1555–1560) a kde (patrně v Ivančicích) se Němčický narodil, ale bohužel neprozrazují nic ani o původu či křestním jménu jeho otce. Jedinými stopami, jež vedou alespoň k částečnému objasnění Němčického původu a mládí, jsou erbovní list císaře Rudolfa II. z října 1588,⁹ dále panovníkova přímluva z února následujícího roku, aby byl přijat do rytířského stavu Markrabství moravského,¹⁰ a také náhrobník Johanky Chotkové z Chockova¹¹ z roku 1591. Ten byl druhotně, snad v průběhu přestaveb kostela v 18. století, organicky včleněn do vnější zdi u pilíře za presbytářem farního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Ivančicích.¹²

Pokusme se tedy nyní na základě těchto informačních zdrojů, společně s patričnou argumentací, opírající se o dobové reálie, rekonstruovat některé aspekty vztahující se k původu a mládí Jana Němčického. Začneme zmíněným náhrobníkem¹³ Johanky Chotkové z Chockova, druhotně zasazeným do vnější zdi ivančického farního kostela (situovaného uprostřed původního městského hřbitova).¹⁴ Již na konci 19. století byla tato sepulkrální památka zčásti pod úrovní tehdejší dlažby náměstí.¹⁵ Historik a kněz Augustin Kratochvíl, člen České královské společnosti nauk, našťastí pečlivě zaznamenal podrobný popis tohoto hmotného pramene,

a to včetně nápisové části náhrobníku, umístěné nad vlastním erbem zemřelého. Ten tvořil polcený štít s půlkolem v jeho levém poli, kolčí helm a klenot v podobě tří pštrosích per s půlkolem na levé straně.¹⁶ Nad erbem figuroval nápis latinskou majuskulou: ANNO I.5.9.I FERIA. QVARTA. PO/ST. DOMINICAM. LETARE. OBYT. G/ENEROSA. DOMINA. IOHANNA. CHOT/KOWNA. DE. CHOCZKOWA. GER/MANA. PARENS. GENEROSI. DOMI/NI. IOHANNIS. NIEMCZICZKY. DE. NIEMCZICZ. QVE. HOC. LAPIDE. TEGI/TUR. CUIUS. ANIMAE. NOBIS. PARITER. DEUS. OMNIPO'TENS. OMNIPOTENS. PROPITIUS. ESSE. ET IN. RESURRECTIONE./ PARTEM. CUM. ELECTIS. CONCE/DERE. DIGNETUR. AMEN. QT.¹⁷ Viděno optikou námi sledovaného příběhu je přirozeně nejzásadnější informací fakt, že ve čtvrtek 18. března 1591 opustila pozemský svět Johanka Chotková z Chockova, vlastní matka (*germana parens*) Jana Němčického z Němčic. Okolnost, že na náhrobníku figuruje právě takto formulované zachycení rodové paměti, navíc nepřímou poukazuje hned na dva faktory, s nimiž lze alespoň do určité míry kalkulovat. Především se lze právem domnívat, že donátorem náhrobníku své matky byl s velkou pravděpodobností právě Jan Němčický z Němčic. Ostatně, jak se

dále dozvíme, jeho kariéra počátkem 90. let 16. století strmě stoupala a ruku v ruce s tím se dle všeho zlepšovala rovněž jeho finanční situace a zároveň možnosti sebereprezentace.¹⁸ Evidentní egoreflexivní motivace ztvárnění nápisové části této sepulkrálie zároveň koresponduje s donátorovým vědomím, že v jeho osobnosti dosáhl rod dosud nejvýznamnějšího postavení.¹⁹ Právě motiv cíleného budování rodové paměti nepochybně zapříčinil, že zemřelá Johanka Chotková z Chockova nebyla na náhrobníku identifikována obvyklým způsobem, tedy na základě svazku s manželem. Přednost dostala identifikace prostřednictvím mateřského pouta k Janu Němčickému z Němčic, který svým společenským vzestupem nezpochybnitelně předčil sociální status svého otce, jehož jméno tak zůstalo dodnes utajeno.

Informace obsažené v nápisu náhrobníku v kombinaci s dochovanou erbovní listinou z roku 1588 a následným přijetím Jana Němčického z Němčic do rytířského stavu Markrabství moravského v roce 1593 zároveň dokládají skutečnost, že jeho otcem a manželem Johanky Chotkové z Chockova byl patrně nešlechtic, pocházející velmi pravděpodobně z měšťanského prostředí. Nešlechtický původ Jana Němčického totiž při nesporné urozenosti jeho matky bezvýhradně odpovídá reáliím právního prostředí předbělohorské Moravy a českých zemí vůbec. Výsada šlechtického původu zde byla totiž vázána výhradně na mužskou linii rodu, takže potomci vzešli ze svazku šlechtičny s nešlechticem automaticky pozbyvali urozenosti.²⁰

Podoba náhrobníku Johanky Chotkové z Chockova, matky Jana Němčického z Němčic, zachycená na konci 18. století Václavem Michaellem Volákem, Österreichische Nationalbibliothek Wien

Predikátem se tak nemohl honosit ani pravděpodobný Janův bratr Martin Němčický, jenž z anonymity raně novověkých dějin vystupuje okolo roku 1586, kdy zastával úřad duchovního písaře panství Úsov.²¹ O dalších případných sourozencích Jana Němčického, ať již mužského či ženského pohlaví, písemné prameny bohužel spolehlivě mlčí. Neurozený původ Němčického by za určitých okolností mohl souviset s eventualitou, že byl nemanželským synem Johanky Chotkové z Chockova. Jeho otcem tak mohl být dokonce sám Fridrich starší ze Žerotína, což by vysvětlovalo jeho pozdější osobní interest o Němčického povýšení do rytířského stavu. Ponechme však tuto takřka konspirační hypotézu stranou a předpokládejme, že Němčický vzešel z manželského svazku šlechtičny s příslušníkem městského stavu, což nebylo v raném novověku ničím neobvyklým.²²

Budeme-li vycházet z umístění náhrobníku Johanky Chotkové z Chockova při vnější zdi farního kostela Nanebevzetí panny Marie v Ivančicích, lze s určitou dávkou licence zároveň vyslovit domněnku, že Jan Němčický se nejspíš narodil právě v tomto poddanském městě, náležejícím ve druhé polovině 16. století rodu pánů z Lipé. Vzhledem k torzovitosti pramenné základny však bohužel nelze toto tvrzení opřít o patřičné záznamy v městských gruntovních knihách.²³ Zcela vyloučit ovšem nelze ani Němčického původ (narození) v minimálně dvou dalších destinacích. Chceme-li totiž vycházet z rodového jména otce, nelze opomenout přinejmenším ves Němčice ležící v bezprostředním sousedství Ivančic.²⁴ Naopak, vezmeme-li v úvahu pozdější působení Jana Němčického ve službách Fridricha staršího ze Žerotína, jeví se jako jedna z alternativ rovněž původ jeho předků z otcovy strany v městečku Velké Němčice. To se rozkládalo na levém břehu řeky Svratky poblíž Žerotínovy sídelní destinace, městečka Židlochovic. Geografická blízkost by mohla za určitých podmínek posloužit jako (byť jen velmi chabá) argumentace okolností vstupu Jana Němčického do jeho služeb. Každopádně ani v případě Velkých Němčic nelze původ rodu po otcovské linii zde vzhledem k absenci relevantních písemných pramenů prokázat.²⁵

Stav pramenné základny současně nedovoluje přesně stanovit ani rok narození Jana Němčického. Jediným, byť nepřilíh přukazným, vodítkem při vymezení alespoň rámcových chronologických mezníků „ab quem“, resp. „ad quem“ v tomto směru zůstává zmínka v jednom z panovnických misivů. Když se 20. února 1589 Rudolf II. obracel na představitele moravské stavovské obce se záměrem podpořit žádost Jana Němčického z Němčic o přijetí do rytířského stavu, v přímluvném psaní mj. uvedl, že se Němčický *hned z mládí vždycky chvalitebně choval*, tedy sloužil v habsburských službách.²⁶ Z této formulace lze s určitou mírou licence odvodit, že v době zisku erbovní listiny a povýšení do rytířského stavu v předchozím roce (1588) již byl Němčický ve středních letech, resp. minimálně překročil práh dospělosti, tedy 18 let.²⁷ Za těchto okolností bychom tedy mohli klást jeho narození s jistotou před rok 1570.

Vezmeme-li ovšem v úvahu, že rytířské ostruhy si Jan Němčický vysloužil mj. svým působením ve vojenských službách Habsburků [...] v *Uhřích a Charvátích na pomezích zámčích* [...],²⁸ tedy nepochybně coby člen posádek pevností v prostoru tzv. vojenské hranice,²⁹ lze posunout rok jeho narození ještě dále proti proudu času. Němčického službu v prostoru jižního úseku tohoto pevnostního obranného pásu (na území zmíněného chorvatského království) lze totiž klást s vysokou pravděpodobností před rok 1577. Právě tehdy došlo k dohodě panovníka a stavovských obcí jednotlivých zemí habsburského soustátí o rozdělení vojenské hranice do několika pásem, přičemž vydržování a personální zajištění pevností nově náleželo stavům nejbližších zemí.³⁰ Posádky zároveň nadále podléhaly přímému velení dvorské válečné rady, resp. panovníka. Stavům českých zemí připadl podíl na obraně nejsevernější části vojenské hranice (tj. dnešního Slovenska), zatímco ochrana slavonsko-chorvatského úseku ležela na bedrech stavů rakouských zemí. Možnost účasti žoldnéřů

původem z českých zemí na obraně nejjižnějšího úseku vojenské hranice tak byla po roce 1577 téměř vyloučena.³¹ Uvážíme-li zároveň, že vojenskou kariéru v oddílech žoldnéřského vojska Habsburků nastupovala řada urozených osobností z českých zemí běžně ještě před dosažením dospělosti,³² lze narození Jana Němčického klást bez větších obav až do poloviny 50. či nejpozději do počátku 60. let 16. století. S takovým chronologickým vymezením ostatně souzní i jeho pozdější osobní účast v pohnutých událostech prvního decennia 17. století. Ve službách moravských stavů a po boku těšínského knížete Adama Václava se tehdy Jan Němčický z Němčic se zbraní v ruce účastnil (pravděpodobně coby zralý, logicky nikoliv však přestárlý muž) bojů proti Štěpánu Bočkajovi v Uhrách.³³

Závěrem této stati si dovoluji ještě konstatování, že Janu Němčickému a jeho sourozencům se v rodných Ivančicích dostalo standardního vzdělání pravděpodobně na jedné ze zdejších městských škol. Usuzujeme tak na základě skutečnosti, že jak Jan, tak jeho bratr Martin byli přinejmenším prokazatelně gramotní. Druhý jmenovaný navíc rozvinul svoji kariéru v pozici důchodního písaře, tedy čelného představitele patrimoniální správy, u nichž byla ve sledovaném období znalost trivia předpokladem k profesnímu uplatnění (na rozdíl od úředníků, resp. správců dominií).³⁴ Ačkoliv dochovaná korespondence adresovaná přímo Janu Němčickému je takřka výhradně v češtině, několik listů je psáno německým jazykem a existuje minimálně předpoklad, že ovládal i latinu.³⁵ Vycházíme přitom jak z jeho působení v habsburských službách v Uhrách a dalších zemích, tak i z jeho kavalírské cesty podniknuté bezprostředně před povýšením do rytířského stavu, spojené s pobytem na italských univerzitách v Sieně a snad také v Padově.³⁶ Zde si jednoznačně nemohl vystačit pouze s rodným jazykem. Vyrůstal-li Jan Němčický v rodných Ivančicích, velmi pravděpodobně zde navštěvoval luterskou, resp. (novo)utrakvistickou školu při farním kostele, anebo zdejší proslulé gymnázium jednoty bratrské.³⁷ Katolické školství totiž ve městě prakticky zaniklo okolo poloviny 16. století společně s převzetím farního kostela nekatolíky, kteří byli v předbělohorských Ivančicích v drtivé převaze.³⁸

Z výše uvedeného lze zároveň vyvozovat náboženskou orientaci Jana Němčického. Ten s vysokou pravděpodobností minimálně do poloviny 90. let 16. století (tedy do počátku jeho působení v patrimoniálních službách olomouckého biskupství) inklinoval buďto k (novo)utrakvistu,³⁹ anebo k jednotě bratrské. Svého vyznání se zřejmě nevzdal ani v době, kdy byl jeho přímým zaměstnavatelem olomoucký biskup Stanislav Pavlovský z Pavlovic (eps. 1579–1598). Právě v konfesní příslušnosti Jana Němčického bychom s notnou dávkou obezřetnosti mohli spatřovat jednu z cest, která mohla vést k navázání kontaktů s bratrsky orientovaným Fridrichem starším ze Žerotína, jemuž později vděčil za společenský i kariéerní vzestup.⁴⁰ O náboženských preferencích Jana Němčického a jeho orientaci na nekatolickou šlechtu ostatně svědčí fakt, že na kavalírskou cestu do Itálie v roce 1587 se vydal ve společnosti Oldřicha Zahrádeckého ze Zahrádek.⁴¹ Jeho příbuzný (snad bratr) Jiří Zahrádecký se přitom stal v době stavovského povstání dokonce členem moravského direktoria, defensor-em a hejtmanem brněnského kraje.⁴² Rovněž Němčického manželka Hedvika Rodovská z Hustířan pocházela prokazatelně z řad bratrské šlechty, přičemž její příbuzný (snad bratr) Jan Vyšemír se řadil mezi pobělohorské exulanty a posléze figuroval mezi účastníky saského vpádu do Čech v roce 1631.⁴³ Výše uvedené ovšem neznamená, že by předbělohorská realita nevyvolávala v jednání Jana Němčického zřetelné stopy onoho nadkonfesního křesťanství, jež bylo typickým zejména pro politické špičky nekatolické většiny stavovské obce na Moravě. V plné míře to kromě Němčického působení ve službách olomouckého biskupství dokládají i jeho hospodářské aktivity na statcích zábrdovického kláštera a protekce zdejších poddaných při průtazích vojsk.⁴⁴ Avšak tyto okolnosti a vzorce chování se již váží k další etapě života ústřední postavy tohoto příspěvku.

Cesta ke slávě – ve službách Fridricha staršího ze Žerotína (do roku 1594)

Ačkoliv neznáme okolnosti, za kterých došlo k prvním kontaktům měšťanského mladíka Jana Němčického s jedním z nejvýznamnějších představitelů moravské aristokracie, Fridrichem starším ze Žerotína,⁴⁵ lze se domnívat, že svou roli mohla sehrát výše zmíněná konfesní příslušnost obou k jednotě bratrské. Vytušit lze jistě rovněž ambice, jež s možným společenským vzestupem svého syna spojovala jeho urozená matka Johanka Chotková z Chockova. Její nepochybné osobní vazby na příslušníky drobné šlechty, usazené nezřídka přímo na Žerotínově židlochovickém panství,⁴⁶ nepříliš vzdáleném od Němčického rodných Ivančic, mohly cestu mladého Jana do blízkosti jeho pozdějšího patrona a mocného protektora usnadnit.⁴⁷ Vyloučit ovšem nelze ani prostou příležitost, jíž se mohl Jan Němčický chopit. Pobídkou k vojenské službě totiž mohlo být úsilí o zlepšení hmotných poměrů. Bez přílišných záruk a s poměrně značným rizikem toto skýtala právě kariéra žoldnéře, k níž Jan Němčický od mládí cíleně směřoval. Přechodná, anebo déle trvající vojenská služba navíc za příznivých okolností dávala mladým měšťanským (tj. neurozeným) synům naději na povznesení jejich společenské autority s výhledem na získání erbovní listiny, případně dokonce na povýšení do rytířského stavu. A právě úsilí o vybudování sítě kontaktů završené postupným etablováním se ve šlechtickém prostředí lze označit za přinejmenším stejně významný kategorický imperativ jednání mladého Jana Němčického, jako pragmatickou (ekonomickou) motivaci jeho činů.⁴⁸

Druhá polovina 16. století byla pro účast v nejrůznějších vojenských kampaních velmi příhodným obdobím, vezmeme-li v úvahu takřka permanentní ohrožení habsburského soustátí osmanským impériem a zápas Habsburků o mocenskou hegemonii v Evropě. Právě vojenské službě ostatně zasvětil převážnou část života Němčického pozdější patron, Fridrich starší ze Žerotína. Navazoval přitom na rodovou tradici, a především na

Fridrich starší ze Žerotína, rytina v díle Bartoloměje Paprockého z Hlohov: *Zrcadlo slavného Markrabství moravského*. Olomouc 1593

svého příbuzného, vojenského dobrodruha a kondotiéra, Karla ze Žerotína († 1560).⁴⁹ Zásadní role, kterou ve směřování životní dráhy ústřední postavy tohoto příspěvku Fridrich starší ze Žerotína sehrával, bezesporu opravňuje k zaměření následujícího (nikoliv bezúčelného) diskurzu právě na osobnost uvedeného aristokrata. Zároveň se takto pokusíme překlenout značnou torzovitost pramenné základny vztahující se přímo k osobnosti Jana Němčického, jenž se přibližně od první poloviny 70. let 16. století pohyboval v Žerotínově bezprostřední blízkosti.⁵⁰

Fridrich starší ze Žerotína se již v mládí vydal po stopách svého výše zmíněného příbuzného Karla a stejně jako on vstoupil do služeb císaře Karla V. Pobyt ve Španělsku zanedlouho vystřídaly válečné kampaně v Uhrách. Na jeho vojenské zkušenosti zde spoléhali císařové Ferdinand I., Maxmilián II. a nakonec i Rudolf II. Konkrétněji jsme ovšem

zpravení o Žerotínově účasti v protitureckých válkách teprve od poloviny 60. let 16. století. V polovině března 1565 s ním na příkaz císaře Maxmiliána II. jednal o účasti na chystaném polním tažení tehdejší moravský zemský hejtman Berchtold z Lipé.⁵¹ Fridrich starší ze Žerotína se nakonec vojenské výpravy zúčastnil jakožto rytmistr (tj. nižší důstojník) jízdního kontingentu o síle tisíce jezdců. Později se na dvorské komoře domáhal vyplacení dlužné části žoldu za období od srpna 1565 do března 1567, přičemž jako hlavní operační prostor svého pluku uváděl Spiš.⁵² Zřejmě tak nebyl přítomen potupné nečinnosti hlavních habsburských sil pod velením císaře Maxmiliána II., přihlížejících obležení pevnosti Sigtetu, která po pětítýdenním obléhání navzdory hrdinskému odporu obránců padla do rukou Osmanů.⁵³ Svým působením v Uhrách si nicméně Fridrich starší ze Žerotína získal výbornou pověst a již k roku 1569 vystupuje v některých písemnostech jako člen dvorské válečné rady (*válečná rada jeho milosti císařské*).⁵⁴ Nesporný kariérní vzestup Fridricha staršího ze Žerotína v tomto období dokumentují jeho časté pobyty u císařského dvora i četná pověření k diplomatickým misím, směřujícím mimo hranice habsburského soustátí. Císařem Maxmiliánem II. byl kupříkladu jmenován vyslancem ve španělském Nizozemí a později se stal hofmistrem císařova syna, arciknížete Maxmiliána III.⁵⁵ Moravský heraldik a genealog polského původu, Bartoloměj Paprocký z Hlohol, o Fridrichu starším ze Žerotína v souvislosti s jeho službami Habsburkům poznamenal, že [...] *hned z mladosti nejprve v svobodném umění a potom v[e] věcech rytířských a v potřebách válečných za Karla pátého, Ferdinanda, Maximiliána druhého, též i Rudolfa, císařův římských, věk svůj strávil, málo doma bejvající. A když mu mimo tažení vojenské proti nepříteli čas zbýval, ne v zahálkách, ale při dvorích císařův, pánův svých, též i krále hispánského, služby vykonával, býval také potřebován k mnohým poselstvím. Od císaře Ferdinanda ještě v mladém věku svém in numerum senatorum přijat. Od císaře pak Maximiliána in consiliarium Belgicum adscitus [...]*.⁵⁶

S vysokou pravděpodobností se až do poloviny 70. let 16. století, vzhledem ke svému mládí, v Žerotínově okruhu nepohyboval Jan Němčický, jehož čas měl teprve přijít. Do jeho služeb vstoupil společně s mnohými dalšími, po slávě a vojenské kariéře prahnoucími mladíky a dobrodruhy, nejspíše teprve při muštruňku Žerotínova pluku před vojenským tažením do Uher v roce 1576.⁵⁷ Fridrich starší ze Žerotína byl tehdy moravskou stavovskou reprezentací pověřen velením nad 900 jezdci určenými k ochraně zemských hranic (kontingent byl financován stavovskou pokladnou), a zároveň velel pluku 1 000 jezdců naverbovaných za peníze dvorské komory. Jan Němčický se tedy vydal do pole vstříc svým prvním bojovým zkušenostem, a to ve věku přibližně okolo 15–20 let, v jedné z těchto žoldnéřských jednotek. Velmi pravděpodobně se zpočátku zařadil do bezejmenného zástupu jemu podobných. Teprve následně upoutal Žerotínovu pozornost natolik, že lze v souvislosti s oběma aktéry hovořit o vytvoření vertikální společenské vazby patron – klient. Vysvětlení lze hledat ve spojitosti s možnou protekcí, zajištěnou (přímo či zprostředkovaně) nejspíš Němčického matkou Johankou Chotkovou z Chockova. Předpokladem tohoto scénáře však musela být schopnost klienta (v tomto případě jeho matky) revanšovat se patronovi zpravidla finančním benefitem (např. výhodnou půjčkou). To se mohlo vymykat reálným možnostem Němčického rodiny. Vyloučit proto nelze ani možnost, že Jan Němčický upoutal Žerotínovu pozornost svými mimořádnými vojenskými kvalitami a schopnostmi. Ochranu a protekci svému patronovi tedy mohl oplácet především svými věrnými službami, byť k němu nebyl vázán zaměstnaneckým poměrem.

Podotkněme, že konstituování klientelských vztahů mezi sociálně nerovnými partnery, přinášející oboustranný prospěch, v zásadě vyrůstalo ze středověkých lenních vztahů.⁵⁸ Teprve během druhé poloviny 16. století došlo k obohacení těchto struktur o nové podněty, vycházející namnoze z transformace hospodářského systému. Klientelské vazby v podobě ochrany a na ni navazující protekce klientů ze strany urozených velmožů (např. formou

mocné přímlyvy u zemských úředníků či panovníka) se staly takřka bezvýhradným předpokladem k rozvinutí osobních kariér jednotlivců z řad nižší šlechty, ale nezřídka i erbovníků a měšťanů. Oboustranně výhodný společenský vztah v rovině patron – klient vyjadřovaly na druhé straně zpravidla výhodné půjčky poskytované urozeným patronům jejich movitějšími klienty, ale i mnohé další formy „věrné služby“ včetně účasti na lokálním systému moci.⁵⁹

Širší rámec vzájemných klientelských vazeb Jana Němčického a Fridricha staršího ze Žerotína, pod jehož velením vstoupil Němčický patrně roku 1576 poprvé na uherské bojiště, definovalo Němčického doslova existenční sepětí s následnými polními taženými a obranou proti osmanskému nebezpečí. Nebýt těchto okolností, patrně bychom dnes jen stěží měli důvod zabývat se Němčického osobností. Vzhledem k dalšímu líčení jeho osudů, vzájemně prolnutých s vojenskými aktivitami jeho patrona, nyní ve snaze o explicitu některých dále užívaných pojmů, učiníme alespoň marginální diskurz o způsobu vedení válečných kampaní v Uhrách a systému obrany vůči osmanské agresi ve sledovaném období. V poslední třetině 16. a na počátku 17. století nedisponovali Habsburkové, stejně jako jiní evropští panovníci, stálou armádou. Její funkci alternovaly žoldnéřské sbory profesionálních vojáků najatých pouze na omezenou dobu (zpravidla sezónní kampaně). Ačkoliv v čele habsburských sborů stál panovníkem jmenovaný polní generál (často příslušník habsburského rodu), otázka odborné vojenské způsobilosti se vztahovala především na jeho zástupce (v hodnosti nejvyššího generála lajtenanta). Od konce 60. let 16. století se této hodnosti opakovaně dostalo rovněž Fridrichovi staršímu ze Žerotína. Najímání jednotlivých pluků přitom náleželo do kompetence plukovníků, které k tomu dekretem zmocňoval panovník.⁶⁰ Polní žoldnéřská armáda tedy byla postavena na dvojích smluvních vztazích, a to mezi panovníkem a nejvyššími generály lajtenanty, resp. plukovníky, a zároveň mezi plukovníky a vojáky a nižšími důstojníky jejich pluku (hejtmany, rytmisty aj.). Nižší důstojníky si zpravidla osobně vybíral plukovník, zodpovědný zároveň za výplatu žoldu z dvorské komory. Veliteli větších či menších oddílů byli zpravidla příslušníci šlechtických rodů, účastnících se jednotlivých kampaní. Existenci pluku, coby základní organizační jednotky žoldnéřské armády, časově vymezovalo tzv. zmustrování najatých vojáků (předání zbraní, rozdělení do nižších jednotek a první přehlídka) a tzv. abdankování (odevzdání zbraní, výplata posledního žoldu a rozpuštění jednotky). S abdankováním zároveň zanikal plukovníký mandát a velitel tak musel pro další kampaň uzavřít s panovníkem znovu smlouvu o postavení nového pluku.⁶¹

Kromě panovníka se na obraně proti tureckému nebezpečí podílely rovněž jednotlivé země. Stavby na panovníkovu žádost, aneb s ohledem na akutní nebezpečí nepřátelských vpádů, financovaly tzv. zemskou hotovost, v níž se mísily prvky středověké vojenské služby se zásadami raně novověkého žoldnéřství. Bojová aktivita zemských hotovostí se přitom obvykle omezila na krátkodobé zajištění zemské hranice bez přímého zásahu do bojových operací. Naopak přímo do polních tažení stavy vysílaly žoldnéřské jednotky vydržované na náklady zemské pokladny. Velením těchto zemských kontingentů byli pověřeni zpravidla zkušení vojáci z řad domácí šlechty, odpovědní stavům, nikoliv panovníkovi.⁶²

Po vzniku budínského pašalíku v roce 1541 se hranice mezi osmanským státem a zbytkovým územím Uherského království stala na více než 150 let permanentním válečným pásmem. Habsburkové zde (za přispění stavů všech zemí jejich soustátí) v následujících desetiletích postupně vybudovali několik stovek kilometrů dlouhý pás pohraničních opevnění, hradů a pevností, jejichž počet se ve druhé polovině 16. století pohyboval přibližně mezi 100–120.⁶³ Stálé pevnostní posádky operující v prostoru této tzv. vojenské hranice pak představovaly kromě polní žoldnéřské armády, stavovských kontingentů a zemských hotovostí čtvrtý typ vojenských jednotek. Pevnostní posádky nejenže podléhaly přímému velení panovníka (dvorské válečné rady), ale byly financovány dvorskou komorou.⁶⁴ Žoldnéřský systém stálých pevnostních posádek zároveň umožňoval, že v těchto posádkách nalézali

uplatnění nejen žoldnéři pocházející přímo z Uher, ale i z dalších zemí habsburského soustátí či říše. Služba v pevnostních posádkách přitom byla, podobně jako v případě polní žoldnéřské armády a stavovských kontingentů, časově omezena a žoldnéři byli najímáni na předem stanovenou dobu.⁶⁵

Vraťme se nyní k osudům mladého Jana Němčického, jenž se nejspíš v roce 1576 připojil k pluku o síle 1 000 jezdců, který Fridrich starší ze Žerotína naverboval za prostředky dvorské komory před novou kampaní do Uher počátkem roku 1576. Cílem tažení byl prostor nepokojné vojenské hranice ve Slavonii a Chorvatsku, kam Osmané navzdory trvajícím příměří během téhož roku podnikli více než 60 kořistnických vpádů.⁶⁶ Ačkoliv žoldnéři Žerotínova pluku zde nesvedli žádnou významnější otevřenou bitvu, lze předpokládat, že Jan Němčický se již aktivně zapojil do drobných ozbrojených střetů s nepřítelem a osobně poznal surovost této latentní války.⁶⁷ Po abdankování pluku nevedly kroky Fridricha staršího ze Žerotína a s ním také Jana Němčického zpět na Moravu. Služeb podstatné části abdankovaných žoldnéřů Žerotínova pluku totiž nyní využil panovník v rámci stálých pevnostních posádek, do nichž se rozptýlili. O Němčického účasti na obraně chorvatsko-slavonské části vojenské hranice v této době svědčí formulace v pozdějším listu císaře Rudolfa II. z 20. února 1589, v níž se panovník výslovně zmiňuje, [...] *že jest netoliko v Uhřích a Charvátích na pomezích zámčích v službách našich [...] proti dědičnému nepříteli v krýgsmanských věcech potřebovati se dal [...]*.⁶⁸ V průběhu druhé poloviny roku 1577 anebo v následujícím roce se Němčický přesunul severněji a postupně sloužil *na některých pomezích zámčích*, tedy v posádkách několika uherských pohraničních pevností.⁶⁹ Dodejme, že v roce 1579 střežilo pevnosti v severní části vojenské hranice skutečně množství žoldnéřů naverbovaných v českých zemích. Konkrétně se jednalo o 250 jezdců, 100 arkebuzírů a 800 husarů z Čech, dále 200 jezdců, 100 arkebuzírů, 200 husarů a 200 pěších z Moravy a 200 jezdců, 100 arkebuzírů a 200 husarů ze Slezska.⁷⁰

Budeme-li vycházet z předpokladu, že Jan Němčický se na konci 70. let 16. století zdržoval v blízkosti svého zaměstnavatele, z něhož se právě prostřednictvím osobních vazeb mohl postupně stát protektor a patron, musely vést Němčického kroky nutně do Dolních Uher.⁷¹ Fridrich starší ze Žerotína zde byl totiž arciknížetem Arnoštem a dvorskou válečnou radou zmocněn dozorem nad výstavbou nové mohutné bastionové pevnosti Nové Zámky (m. Érsekújvár), určené k zabezpečení ochrany dočasného hlavního města královské části Uher, Bratislavy.⁷² Vzhledem ke geograficky strategické poloze nechal Nové Zámky v polovině 40. let 16. století opevnit již císař Ferdinand I.⁷³ Od roku 1573 pak byly zahájeny práce na výstavbě nové pevnosti šestiúhelníkového půdorysu podle projektu italského pevnostního stavitele Giulia Baldigara, který se svým bratrem Ottaviem vedl také opevňovací práce.⁷⁴ Nové Zámky byly budovány za významného finančního příspěví českých zemí, zejména Moravy. Moravské stavy proto v roce 1579 (analogicky s rozhodnutím arciknížete Arnošta a dvorské válečné rady) pověřily dohledem nad vynakládáním finančních prostředků právě Fridricha staršího ze Žerotína.⁷⁵ Jeho častá přítomnost v novozámecké pevnosti jistě přispěla nemalou měrou rovněž k jeho jmenování jejím velitelem.⁷⁶ Bartoloměj Paprocký z Hlohol se v souvislosti s jeho zásluhami o výstavbu vyjádřil slovy, že když císař Rudolf II. [...] *témuž panu Fridrichovi z Žerotína novou pevnost, kterouž Ujvár jmenují, ad Istrum et Vagum, stavěti poručil, tu on dosti prudce a v krátkém čase vystavil, i lidem služebným a jinými potřebami podle vši vůle jmenovaného císaře opatřil [...]*.⁷⁷

Pro Jana Němčického se zřejmě Novozámecká pevnost stala na několik let přechodným domovem. Zde zároveň došlo k navázání užších vztahů s Fridrichem starším ze Žerotína. Němčickému tato okolnost, v kombinaci s jeho schopnostmi a zásluhami, záhy přinesla vzestup ve vojenské hierarchii. Z uherského bojiště se tedy v polovině 80. let 16. století vracel nejen ověnčen mnoha životními i válečnými zkušenostmi, nýbrž nepochybně také s nemalým

Arcikníže Maxmilián III. Habsburský, rytina v díle Dominica Custa: *Atrium heroicum Caesarum, regum, [...] imaginibus [...] illustr[at]um*. Augsburg 1600

obnosem finanční hotovosti. Nevíme, zda jeho kroky vedly přímo do rodných Ivančic, anebo se nadále pohyboval v bezprostřední blízkosti Fridricha ze staršího Žerotína, kupříkladu u dvora jeho židlochovické rezidence. Naopak lze poměrně spolehlivě konstatovat, že Jan Němčický zatím neinvestoval získané prostředky do zakoupení žádné z nemovitostí, jimiž posléze disponoval počátkem 90. let 16. století. Vyloučit tedy nelze jeho podíl na úvěrovém podnikání. Své finanční prostředky tak mohl zhodnotit kupříkladu půjčkou svému patronovi a posílit tak vnější rámec vzájemných klientelských vazeb.⁷⁸ Fakt, že Jan Němčický po návratu z Uher na Moravě nezakoupil žádný statek, mohl souviset s jeho dalším angažováním se ve službách Fridricha staršího ze Žerotína, potažmo ve vojenských službách Markrabství moravského. Z textu již několikrát zmiňované Němčického erbovní listiny totiž vyplývá jeho osobní účast v diplomatické misi až

v daleké Moskvě, kam zřejmě doprovázel během roku 1585 Fridricha staršího ze Žerotína. Ten zde společně s dalšími vyslanci císařského dvora, jakožto nejvyšší hofmistr císařova bratra, arciknížete Maxmiliána III. Habsburského, neúspěšně vyjednával o jeho dosazení na carský trůn po smrti Ivana IV. Hrozného († 18. března 1584).⁷⁹

Po návratu z Moskvy v roce 1586 Jan Němčický opět neodolal „výzvě antického boha války Marta“ a vstoupil do žoldnéřského pluku moravských stavů. Nezanedbatelnou roli přitom jistě sehrála opět přítomnost Fridricha staršího ze Žerotína, jehož stavy jmenovaly nejvyšším velitelem tohoto kontingentu. Do řad nově se tvořícího pluku měli být navíc přednostně verbováni husaři a hajduci znali tureckého způsobu vedení války.⁸⁰ Zjevně stále užší vazby na Fridricha staršího ze Žerotína zanedlouho po abdankování pluku moravských stavů nasměrovaly kroky Jana Němčického z válečného dění na východě habsburského soustátí západním směrem. Žerotín byl totiž na přelomu let 1586–1587 pověřen novým diplomatickým posláním ve španělském Nizozemí. Jan Němčický se cesty zúčastnil po boku svého patrona, a to jakožto člen jeho doprovodu (služebník), přičemž se v *Nýdrlandě chvalitebně a rytířsky choval*.⁸¹ Ačkoliv neznáme přesný důvod Žerotínova poslání, lze se domnívat, že snad mohlo mít souvislost s Maxmiliánovým úsilím o vyjednání podpory při jeho snaze získat polskou královskou korunu po smrti Štěpána Bathoryho († 12. prosince 1586). Svou roli zřejmě sehrávala okolnost, že ve španělském Nizozemí mohl právě Žerotín zúročit svou znalost místních poměrů z dob, kdy zde pobýval jako vyslanec císaře Maxmiliána II.⁸²

Dlouhodobě prokazované „věrné služby“ Fridrichovi staršímu ze Žerotína a takřka nepřetržitá přítomnost v jeho blízkosti nepochybně výrazně přispěla k postupnému etablování se Jana Němčického v patronově sociálním prostředí. Svou oddaností a zřejmě také neohroženými činy „na poli cti a slávy“, totiž v rámci jednotlivých vojenských tažení a při obraně pevností v prostoru vojenské hranice v Uhrách, si navíc Němčický získal patronovu přízeň a náklonnost. Vzájemné osobní vztahy, byť jistě vždy výhradně na vertikální úrovni patron – klient, společně s neoddiskutovatelnou Němčického ctižádostí, nakonec položily

předpoklady k jeho formálnímu zakotvení ve šlechtickém prostředí. Lze konstatovat, že dlouhá cesta k zisku erbovní listiny a následnému povýšení do rytířského stavu, kterou Jan Němčický cílevědomě nastoupil již svou účastí na vojenské kampani roku 1576, po takřka deseti letech, nyní (na přelomu let 1586–1587) pozvolna směřovala ke kýženému cíli.

Prosazení Němčického osobních aspirací by však bylo nemyslitelné bez rozsáhlých konexí a aktivit jeho patrona Fridricha staršího ze Žerotína, který nejenže při vyjednání dotyčných právních kroků využil svého postavení nejvyššího hofmistra arciknížete Maxmiliána III. Habsburského, ale později se neváhal zasadit o přijetí Jana Němčického do rytířského stavu na Moravě. Není přitom potřeba dodávat, že v této záležitosti plně uplatnil svůj vliv a široké styky s představiteli moravské stavovské obce. Na základě nepřímých pramenných indicií se jeví, že nobilitační proces Jana Němčického byl zahájen nejpozději krátce po jeho návratu z diplomatické mise ve španělském Nizozemí, patrně v první čtvrtině roku 1587. Součástí nobilitačního procesu přitom bylo kromě podání příslušné žádosti v pražské české dvorské kanceláři a složení patřičné finanční hotovosti rovněž vyhotovení skici podoby erbu, navrženého osobně žadatelem. Kopii této skici Němčický následně disponoval při své kavalírské cestě, kterou podnikl ještě před vydáním erbovní listiny.⁸³

Prostřednictvím mocné přímluvy Fridricha staršího ze Žerotína převzal před císařem Rudolfem II. (a úředníky české dvorské kanceláře) záštitu nad nobilitačním procesem Jana Němčického sám arcikníže Maxmilián III. Habsburský. Tato okolnost měla bezpochyby zásadní vliv na to, že Němčický si byl kladným výsledkem nobilitačního řízení takřka jist. Bězpochyby právě pod dojmem faktického dosažení svých aspirací se odhodlal (v předstihu) explicitně vyjádřit svůj nový společenský status prostřednictvím výše zmíněné tzv. kavalírské cesty. Ta do značné míry symbolizovala „správný“ vzorec chování příslušníků raně novověké šlechty, k jejímuž stavu se nyní Němčický (bez ohledu na faktický stav věci) vědomě a cíleně hlásil. Snaha pevně zakotvit v jasně vymezených vazbách hierarchie předbělohorské společnosti vyvolávala v Němčickém nevyhnutelnou potřebu se ve šlechtickém prostředí vhodným způsobem vnějškově reprezentovat a zvýšit tak svou prestiž.⁸⁴

Bez zřetele na vynaložené náklady se tedy před polovinou roku 1587 vypravil na cestu do Itálie. Výhradně symbolicko-reprezentativní rozměr jeho kavalírské cesty umocňuje fakt, že se k ní odhodlal teprve na základě probíhajícího nobilitačního řízení, navíc až mezi 25.–30. rokem svého života. Příslušníci nižší šlechty i mladíci z panských rodin přitom analogické cesty, primárně edukačního rázu, absolvovali povětšinou již o deset let dříve, tedy

Podoba erbu Jana Němčického z Němčic zachycená v památníku Oldřicha Zahrádeckého ze Zahrádek v r. 1587, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, Strahovská knihovna Praha

Valerius Zahradetzky de 3 Zahradetzky Scribat in Sena Die 1 Julii Anno 1587	1 cornu
Iohannes Nimmigky de niemig p. msena Die 1 Julii anno 1587	1 cornu
Johann Georg Oßelgammart geffriben den 27ten Julij 1587.	1 juß
Johannes Alberty ab Amweil. scripsit hac Senis. 27.	$\frac{1}{2}$ Δ
V. D. Simon Jolin Vajlingensis scribat in m. Sena 9 Julij 1587.	$\frac{1}{2}$ Δ
Jo: Engelbertus Noysens A. scripsit Senis Helminia 27	$\frac{1}{2}$ Δ
Georgius à rffersfaino metting scripsit Senis. 10. Julij	$\frac{1}{2}$ Δ
Doct: Ioa: Walter, Elias Brixiner: Cano: & in spiritualit. Vicarij Gualis, scripsit Senis, Die 18. mensis	$\frac{1}{2}$ Δ
Hermannus Hardervault scribit Senis 27. Julij. 1587.	$\frac{1}{2}$ Δ
Arro, die et supra.	$\frac{1}{2}$ Δ
Donatus Fetiüs Canonicus Sind virg. Marie Ecclæ collegiatae in ambitu Brixinensi. 27. In- cluse Nationis Germanicae Senis perpetua memoria Ergo so inscripsit. 1587. Die	0
13. Julij.	
Vand. Trister scripsit Senis 20 Julij.	6 $\frac{1}{2}$ Δ
87.	
Wilhelmus Sittfrager Nont. 22 Julij	$\frac{1}{2}$ Δ
Johann Lijall Gmatt da Guldung 27 Julij	$\frac{1}{2}$ Δ
Hans Landschad von steinack scripsit Senis 27 Julij.	$\frac{1}{2}$ Δ

Inskripce Oldřicha Zahrádeckého ze Zahrádek a Jana Němčického z Němčic v matrice univerzity v Sieně z r. 1587, Biblioteca comunale degli Intronati di Siena

mezi 15.–20. rokem života.⁸⁵ Pravděpodobně s ohledem na praktické okolnosti (finanční náročnost, bezpečnost aj.) se Jan Němčický ještě před svým odjezdem setkal s Oldřichem Zahrádeckým ze Zahrádek, v jehož doprovodu následně kavalírskou cestu, resp. doložitelně minimálně její podstatnou část, absolvoval. Nejen s ohledem na konfesní příslušnost obou k jednotě bratrské lze přitom v pozadí navázání vzájemných styků vytušit opět osobnost Fridricha staršího ze Žerotína.⁸⁶

Z torzovitě dochovaných zmínek vysvítá, že Jan Němčický společně s Oldřichem Zahrádeckým směřovali přes Vídeň a Štýrský Hradec do Benátek, kam dorazili v červnu 1587. Při pobytu v Benátkách – 12. června téhož roku – se Jan Němčický zřejmě na žádost svého urozeného spolucestovatele vlastnoručně zapsal do jeho památníku.⁸⁷ Způsob, jakým tak učinil, přitom dokonale poodhaluje myšlenkový svět i motivy jednání ústřední postavy tohoto příspěvku. Němčický považoval tuto příležitost jednoznačně jako možnost realizace své seberepresentace, a především reflexe své příslušnosti k šlechtickému stavu.⁸⁸ Nejenže neváhal použít již nyní svůj budoucí predikát „z Němčic“, ale zápis nechal na své náklady vyzdobit svým erbem, jehož skicu měl nepochybně s sebou. Jeho grafickou podobu v památníku pravděpodobně ztvárnila ruka některého z benátských umělců, jak bylo ostatně zvykem.⁸⁹ O způsobu překreslení předlohy Němčického erbu do památníku přitom ledacos napovídá jeho zrcadlově obrácená podoba (ve srovnání s podobou podle pozdější erbovní listiny), což by poukazovalo na možné překreslení ze skici, již měl Němčický v Itálii s sebou.

Za pozornost v této souvislosti jistě stojí zvolené heslo umístěné nad erbem, jímž Němčický vlastnoručně kresbu doprovodil. Neméně zajímavá je volba jeho francouzské (a nikoliv latinské, italské, případně německé) podoby. Slova *Mon daur vienarae* lze totiž volně přeložit jako „přijde na mě řada“, případně „moje příležitost nadejde“, což plně odpovídá Němčického úsilí nejen o udělení erbovní listiny, ale o završení jeho nobilitace očekávaným přijetím do rytířského stavu. Ostatně fakt, že pro Němčického nepředstavovalo pouhé erbovnictví vrchol jeho aspirací, dokládá také podoba zakončení helmu. Zatímco vizualizace této části erbu udělovaná erbovníkům zpravidla zahrnovala pouhou točenicí, Němčický již v návrhu počítal rovnou s korunou místo točenice. Forma erbu zachyceného ještě před vydáním příslušné erbovní listiny v památníku Oldřicha Zahrádeckého tedy odpovídala erbům příslušníků rytířského stavu, nikoliv pouhým erbovníkům. V nesporně sebevědomém postoji Jana Němčického lze vytušit nepochybná ujištění o mocných přímluvách jak jeho protektora, tak snad dokonce arciknížete Maxmiliána III. Habsburského. Němčického doslova principiální vazbu na osobnost Fridricha staršího ze Žerotína v tomto období koneckonců dokládá i samo zpodobnění jeho erbu, zjevně inspirovaného žerotínským rodovým znamením (lvem). Tento faktor vystupuje do popředí i s ohledem na odvrhnutí možnosti Jana Němčického odvodit vlastní erbovní znamení od erbu své urozené matky Johanky Chotkové z Chockova.⁹⁰

Vraťme se však k průběhu kavalírské cesty. Kroky Jana Němčického a Oldřicha Zahrádeckého směřovaly z Benátek snad do Padovy na půdu zdejší benátské univerzity⁹¹ a dále přes Boloňu a Florencii do Sieny, kde se 1. července 1587 oba zapsali do tzv. univerzitní matriky „německého národa“. Jan Němčický neváhal při inskripci opět užít svého budoucího predikátu a vědomě se po boku Oldřicha Zahrádeckého ze Zahrádek na univerzitě zařadil mezi osoby urozeného původu.⁹² V této souvislosti podotkneme, že univerzity v Padově i Sieně náležely na sklonku 16. století k tzv. šlechtickým univerzitám, neboť mezi imatrikulovanými studenty početně dominovali právě příslušníci šlechty. Inskripce na těchto univerzitách ve většině případů tedy nesouvisely bezprostředně se vzdáváním, nýbrž byly především demonstrací společenského postavení imatrikulovaných. S tím souvisí okolnost, že byly zpoplatněny, a to v závislosti na stupni urozenosti. Primárním cílem inskripce často nebylo ani tak zahájení studia, jako spíše doložení pobytu v místě vyhlášeného právníckého

učení. Není potřeba zdůrazňovat, že obvyklý rámec formovalo navazování společenských kontaktů a styků, a to zejména mezi příslušníky „německého národa“ na univerzitě.⁹³

V Sieně se Oldřich Zahrádecký ze Zahrádek zdržel nanejvýš měsíc, neboť již v srpnu je doložen jeho pobyt v Římě, odkud koncem roku 1587 směřoval zpět přes Padovu a Benátky. V srdci Republiky svatého Marka se nacházel ještě v lednu 1588, ovšem snad již v únoru téhož roku dorazil zpět na Moravu.⁹⁴ Zůstává otázkou, zda jej po celou dobu doprovázel Jan Němcický, anebo se jejich cesty rozdělily a Němcický se během července či srpna 1587 spěšně (snad na výzvu Fridricha staršího ze Žerotína) nevydal zpět na Moravu. Ve prospěch této domněnky hovoří jak absence zmínek o jeho pobytu v Římě a později i Padově a Benátkách, tak vývoj politických událostí ve střední a východní Evropě. V nich sehrál ústřední roli arcikníže Maxmilián III. Habsburský a vzhledem ke své úzké vazbě na tohoto pretendenta polského královského trůnu právě i Žerotín. Domněnce, že se Jan Němcický po krátké epizodě v Itálii vrátil do služeb svého patrona ještě před koncem roku 1587, by ostatně mohla nasvědčovat pozdější formulace v již několikrát zmiňované erbovní listině. Konkrétně se jedná o pasáž zdůvodňující udělení erbovního práva Němcickému *pro služby jeho věrné [...] při jeho milosti arciknížeti Maxmiliánovi, voleném králi polským*.⁹⁵

Okolnosti Maxmiliánovy kandidatury na polský královský trůn během interregna po smrti Štěpána Bathoryho patří v rámci domácí i zahraniční historiografie k poměrně frekventovaným tématům.⁹⁶ Omezíme se tedy pouze na shrnutí nejzákladnějších údajů, a to se zřetelem na aktivity Maxmiliánova nejvyššího hofmistra Fridricha staršího ze Žerotína, v jehož blízkosti se pravděpodobně opět pohyboval jeho chráněnc Jan Němcický.⁹⁷ Zatímco habsburská kandidatura se během roku 1587 těšila značné mezinárodní podpoře, v samotném Polsku se nepodařilo pomyslný jazýček vah naklonit na stranu arciknížete Maxmiliána III. navzdory veškerým diplomatickým snahám.⁹⁸ Habsburk se mohl opřít pouze o frakci polské šlechty seskupené okolo rodu Zborowských. Naopak k protistraně, podporující kandidaturu švédského králevice Zikmunda Vasy a vedené energickým korunním kancléřem Janem Zamojským, se přikláněla většina polské šlechty.⁹⁹ Když 19. srpna 1587 mimo rámec volebního sněmu ve Varšavě prohlásil Jan Zamojský polským králem Zikmunda Vasu, odpověděla tři dny nato strana Zborowských stejným způsobem a povolala za krále protikandidáta, Maxmiliána III. Habsburského.¹⁰⁰

Patová situace přerostla během následujících měsíců v ozbrojený konflikt, do něhož se na straně arciknížete Maxmiliána III. nedobrovolně zapojily rovněž stavy českých zemí.¹⁰¹ Aktivity jednotlivých zemských hotovostí se však omezily téměř výhradně na zajištění obrany zemských hranic,¹⁰² takže k Maxmiliánovu tažení ke Krakovu se (kromě jeho polských stoupenců) připojil pouze nevelký vojenský kontingent moravských stavů v čele s Fridrichem starším ze Žerotína a několik jednotlivců čestného doprovodu při jeho očekávané korunovaci.¹⁰³ Dříve, než stačil arcikníže Maxmilián III. v polovině října 1587 přitáhnout ke Krakovu, kde mělo dojít ke korunovaci, zajistil si kontrolu nad městem (i korunovačními klenoty) kancléř Jan Zamojský. Maxmilián se proto rozhodl město oblehnout a 23. listopadu se jeho vojska pokusila zmocnit se Krakova přímým útokem. Výsledkem však byla drtivá porážka, která přiměla arciknížete k ústupu směrem ke slezským hranicím.¹⁰⁴

Útoku na Krakov se v čele moravského stavovského vojska osobně zúčastnil i Fridrich starší ze Žerotína a lze se domnívat, že v jeho řadách nechyběl ani Jan Němcický. Neúspěšný útok na město následně v řadách šlechty českých zemí vyvolal ještě rozhodnější nesouhlas s účastí na Maxmiliánově kampani než doposud.¹⁰⁵ Jedním z důvodů tohoto postoje byla jistě i akutní hrozba vpádů polských a kozáckých oddílů kancléře Zamojského na území Slezska. Olomoucký biskup Stanislav Pavlovský v této souvislosti koncem prosince 1587 v listu moravskému zemskému hejtmánovi Hynku Brtnickému z Valdštejna sděloval, že Slezané *[...] opět velkého nebezpečnství se obávají pro tou tatarskou a kozáckou sběř, kteráž*

Podoba erbu Jana Němčického z Němčic podle erbovní listiny, zachycená v tzv. Salbuchu, Národní archiv v Praze

*by zase k plundrování a vpáduóm tam do Sli[z]ska činění poslána a vejpravena bejti měla [...].*¹⁰⁶ Porážka před Krakovem předznamenala celkový výsledek Maxmiliánova tažení, takže počátkem prosince 1587 opouštěla zbytky jeho armády také šlechta, mající jej původně doprovázet při korunovaci na Vavelu.¹⁰⁷ V polovině prosince Maxmiliánův tábor v polských Křepicích opustil rovněž Fridrich starší ze Žerotína (s ním snad i Němčický), jehož arcikníže pověřil diplomatickou misí v Praze. Zde měl na císaři Rudolfovi II. vymocit finanční pomoc k naverbování nového žoldnéřského vojska pro plánované pokračování válečné kampaně v nadcházejícím roce.¹⁰⁸ Počátkem roku 1588 již Fridrich starší ze Žerotína pobýval v Olomouci a na svých rodových statcích v Židlochovicích, kde snad můžeme předpokládat také přítomnost Jana Němčického.¹⁰⁹ Pokud bychom naopak připustili, že Jan Němčický neodjel se svým patronem v polovině prosince 1587 do Prahy a nadále se zdržoval v žoldnéřském vojsku moravských stavů, mohl být 24. ledna 1588 přímým účastníkem rozhodující

bitvy této kampaně, svedené u města Byčína na slezsko-polských hranicích. Moravskému kontingentu v bitvě vzhledem k Žerotínově nepřítomnosti velel Bohuslav Bořita z Budče.¹¹⁰ Zbytky vojska arciknížete Maxmiliána III. byly v bitvě rozdraceny a sám Habsburk upadl do zajetí, čímž bylo o osudu jeho aspirací na polský trůn definitivně rozhodnuto.¹¹¹ Rovněž ztráty v řadách moravského žoldnéřského kontingentu byly značné, což dokládají zprávy některých aktérů bitvy.¹¹² Závěrem konstatujeme, že ať již se Jan Němčický bitvy osobně zúčastnil, či nikoliv, jeho životní dráha se každopádně neuzavřela.

Naopak služby, které Jan Němčický dlouhodobě prokazoval Fridrichovi staršímu ze Žerotína a v posledních dvou letech jeho prostřednictvím i arciknížeti Maxmiliánovi III. Habsburskému, mu přinesly na podzim roku 1588 toužebně očekávané vydání erbovní listiny. Ačkoliv nobilitační řízení bylo zahájeno již v první polovině roku 1587, císař Rudolf II. prostřednictvím české dvorské kanceláře v Praze vydal příslušný *list erbovní do Markrabství moravského Janovi Němčickému, aby se z Němčic psáti mohl* teprve 24. října 1588. Kromě dalších obvyklých výdajů složil Němčický za vyhotovení erbovní listiny částku v hodnotě 35 hřiven litého zlata. Teprve poté mohl i de iure užívat jak predikátu, tak svého erbovního znamení, jehož podobu si sám při zahájení nobilitačního řízení navrhl. Jak jsme již výše zmínili, v podobě erbu Jana Němčického z Němčic se zcela zřetelně zračí jeho osobní vazba k Fridrichovi staršímu ze Žerotína, přičemž stříbrný lev v jeho erbu se od Žerotínova odlišoval pouze barvou. Text erbovní listiny zároveň výslovně kodifikoval Němčického právo v erbu užívat kolčí helm se zlatou královskou korunou, příslušející rytířskému stavu (nikoliv pouhým erbovníkům).¹¹³ Není tedy pochyb, že nejen sám Němčický, ale také česká dvorská kancelář a císař počítali s jeho následným přijetím do rytířského stavu na rodné Moravě. Snad díky Žerotínově protekci učinil 20. února 1589 v tomto směru svou mocnou přímluvu k moravským stavům dokonce sám panovník [...] *poněvadž o jmenovaným Janovi Němčickým hodnověrně zpraveni jsme, že jest se netoliko v Uhrách a Charvátích na pomezích zámčích v službách našich, ale také v jiných zemích a krajinách, zvláště pak při jeho lásce arciknížeti Maximiliánovi, voleným králi polským, panu bratru našem nejmilejším, jakž na dobrého náleží, vždycky věrně a šlechtetně choval a toho oumyslu jest ještě proti dědičnému nepříteli v krýgsmanských věcech potřebovati se dáti [...] za něho se k vám přimlouvati a milostivě žádati ráčíme, abyste, prohlídna k této milostivé přímluvě naší, kteréž se on velice těší a že jest se, jakž dotčeno, hned z mládí vždyckny chvalitebně choval, jeho do prostředku vašeho za spolu stavu rytířského bez odporosti přijali [...].*¹¹⁴

Krátce po zisku erbovní listiny Jan Němčický z Němčic zaměřil svoji pozornost na vybudování vlastní pozemkové základny. Ta představovala další, byť nikoliv nevyhnutelně podmiňující krok směrem k přijetí do rytířského stavu. Nicméně dispoziční právo ke svobodnému pozemkovému majetku bylo možno chápat jako jeden z mnoha atributů, explicitně demonstrujících příslušnost dotyčného jedince k sociálnímu statusu nobility. Němčický se přitom mohl nepochybně opřít o své finanční rezervy, vytvořené během jeho působení v Uhrách a ve službách Fridricha staršího ze Žerotína. Mezi lety 1589–1592 (pravděpodobně však již v průběhu roku 1589) získal Jan Němčický z Němčic na statcích premonstrátského kláštera v Zábrdovicích svobodný dvůr ve vsi Šaratice.¹¹⁵ Ve stejném období emfyteuticky zakoupil mlýn v sousední vsi Zbýšov, náležející k držávám téhož kláštera, vše s *dovolením velebné[h]o preláta, kněze Ambrože, opata zábrdovského*. Přičemž za držbu mlýna měl Němčický povinnost každoročně do klášterních důchodů odvádět stanovenou činži ve výši pět zlatých moravského počtu.¹¹⁶ Výhradní orientaci na statky této církevní instituce lze v souvislosti s budováním pozemkové základny Jana Němčického z Němčic (příslušníka jednoty bratrské) v období před jeho přijetím do rytířského stavu spatřovat v jejich právní exempci.¹¹⁷ Němčický totiž jako pouhý erbovník nemohl až do okamžiku přijetí do rytířského stavu zakoupit žádný zemskodeskový statek. Alternativu rozšíření jeho rodového

pozemkového majetku tak skýtaly pouze městské, anebo právě klášterní statky. Uvedené okolnosti zároveň vysvětlují, proč se Jan Němčický z Němčic nepokusil o získání pozemkové držby na dominiu svého patrona.¹¹⁸ Naopak v březnu 1591, po smrti matky Johanky Chotkové z Chockova, zřejmě zdědil rodný dům v Ivančicích. Jelikož o této nemovitosti nemáme v souvislosti s Němčickým v dalších letech žádných zmínek, je pravděpodobné, že dům obratem prodal.¹¹⁹

Smrt matky zasáhla Jana Němčického z Němčic v době, kdy všemožně usiloval o explicitní vyjádření své příslušnosti k moravské šlechtické společnosti. Vedle cíleného budování majetkové základny se proto nezdíral financovat bezpochyby nákladné zhotovení matčina náhrobníku, zasazeného druhotně (snad v průběhu přestaveb kostela v 18. století) do zdi u pilíře za presbytářem farního kostela Nanebevzetí panny Marie v Ivančicích.¹²⁰ Zmíněná sepulkrálie totiž představovala velmi vhodné médium reflexe jeho aspirací. Ty došly naplnění teprve na konci března 1593, tedy dlouhé dva roky po smrti Němčického matky. Stavby shromážděné na zemském sněmu v Brně přiměla k rozhodnutí přijmout Jana Němčického z Němčic do rytířského stavu teprve opakovaná intervence Fridricha staršího ze Žerotína. Němčického patron se přitom odvolával na panovníkův přímluvný list z února 1589, ale především získal v této záležitosti na svou stranu nejřednějšího ze stavovské obce, olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic. Dne 30. března 1593 byl tedy Jan Němčický z Němčic po složení předepsané přísahy do rukou nejvyššího zemského hofrychtěře, totiž [...] *že se v tom stavu ctě a chvalitebně, jakž na týž stav náleží, chovati a nad rody starožitný se nevejšiti, ani netříti, až do třetího kolene a v tom ve všem se tak chovati, jakž snešení pánů z rytířstva v sobě obsahuje a zavírá, chce [...], přijat do rytířského stavu.*¹²¹

Ze znění přísahy plyne, že Němčický se automaticky zařadil mezi tzv. novožitné rody. V právní praxi předbělohorské Moravy to znamenalo, že on ani jeho případní z manželství řádně vzeší potomci mužského pohlaví nemohli po tři generace zastávat žádné stavovské úřady, a to na rozdíl od příslušníků tzv. starožitných rodů.¹²² Formální dovršení společenských aspirací představoval pro Jana Němčického z Němčic sňatek s urozenou Hedvikou Rodovskou z Hustířan, k němuž došlo někdy na přelomu dubna a května 1593. Oba manželé spojovala osobnost Fridricha staršího ze Žerotína i stejné náboženské vyznání. Hedvičina rodina totiž byla usazena na některém z drobných svobodných dvorů Žerotínova židlochovického panství (pravděpodobně v okolí městečka Pohořelice).¹²³ Na základě níže uvedené písemné zmínky je dokonce velmi pravděpodobné, že Žerotín na zámku v Židlochovicích uspořádal svému chráněnci svatbu, neboť Němčický ani rodina jeho novomanželky nedisponovala pro tento účel podobně reprezentativními prostory. Podotkneme, že tato praxe nebyla ve sledovaném období v kontextu klientelských vazeb výjimečná.¹²⁴ Fridrich starší ze Žerotína kvůli probíhající svatbě v Židlochovicích musel odmítnout žádost o návštěvu olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic, pobývajícího tou dobou na nedalekém chrlickém panství. Biskup nicméně 1. května 1593 v listu adresovaném podkomořímu Markrabství moravského Mikuláši z Hrádku sděloval, že [...] *ačkoli [Fridrich starší ze Žerotína] sám nyní činíc služebníkú svému [pravděpodobně Němčickému] svatební veselí, nemálo hostů u sebe má, však nicméně zejtra Bohdá od nich se odtrhnouti a ke mně do Ža[t]čan k obědu přijíti a tam se spolu se mnou shledati chtějí ráci [...].*¹²⁵ Manželství Jana Němčického z Němčic s Hedvikou Rodovskou z Hustířan, jak se jeví z pozdějších písemností, zůstalo pravděpodobně bezdětné, resp. žádný z případných potomků se nedožil dospělosti. Ještě v květnu 1606, tedy 13 let po sňatku, Němčický v tomto směru učinil nepřímou zmínku, když odkazoval část majetku *výš psané manželce mej a dítkám, kteréž by nám pán Bůh z milosti své dāti ráčil.*¹²⁶

Přijetí do řad rytířského stavu na Moravě a následný sňatek zřejmě na čas Jana Němčického z Němčic přiměl soustředit se prioritně na správu svého rodového majetku. S velkou pravděpodobností se tedy během druhé poloviny roku 1593 nezúčastnil tažení moravského

žoldnéřského kontingentu o síle 300 jezdců do Uher a pochybnosti lze mít rovněž o jeho osobní účasti v rámci zemské hotovosti, svolané k obraně moravsko-uherské hranice.¹²⁷ Naopak během července 1593 pobýval Jan Němčický z Němčic prokazatelně na svém statku v Šaraticích. Při úsilí o jeho hospodářské povznesení se ovšem dostal do sporu s poddanými a následně i úředníkem sousedního biskupského panství Chrlice. Podrobně nás o této kauze informuje stížnost biskupa Stanislava Pavlovského z 28. července 1593, adresovaná Fridrichovi staršímu ze Žerotína, v jehož službách tedy Němčický nepochybně nadále setrval. Podle biskupa Němčický [...] *když ty veliké vody byly noční[m] časem, co žádnému dobrému nenáleží, na grunty a hráze rybníčku mého újezdského s některými pomocníky svými vpád učinil a ty hráze mé [...] rozkopovati byl počal, na znamenitou mou a toho rybníka škodu [...]*. Biskup dále Žerotínovi rozhořčeně referoval, že by o původci těchto skutků neměl žádnou povědomost, kdyby jej při činu nepřistihli a nezadrželi jeho poddaní ze vsi Újezda, sousedícího se Šaraticemi [...] *na zapřenou kdyby od poddaných našich při tom skutku a dílu jeho posouzen a vzat nebyl, který z Újezda potom ušel neb ujel, tím mi se odplacuje, toho že sem jemu spolu [s] Va[ší mil]o[s]tí k přijetí mezi stav rytířský pomohl, tou vděčnost ná[m] prokazuje, kterého budu museti z toho vpádu a svéj vuóle před pane[m] hejtmane[m] a Va[šími milost]mi, pány soudci viniti [...]*.¹²⁸ Vzhledem k absenci tohoto púhonu se lze ovšem domnívat, že spor byl po Žerotínově intervenci urovnán a nijak nezkalil vzájemné dlouhodobě korektní vztahy mezi ním a biskupem. Sám Němčický se dokonce zanedlouho mohl etablovat v patrimoniálních službách olomouckého biskupství, avšak nepředbíhejme.

Následujícího roku 1594 se totiž Jan Němčický z Němčic pravděpodobně opět zapojil do válečné kampaně v Uhrách, kde již druhým rokem probíhala tzv. patnáctiletá válka s osmanskou říší.¹²⁹ Osobní účasti Němčického na válečném tažení nasvědčuje nejen absence jakékoliv zmínky o jeho pobytu na Moravě (kde ho s manželkou stěží mohly zabezpečit samy výnosy z jeho drobných statků), ale rovněž fakt, že nadále setrval ve službách svého patrona. Fridrich starší ze Žerotína byl navíc stavy opět pověřen velením jak nad moravskou zemskou hotovostí, tak moravským žoldnéřským kontingentem o síle 1 000 jízdních a 500 pěších (v hodnosti nejvyššího lajtenanta). V průběhu roku jej navíc panovník jmenoval moravským zemským hejtmanem, čímž de facto zcela opanoval veškeré vojenské záležitosti země.¹³⁰ Povinnosti spojené s výkonem hejtmanského úřadu, ale i stále naléhavěji se projevující zdravotní neduhy však přiměly Fridricha staršího ze Žerotína v průběhu listopadu 1594 a poté opět v prosinci téhož roku požádat stavy o zproštění ze všech vojenských funkcí, [...] *předkládaje věk svůj sešlý, tělo obtížné, zdraví ztrápené a ouřad, s nímž nad možnosti práce dosti má hejtmanský [...]*.¹³¹ Svůj plánovaný odchod z vojenských úřadů Žerotín před Janem Němčickým z Němčic nijak netajil. Během podzimu roku 1594 tak zřejmě uzrálo jeho rozhodnutí vzdálit se na čas z epicentra bojů v Uhrách a poohlédnout se po adekvátní alternativě obživy na Moravě. Podotkněme, že nezanedbatelný podíl na tomto rozhodnutí mohla mít vedle Žerotína také Němčického „femme fatale“ Hedvika Rodovská z Hustířan.

(Dokončení v následujícím čísle.)

RESUMÉ

The Life Story of Soldier Jan Němčický of Němčice**On the Clientelism and Career Strategies of the Lower Aristocracy in the pre-1620 Period Part I**

The article contains part I of the biography of Jan Němčický of Němčice. Sketchy details are available of his background and youth. His mother was a noblewoman, while his father hailed from a burgher environment. Thus, Němčický was not entitled to a noble title. Towards the end of the 1570s, he was given the chance to take up a military career which, combined with the client relations to Fridrich of Žerotín Senior, ensured his social rise. Having gained military experience in Hungary, Němčický joined his patron to take part in several diplomatic missions on behalf of the Habsburgs, thus earning him a coat of arms, and through the intercession of Fridrich of Žerotín Senior as well as Emperor Rudolf II, he was ennobled in Moravia in 1593. The very same year, he also married Hedvika Rodovská of Hustířany. Part one of the paper gives an insight into the career strategies employed by most burghers and gentry in the second half of the 16th century.

KEYWORDS

lower aristocracy; 16th to 17th century; Moravia; Duchy of Těšín; Hungary; wars against Turkey; military; career strategy

AUTOR STUDIE

- PhDr. Jan Saheb, Ph.D.; Muzeum Těšínska; jan.saheb@muzeumct.cz

POZNÁMKY

- 1 Proměny ve skladbě šlechty Těšínského knížectví dokládá ŠTIBOR, Jiří: *Těšínská šlechta v proměnách staletí*. In: Brňovjak, J. – Gojniczek, W. – Zářícký, A. (edd.): *Šlechtic v Horním Slezsku. Vztah regionu a center na příkladu osudů a kariér šlechty Horního Slezska (15.–20. století) / Szlachcic na Górnym Śląsku. Relacje między regionem i centrum w losach i karierach szlachty na Górnym Śląsku (XV–XX wiek)*. Nobilitas in historia moderna, Tomus V. Katowice – Ostrava 2011, s. 71–106. Kosmopolitní charakter dvora posledních těšínských Piastovců byl do značné míry podmíněn rodinnými aliancemi členů této rodiny. K tomu viz Jež, Radim: *Poslední těšínská Piastovci. Knižecí rod v období renesance, manýrismu a raného baroka*. Disertační práce, Masarykova univerzita v Brně. Brno 2015.
- 2 Studie je vzhledem ke svému rozsahu redakčně rozdělena na dvě části, přičemž působení Jana Němčického z Němčic na Těšínsku bude patřičně vyliceno až ve druhé části připravené k publikování v následujícím čísle tohoto periodika.
- 3 Souhrnně viz BOBKOVÁ, Lenka – ZDICHYNEC, Jan: *Korunní země (Slezsko a Lužice) v raném novověku*. In: Šedivá Koldinská, M. – Cerman, I. a kol.: *Základní problémy studia raného novověku. České dějiny 6*. Praha 2013, s. 413 a násl.
- 4 Na tento postulat upozornil BŮŽEK, Václav: *Klientela Pernštejnů a Rožmberků ve druhé polovině 16. století*. In: Vorel, P. (ed.): *Pernštejnové v českých dějinách. Sborník příspěvků z konference konané 8.–9. 9. 1993 v Pardubicích*. Pardubice 1995, s. 214.
- 5 K metodickým východiskům a stavu dochování pramenné základny k výzkumu problematiky předbělohorské nižší šlechty viz BŮŽEK, Václav: *Nižší šlechta v předbělohorských Čechách. Prameny, metody, stav a perspektivy bádání*. Český časopis historický (dále jen ČČH) 91, 1993, č. 1, s. 37–54; ŠEDIVÁ KOLDINSKÁ, Marie: *Raně novověká šlechta*. In: Šedivá Koldinská, M. – Cerman, I. a kol.: *Základní problémy*, s. 157. Analogická situace v dochování pramenné základny panuje nejen v dalších korunních zemích, nýbrž např. v sousedním Polsku. Viz KERSKEN, Norbert: *Der Kleinadel in Polen im 15. und 16. Jahrhundert*. Vorträge und Forschungen. Zwischen Nicht-Adel und Adel 53, 2001, s. 219–221. K početnímu zastoupení nižší šlechty v jednotlivých zemích viz WINKELBAUER, Thomas: *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 34. Wien – München 1999, s. 23–24.
- 6 Problematikou pozemkových knih (byť prioritně se zaměřením na venkovské prostředí) se zabývá především CHOCHOLÁČ, Bronislav: *O studiu pozemkových knih*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, řada historická (C) /dále jen SPFFBU-C/ 42, 1993, č. 40, s. 51–61; TÝŽ: *Pozemkové knihy – neprávem opomíjený historický pramen*. In: Průcha, P. – Schelle, K. (edd.): *Historie a současnost veřejné správy. Sborník příspěvků z vědecké konference. Spisy Právnické fakulty Masarykovu univerzity 127 – řada teoretická*. Brno 1993, s. 8–11.
- 7 K jednotlivým aspektům výzkumu nižší šlechty v českých zemích v předbělohorském období výběrově viz ČORNEJ, Petr: *K otázce životního stylu nižší šlechty před Bílou horou*. Středočeský sborník historický

15, 1980, č. 1, s. 125–142; BŮŽEK, Václav: *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbellohorských Čechách*. Monographia Historica Bohemica 4. Praha 1989; Týž: *Domácnosti nižší šlechty v předbellohorských Čechách (Pokus o typologii)*. In: Bobková, L. (ed.): *Život na šlechtickém sídle v 16.–18. století / Das Alltagsleben auf dem Adelsitz im 16. bis 18. Jahrhundert*. Sborník příspěvků z konference na Pedagogické fakultě UJEP v Ústí nad Labem 30.–31. října 1991. Acta Universitatis Purkynianae. Philosophica et historica. Studia historica I. Ústí nad Labem 1992, s. 42–64; Týž: *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbellohorských Čech*. Práce Historického ústavu Akademie věd České republiky. Řada A, Monographia, sv. 13. Praha 1996; Týž: *Nižší šlechta v poddanských rezidenčních městech předbellohorské doby*. In: Kokojanová, M. (ed.): *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století) / Bürger, Adel und Klerus in den Residenzstädten der frühen Neuzeit (16.–18. Jahrhundert)*. Sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 25.–27. dubna 1995 Muzeem Prostějovska v Prostějově a Rakouským ústavem pro východní a jihovýchodní Evropu, odbočka Brno. Prostějov 1997, s. 185–199; HRUBÁ, Michaela: *Cestování nižší šlechty v předbellohorských Čechách*. In: Bobková, L. – Hrubá, M. (edd.): *Cesty a cestování v životě společnosti / Reisen im Leben der Gesellschaft*. Acta Universitatis Purkynianae. Philosophica et historica. Studia historica II. Ústí nad Labem 1995, s. 209–213; AL SAHEB, Jan: *K procesu úpadku drobné šlechty na severovýchodní Moravě v 16. století*. SPFFBU-C 57, 2008, č. 55, s. 35–52; Týž: *Případ dluhů vladky Jiřiky Fajtla z Pomanzel (k pauperizaci drobné nižší šlechty v 16. století)*. Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku 9, 2008, s. 28–51; Týž: *Proměny uvnitř rytířského stavu v 16. století na příkladu severovýchodní Moravy*. In: Brňovjak, J. – Gojniczek, W. – Záříčský, A. (edd.): *Šlechtic v Horním Slezsku, s. 375–386*; BŘEZINA, Vladimír: *Rytířský stav v Čechách a na Moravě v raném novověku. Rod Bukůvků z Bukůvky od středověku do 20. století*. Šlechta země České koruny, sv. 5. České Budějovice 2008; HOLÝ, Martin: *Nižší šlechta z českých zemí na cestách za vzděláním a její vychovatelé (1500–1620)*. In: Kovačka, M. – Augustinová, E. – Mačuha, M. (edd.): *Zemianstvo na Slovensku v novoveku. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie, ktorá sa konala 8.–10. júna 2009 v Martine. Časť II. Duchovná a hmotná kultúra*. Studia historico-bibliographica Turociensis, zv. 2. Martin 2009, s. 9–27; Týž: *Zrození renesančního kavalíra. Výchova a vzdělání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500–1620)*. Práce Historického ústavu AV ČR. Řada A, Monographia, sv. 28. Praha 2010; ŠTĚPÁN, Jan: *Kariéra slezského šlechtice ve vztahu k olomouckému biskupství na příkladu Václava Pavlovského z Pavlovic – mezi determinujícím nepotismem a aspirací k arivismu*. In: Brňovjak, J. – Gojniczek, W. – Záříčský, A. (edd.): *Šlechtic v Horním Slezsku, s. 347–356*; DOUBRAVSKÝ, Zdeněk: *Kavalířské cesty za vzděláním Bukůvků z Bukůvky a jejich vrstevníků v předbellohorském období*. Severní Morava 55, 2011, č. 97, s. 3–20; KOVÁŘ, Daniel: *Rybníční podnikání nižší šlechty na Českobudějovicku*. Sborník archivních prací 65, 2015, č. 2, s. 340–387. Přehled dosavadního stavu bádání viz ŠEDIVÁ KOLDINSKÁ, M.: *Raně novověká šlechta*, s. 145 a násled.

- 8 Za všechny uvedme alespoň edičně zpřístupněné paměti účastníků protitureckých kampaní Jindřicha Hýzrleho z Chodů, Pavla Korky z Korkyně či Štátného Václava Pětipeského z Chýs a Egrberku, resp. reflexi těchto událostí v jeho osobní korespondenci. Viz PETRAČKOVÁ, Věra – VOGELTANZ, Jan – ŠIMEČKOVÁ, Alena (edd.): *Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů*. Živá díla minulosti, sv. 86. Praha 1979; ŽITNÝ, Miroslav (ed.): *Deník Štátného Václava Pětipeského z Chýs z roku 1605*. In: Bůžek, V. (ed.): *Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků*. Opera historica 13. České Budějovice 2009, s. 187–262; Týž: *Křesťanský rytíř Štátný Václav Pětipeský z Chýs na sklonku předbellohorské doby*. Zpravodaj Historického klubu 21, 2010, č. 1–2, s. 37–57; Týž: *Ideál křesťanského rytířství v paměti rytířského rodu Pětipeských z Chýs a Egrberku*. In: Bůžek, V. – Dibelka, J. (edd.): *Utváření identity ve vrstvách paměti*. Opera historica 15. České Budějovice 2011, s. 183–217; VYBÍRAL, Zdeněk (ed.): *Paměti Pavla Korky z Korkyně. Zápisy křesťanského rytíře z počátku novověku*. Prameny k českým dějinám 16.–18. století – řada B, sv. IV. České Budějovice 2014. Podobné reflexe válečných tažení samozřejmě zanechali rovněž mnozí příslušníci panského stavu. Viz např. SVOBODA, Milan: „Relace, aneb Historické vyprávění“ o obléhání pevnosti Velký Varadín Turky. Osobní svědectví pána Melchiora z Redernu z roku 1598. In: Prchal, V. a kol.: *Mezi Martem a Memorií*. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16.–19. století. Pardubice 2011, s. 21–25.
- 9 Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), fond Salbuchy, sign. 12a, fol. 209–210.
- 10 NA Praha, fond Registra, inv. č. 101, fol. 27.
- 11 Rytířský rod Chotků z Chockova pocházel z Plzeňska a jeho původním rodovým sídlem byla tvrz Liblín nedaleko Chockova u Radnic. Na základě shodného erbovního znamení v podobě půlkola Chotky z Chockova pokládala genealogicky zaměřená historiografie závěru 19. a počátku 20. století za vedlejší větev šlechtického rodu Chotků z Vojína, pocházejícího z okolí Žatce. Teprve August Sedláček označil příbuzenství obou rodů za omyl, s nímž v tomto ohledu souzní rovněž Josef Pilnáček. Viz LEDR, Josef: *Hrabata Chotkové z Chotkova a Vojína*. Kutná Hora 1886, s. 13 a násled.; KOLÁŘ, Martin: *Chotek z Chotkova a z Vojína*. In: Ottův slovník naučný XII. Praha 1897, s. 373; KOLÁŘ, Martin – SEDLÁČEK, August: *Českomoravská heraldika I*. Praha 1902, s. 79–80; SEDLÁČEK, August: *Českomoravská heraldika II*. Praha 1925, s. 74; PILNÁČEK, Josef: *Staromoravští rodové*. Vídeň 1930, s. 332. Nejnověji problematiku s poukazem na Sedláčkovu verzi shrnul CERMÁN, Ivo: *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*. Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska 7. Praha 2008, s. 25–26.
- 12 Opis textu náhrobku a jeho celkovou vizuální podobu zachytil již v rukopisném pojednání z konce 18. století ivančický rodák, osvětenec kněz Václav Michael Volák (1750–1806). Jeho informace pak revidoval při porovnání s originálem Augustin Kratochvíl (1865–1946). Viz Österreichische Nationalbibliothek Wien (dále jen ÖNB Wien), fond Sammlung von Handschriften und alten Drucken (dále jen SHAD), sign. Cod. Ser. n. 3306, fol. 13; Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA Brno), fond G 50 – Msgr. Augustin Kratochvíl, inv. č. 88, č. k. 4, fol. 12. Kratochvíl společně s Vítězslavem Houdkem (1856–1916) v nevydaném rukopise *Náhrobky*

- moravské od nejstarších dob do začátku XIX. století. Příspěvek k dějinám umění na Moravě, rovněž k moravské heraldice, genealogii a epigrafice z roku 1915 navíc k Volákovu popisu sedmi ivančických náhrobníků posleze poznámali: [...] Jak záslužnou práci vykonal, vidno z toho, že jen jediný z nich popsanych se dochoval dodnes [...]. Viz MZA Brno, fond G 50 – Msgr. Augustin Kratochvíl, inv. č. 83, č. k. 1. K Volákovu dílu nejnověji Říhová, Vladislava: *Kresebná alba náhrobnků Václava Michaela Voláka*. In: Roháček, J. (ed.): *Epigraphica & Sepulcralia*. Fórum epigrafických a sepulkrálních studií. Praha 2015, s. 277–290. S chybnou datací a tvarem jména „Johanka Chotkovská z Chotkova“ pak zmiňuje náhrobník také Josef Pilnáček. Viz PILNÁČEK, J.: *Staromoravští rodové*, s. 332, 533. Za upozornění na existenci Voláкова rukopisu a pozůstalosti Augustina Kratochvíla děkuji řediteli Zemského archivu v Opavě PhDr. Karlu Müllerovi.
- 13 K typologii sepulkrálních památek viz ROHÁČEK, Jiří: *Epigrafika v památkové péči*. Odborná a metodická publikace, sv. 34. Praha 2007, s. 54–55.
- 14 O náhrobníku se (pravděpodobně z důvodu jeho umístění na vnější straně presbytáře kostela) nezmiňuje při popisu farního kostela Řehoř Wolný a do příslušného svazku *Vlastivědy moravské* informace o něm nezahrnul ani Augustin Kratochvíl. Náhrobník neeviduje ani nejnovější epigrafické kompendium Hany Myslivečkové. Viz WOLNÝ, Gregor: *Kirchliche Topographie von Mähren II. Abtheilung, brünner Diöcese I. Band*. Brünn 1856, s. 245; KRATOCHVÍL, Augustin: *Vlastivěda moravská. Ivančický okres*. Brno 1904, s. 61–65; MYSLIVEČKOVÁ, Hana: *Mors ultima linea rerum. Pozdně gotické a renesanční figurové náhrobní monumenty na Moravě a v českém Slezsku*. Olomouc 2013.
- 15 Na konci 20. let 20. století byl již okolní terén náměstí zvýšen natolik, že z erbu na náhrobníku byla zřetelná pouze část klenoty. Viz PILNÁČEK, J.: *Staromoravští rodové*, s. 332, 533.
- 16 Při popisu vycházíme z vyobrazení náhrobníku ve Volákově rukopisu. V době, kdy Kratochvíl revidoval jeho popis, byla pravděpodobně část náhrobníku s erbem již pod úrovní okolního povrchu, takže vyčníval pouze klenot a nápis. Viz ÖNB Wien, fond SHAD, sign. Cod. Ser. n. 3306, fol. 13.
- 17 Augustin Kratochvíl při opisu revidoval při porovnání s originálem podobu nápisu zaznamenanou Václavem Michaellem Volákem, který jej uvádí (zřejmě vzhledem ke grafickému ztvárnění ve svém rukopise) ne zcela věrně podle předlohy, resp. včetně gramatických oprav autentického nápisu a s nepřesným dělením jednotlivých řádků, a to v podobě: ANNO 1591 FERIA QUARTA POST/ DOMINICAM LAETARE OBIIT GENE/ROSA DOMINA IOANNA CHOTKOWNA/ DE CHOCZKOWA GERMANA PARENS/ GENEROSI DOMINI IOANNIS. NEMCZI/CKÝ DE NIEMCZITZ. QUAE HOC. LA/PIDE TEGITUR. CUJUS ANIMAE./ NOBIS PARITER DEUS OMNIPOTENS/ PROPITIUS ESSE. ET IN RESURECTIONE/ PARTEM CUM ELECTIS CONCEDERE/ DIGNETUR AMEN. Viz ÖNB Wien, fond SHAD, sign. Cod. Ser. n. 3306, fol. 13; MZA Brno, fond G 50 – Msgr. Augustin Kratochvíl, inv. č. 88, č. k. 4, fol. 12.
- 18 Sebereprezentace tvořila významnou část rodové strategie předbělohorské šlechty ve snaze o budování rodové paměti a vědomí kontinuity. Častým výrazem této strategie byla rozsáhlá fundátorská činnost, orientovaná prioritně na církevní stavby. Na příkladu slezského rodu Pavlovských z Pavlovic k tomu viz AL SAHEB, Jan – PINDUR, David: *Zděný kostel sv. Jana Křtitele v Pavlovicích jako výraz sebereprezentace šlechty v raném novověku*. Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické 56, 2007, s. 1–11; Týž: *Nejstarší dějiny zděného farního kostela sv. Jana Křtitele v Pavlovicích u Pštíny*. Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego 28, 2008, s. 255–272.
- 19 K sebereprezentativní funkci sepulkrálních památek ve šlechtickém prostředí raně novověké společnosti viz ZAJIC, Andreas H.: *Grabdenkmäler des späten Mittelalters und der Frühen Neuzeit als Quelle adeliger Erinnerung und Medium adeliger Repräsentation*. SPFFBU-C 51, 2002, č. 49, s. 155–206; Týž: *„Zu ewiger Gedächtnis auferichtet“*. Grabdenkmäler als Quelle für Memoria und Repräsentation von Adel und Bürgertum im Spätmittelalter und in den Frühen Neuzeit. Das Beispiel Niederösterreichs. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 45. Wien – München 2004.
- 20 Podobně příslušníci novoštitných rodů se teprve po třech generacích mohli ucházet o přijetí mezi tzv. starožitné rodové. Viz KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské III*. Brno 1905, s. 43. V textu zemského zřízení z roku 1545 je v této souvislosti navíc v článku *O jednoštitných vladkách* uvedeno, že [...] král pro zásluhu hodný některého muž erbem a klenotem obdariti a znovu chlapa za vladky vyvýšiti [...] ale kdož by jim řekl „chlapovo dítě“, z toho se vyvésti nemohou, neb sou prve zrozeni, než jim způsob stavu rytířského a vladckého potvzren [...]. Viz JANIŠ, Dalibor (ed.): *Práva a zřízení Markrabství moravského z roku 1545*. Prameny dějin moravských 9. Brno 2005, s. 186.
- 21 V roce 1586 kupříkladu žádal Martin Němčický z titulu svého úřadu městskou radu poddanského města Litovle o zaplacení lozuňku a dodání ryb. Zároveň nabádal poručníky sirotků po nebožtíkovi litovelském městském písaři Martinovi, aby dodržovali své poručnícké povinnosti. Viz Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Olomouc, fond Archiv města Litovle, inv. č. 1206, č. k. 2.
- 22 Cenné doklady této praxe, byť z období 17. století, přináší STIBOR, Jiří: *Nerovné šňatky na Těšínsku*. In: Borák, M. (ed.): *Slezsko v dějinách českého státu*. Sborník příspěvků z vědecké konference, pořádané pod záštitou prezidenta České republiky Václava Havla u příležitosti 50. výročí Slezského ústavu SZM v Opavě. Opava 1998, s. 220–236.
- 23 Gruntovní knihy města Ivančice jsou ve fondu Archiv města Ivančice v SOKA Brno-venkov se sídlem v Rajhradě dochovány až od roku 1755. Držebnostní poměry Ivančic v 16. století viz HOŠÁK, Ladislav: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha 2004², s. 116.
- 24 KRATOCHVÍL, A.: *Vlastivěda moravská*, s. 195–198; HOŠÁK, L.: *Historický místopis*, s. 348.
- 25 Gruntovní knihy Velkých Němčic jsou ve fondu Archiv obce Velké Němčice v SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově dochovány až od roku 1796. K dějinám Velkých Němčic viz BAŽANT, Zdeněk – MLATEČEK, Karel – SVOBODA, Miroslav: *Velké Němčice. Městečko, které se nestalo městem*. Velké Němčice 2009.
- 26 NA Praha, fond Registra, inv. č. 101, fol. 27.
- 27 V textu moravského zemského zřízení z roku 1545 je zakotvena hranice dospělosti pro mužské příslušníky

- stavu nižší šlechty v 18 letech, přičemž stejná praxe platila také v městském prostředí. Viz JIREČEK, Josef (ed.): *Práva městská Království českého a Markrabství moravského spolu s krátkou jich summou* od M. Pavla Krystyana z Koldína. Praha 1876, s. 122; JANIŠ, D. (ed.): *Práva a zřízení*, s. 192; ŠOUŠA, Jiří – VOJTIŠKOVÁ, Jana – WORTSCHOVÁ, Klára (ed.): *Práva městská Království českého*. In: Malý, K. a kol.: *Práva městská Království českého*. Edice s komentářem. Praha 2013, s. 146; SLAVÍČKOVÁ, Pavla: *Manželské právo a právní postavení dětí v právech městských*. In: Tamtéž, s. 735.
- 28 NA Praha, fond Registra, inv. č. 101, fol. 27.
- 29 K organizaci obrany v prostoru tzv. vojenské hranice a participaci jednotlivých zemí monarchie na ní viz PÁLFFY, Géza: *Bollwerk und Speisekammer Mitteleuropas (1526–1711)*. In: Marosi, E. (ed.): *Auf der Bühne Europas. Der tausendjährige Beitrag Ungarns zur Idee der Europäischen Gemeinschaft*. Budapest 2009, s. 109–110. Genezi zabezpečení jižního úseku turecko-uherské hranice v průběhu 16. století přináší v přehledové studii Týž: *Die Türkenabwehr und die Militärkartographie der Habsburgermonarchie in Ungarn und Kroatien-Slawonien im 16. Jh.* Historiční seminar 11, 2014, s. 47–54.
- 30 Týž: *Die Türkenabwehr in Ungarn im 16. und 17. Jahrhundert – ein Forschungsdesiderat*. Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse 137, 2002, s. 110, 112–113; Týž: *The Border Defense System in Hungary in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. In: Veszpremy, L. – Király, B. K. (edd.): *A Millennium of Hungarian Military History. War and Society in East Central Europe*. Volume XXXVII. New York 2002, s. 118–121.
- 31 JORDÁN, František: *Češi a Charváti v tureckých válkách 16. století*. SPFFBU-C 10, 1961, č. 8, s. 164. Problematiku reorganizace obrany tzv. vojenské hranice a systém vojenské subordinace tohoto prostoru shrnul WINKELBAUER, Thomas: *Österreichische Geschichte 1522–1699. Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im Konfessionellen Zeitalter. Teil I*. Wien 2003, s. 439–441, 445 a násl.
- 32 Hranice dospělosti pro příslušníky panského stavu byla v českých zemích kodifikována na 16 a pro příslušníky rytířského stavu na 18 let věku. Kupříkladu člen panského rodu Jindřich Slik zahájil svoji vojenskou kariéru roku 1604 ve svých 17 letech, zatímco rytíř Pavel Korka z Korkyně se vydal na sklonku 20. let 16. století na své první polní tažení dokonce již v 15 letech. Viz MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Česká historie 12. Praha 2004, s. 453; VYBÍRAL, Z. (ed.): *Paměti*, s. 22.
- 33 Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále jen ZA Opava, Olomouc), fond Arcibiskupství Olomouc (dále jen AO), inv. č. 488, sign. 14, č. k. 8. Souhrnně k událostem Bočkajova povstání v Uhrách viz DANGLE, Vojtech: *Slovensko vo víre stavovských povstání*. Bratislava 1986, s. 44 a násl. Dílčí aspekty tohoto konfliktu analyzoval KAMENÍČEK, František: *Vpády Bočkajovců na Moravu a ratifikace míru Vídeňského od zemí koruny České roku 1605–1606*. Časopis Musea Království českého 68, 1894, s. 88–106, 257–274, 378–397, 534–556. K účasti těšínského knížete Adama Václava v tomto konfliktu viz AL SAHEB, Jan: *Pobyt vojska těšínského knížete Adama Václava na Místecku roku 1603*. Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek 7, 2006, s. 34–38; JEŽ, Radim: *Kariéra konvertity. Životní osudy knížete Adama Václava Těšínského (1574–1617)*. In: Brňovják, J. – Gojniczek, W. – Zárický, A. (edd.): *Šlechtic v Horním Slezsku*, s. 151–157.
- 34 Profesní předpoklady pro uplatnění se v patrimoniální službě v pozici důchodního písaře v předbělohorském období shrnul nejnověji AL SAHEB, Jan: *Hukvaldské panství před Bílou horou (1553–1619)*. V kontextu mensy olomouckého biskupství. Ostrava 2011, s. 73, 75–77.
- 35 Německy adresoval Německému listy z 11. a 14. listopadu 1607 těšínský kníže Adam Václav. Viz NA Praha, fond Hejtmanství německých lén, inv. č. 1424, sign. L 92/4/13a, č. k. 550.
- 36 Biblioteca comunale degli Intronati di Siena (dále jen BCI Siena), oddělení rukopisů, sign. Ms. A.XI.13, fol. 149; TAMTÉŽ, sign. Ms. A.XI.14, fol. 221; Královská kanonie premonstrátů na Strahově (dále jen KKP Strahov), Strahovská knihovna Praha, oddělení rukopisů, sign. DG IV 18, fol. 109.
- 37 V souvislosti s ivančickým bratrským gymnáziem nutno zmínit jeho podporu pozdějším Německého patronem, Fridrichem starším ze Žerotína. Ten zde společně s dalšími bratrsky orientovanými šlechtici v roce 1575 založil fundaci určenou nejen na plat rektora a dalších pedagogů, ale i pro hospodářské zajištění školy vůbec. Viz Archiv Národního muzea v Praze, fond Sbirka rukopisů, sign. 4 E 19; MOLNÁR, Amadeo (ed.): *Česko-bratrská výchova před Komenským*. Praha 1956, s. 202, 204; HOLÝ, M.: *Zrození renesančního kavalíra*, s. 183–184. Ke zdejším gymnáziu jednoty bratrské viz také KRATOCHVÍL, Augustin: *Bratrská šlechtická škola (gymnasium) v Ivančicích*. Ivančice 1905; CVRČEK, Josef: *Bratrská škola v Ivančicích*. Doplněk k dějinám školským na Moravě. Časopis Matice moravské (dále jen ČMM) 31, 1907, s. 193–203, 313–325; okrajově rovněž HOLÝ, M.: *Nižší šlechta*, s. 11.
- 38 Ve druhé polovině 16. století zde převažovali luteráni, resp. (novo)utrakvisté, jimž náležel i farní kostel, ve městě se ovšem etablovala rovněž výrazná diaspora novokřtěnců a také významný, avšak početně menší sbor jednoty bratrské. Viz WOLNÝ, G.: *Kirchliche Topographie, II/I*, s. 251–252; KRATOCHVÍL, A.: *Vlastivěda moravská*, s. 75; HOŠÁK, L.: *Historický místopis*, s. 116. Zásadním způsobem ovlivňovala náboženský profil města rovněž vrchnost, rod pánů z Lipé, hlásící se právě k jednotě bratrské. K tomu obecně viz HRDLÍČKA, Josef: *Konfesijní politika šlechtických vrchností a šlechtická konfesionalizace v Čechách a na Moravě v 16. a 17. století*. ČČH 108, 2010, č. 3, s. 406–442; Týž: *Teorie a praxe lokální vlády a otázka legitimacy zásahů světských pozemkových vrchností do náboženských poměrů na jejich panstvích (16. a počátek 17. století)*. Studia Comeniana et historica (dále jen SCeH) 43, 2013, č. 89–90, s. 124–144.
- 39 Konfese moravských (novo)utrakvistů byla přijata v roce 1566 v Uherském Brodě a postupně se stala věroučnou platformou části moravských, lutersky orientovaných duchovních a šlechty. K tomu viz ZEMEK, Petr: *Konfese moravských (novo)utrakvistů z roku 1566*. SCeH 33, 2003, č. 69–70, s. 109–149.
- 40 WINKELBAUER, T.: *Österreichische Geschichte*, 2, s. 150. Povaha konfesní příslušnosti Fridricha staršího ze Žerotína ovšem vykazovala zejména ve vztahu k jeho politickým aktivitám a vztahům se špičkami katolické církve na Moravě (především k osobě olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic) prvky tzv. nadkonfesijního křesťanství. Patrné je to

- mj. z biskupova listu z 21. srpna 1592 adresovaném nejvyššímu hofmistrovi Království českého Jiřímu Popelovi z Lobkovic ohledně preference osoby Fridricha staršího ze Žerotína při hledání vhodného kandidáta na obsazení úřadu moravského zemského hejtmána. Pavlovský se o něm vyjádřil slovy: [...] *Že sem pak pana Fridricha z Žerotína k tomu ouřadu jmenoval [rozuměj doporučil], to se stalo pro hodnost osoby jeho, kterého nic více na překážce není, než toliko ta sekta pikardská, ale i v tom vidí mi se mírnější bejti, nežli tito dva předešlí hejtmáni v svéj sektě jsou, neb se on tak touze o svou sektu neujímá, ani o religii nehádá, pravíc, že to profesi jeho není, a tak z strany toho naděje jlesjt, že by nám, jak tito předešli, škodlivý nebyl [...].* Viz ZA Opava, Olomouc, fond AO, inv. č. 86, sign. 16, fol. 219. K fenoménu tzv. nadkonfesijního křesťanství v prostředí předbělohorské Moravy viz WINKELBAUER, Thomas: *Überkonfessionelles Christentum in der 2. Hälfte des 16. Jahrhunderts in Mähren und seinen Nachbarländern*. In: Jan, L. a kol. (edd.): *Dějiny Moravy a Matice moravská. Problémy a perspektivy*. Sborník příspěvků z vědecké konference konané ve dnech 24.–25. listopadu 1999 v Brně. Disputationes Moraviae 1. Brno 2000, s. 131–146. Na druhou stranu se biskup pokusil opakovaně Fridricha staršího ze Žerotína přimět ke konverzi, když mu kupříkladu zaslal knihy katolických autorů anebo relikvie. Tyto snahy Stanislava Pavlovského zmiňuje JAKUBEC, Ondřej: *Katolický mecenáš a konfesionalizace na předbělohorské Moravě*. SCeTH 39, 2009, č. 81–82, s. 145–146. K biskupovu úsilí o důslednou rekatolizaci jeho okolí výběrově PÁNEK, Jaroslav: *Olomoucký biskup Stanislav Pavlovský a česká šlechta*. Okresní archiv v Olomouci. Výroční zpráva Okresního archivu za rok 1989, 1990, s. 40 a násl.; JAKUBEC, Ondřej: *„Sebekonfesionalizace“ a manifestace katolicismu jako projev utváření konfesní uniformity na předbělohorské Moravě*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, historica 31, 2002, s. 101–119; ŠTĚPÁN, Jan: *Konfesní prostředí biskupského dvora na příkladu roku 1584 na dvoře biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic*. Střední Morava 14, 2008, č. 26, s. 102–115.
- 41 BCI Siena, oddělení rukopisů, sign. Ms. A.XI.13, fol. 149; TAMTÉŽ, sign. Ms. A.XI.14, fol. 221; KKP Strahov, Strahovská knihovna Praha, oddělení rukopisů, sign. DG IV 18, fol. 109.
- 42 SEDLÁČEK, August: *Zahrádecký ze Zahrádek*. In: Ottův slovník naučný 27. Praha 1908, s. 373; TÝŽ: *Českomoravská heraldika II.*, s. 328; PILNÁČEK, J.: *Staromoravští rodové*, s. 195.
- 43 Osobnost Jana Vyšemíra Rodovského z Hustiřan zmiňuje ŽITNÝ, Miroslav (ed.): *Korespondence Štastného Václava Pětipeského z Chýs a Egrberku z let 1600–1610*. Prameny k českým dějinám 16.–18. století – řada B, sv. VII/1. České Budějovice 2015, s. 190. K průběhu saského vpádu a aktivitám pobělohorských exulantů během něj viz klasické dílo REZEK, Antonín: *Dějiny saského vpádu do Čech (1631–1632) a návrat české emigrace*. Praha 1888; nejnověji KORTUS, Oldřich: *Počátky saského vpádu do Čech v roce 1631*. In: Březina, L. – Konvičná, J. – Zdichynec, J. (edd.): *Ve znamení zemí Koruny české*. Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc. Praha 2006, s. 155–168; TÝŽ: *Pobělohorští exulanti za saského vpádu v letech 1631 a 1632*. In: Hrbek, J. – Polehla, P. – Zdichynec, J. (edd.): *Od konfesijní*
- konfrontace ke konfesijnímu míru. Sborník z konference k 360. výročí uzavření vestfálského míru. Ústí na Orlicí 2008, s. 235–248; TÝŽ: *Saské vojsko a každodenní život v letech 1631 a 1632*. Sborník archivních prací 63, 2013, č. 1, s. 3–65.
- 44 NA Praha, fond Morava – moravské spisy české kanceláře a české komory (dále jen fond Morava), inv. č. 4223.
- 45 Adjektivum „starší“ bylo v dobové šlechtické společnosti poměrně obvyklé a v prostředí rodu Žerotínů se v předbělohorském období vyskytovalo často (např. Karel starší ze Žerotína, Jan starší ze Žerotína aj.). Prostřednictvím tohoto označení se jeho držitelé řadili do skupiny vážených seniorních příslušníků rodu, kteří disponovali právní autoritou a reprezentovali celý rod. Viz KNOZ, Tomáš: *Politik na odpočinku. Politické kontakty, postoje a činy Karla staršího ze Žerotína ve třicátých letech 17. století*. SCeTH 43, 2013, č. 89–90, s. 156–157.
- 46 Židlochovické panství – sestávající z tvrze a městečka Židlochovice, městeček Blučina, Nosislav a Pohorovice, vesnic Ejaň, Křepice, Medlov, Přibice, Unkovice a Žabčice a půstňích sv Bovorsko, Kovalov, Novosice a Želisko – prodal v březnu 1565 Fridrichovi staršímu ze Žerotína jeho zet, Jaroš Ždánský ze Zástřizl. Do desk zemských byla tato transakce zapsána teprve v roce 1567. Viz HOSÁK, Ladislav: *K dějinám panství židlochovického za Fridricha z Žerotína*. Časopis Společnosti přátel starožitností 48, 1940, s. 194, 199; TÝŽ: *Historický místopis*, s. 236–237.
- 47 Mezi příslušníky drobné nižší šlechty usazené ve druhé polovině 16. století na židlochovickém panství (převážně ve městečkách či dvorech) možno uvést kupříkladu Švábenské ze Švabenic, Švestky z Chloustného, Bošovské z Polánky, Bohdalické z Bohdalic, Weiskopfy z Vimperku, Ropály z Ryfnburka, Bočkovské z Bočkovic, Glejvice z Glejvic, Rejbye z Rozuku, Pavláty z Olšan, Nekše z Landeku, Sasčí z Virovitice, Medlovské z Medlova, Sedlovské ze Sedlovic, Matusky z Topolčan, Bukovské z Hustiřan, Rodovské z Hustiřan, Drahanovské z Pěncína, Krčmy z Koněpas, Pěnkotské z Bělopot, Pěče z Tarnové Hory, Tunkly z Brnička, rytíře ze Zástřizl a mnohé další. Viz HOSÁK, L.: *K dějinám panství*, s. 196–198.
- 48 S tímto konstatováním plně souzní rovněž fakt, že možnosti vojenského uplatnění skýtala až do poloviny 17. století pouze nepravidelná polní tažení, která ovšem při neexistenci stále armády nemohla žoldnérům, najímaným vždy jen na konkrétní (zpravidla sezonní) kampaň, poskytnout trvalé zajištění ani garanci služebního postupu. Ten byl až do konstituování stále armády podmíněn především osobními vztahy a konexemi. Viz MAŤA, P.: *Svět*, s. 452–453, 456. Jen výjimečně byla vojenská služba v habsburských jednotkách (zvláště pro zámožné šlechtice) nástupištem ke dvorské kariéře. K tomu viz PÁNEK, Jaroslav: *Turecké nebezpečí a předbělohorská česká společnost*. SCeTH 11, 1981, č. 23, s. 60; TÝŽ: *Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*. Československý časopis historický 37, 1989, č. 1, s. 73.
- 49 Karel ze Žerotína se řadil k prvním významným profesionálním válečníkům-žoldnérům z řad aristokracie českých zemí. Ve službách císaře Karla V. bojoval v roce 1547 ve šmalkaldské válce, kde se zúčastnil i bitvy u Mühlberka (proti svým souvřcům). V řadách Karlovy španělské armády se před tím neváhal vydat na dvě nepřilíh úspěšná tažení do dalekého Alžíru a Tunisu

- (v letech 1535 a 1541). Ve 40. letech 16. století se účastnil několika kampaní v Uhrách, kde si pro svou udatnost vysloužil označení „Carolus Fortis“ (Karel statečný). Viz STIBOR, Jiří: *Z Žerotína*. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy – Nová řada 10 (22). Ostrava 2007, s. 111–112. K výpravě císaře Karla V. do Tunisu viz DUCHHARDT, Heinz: *Das Tunisunternehmen Karls V. 1535*. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 37, 1984, s. 35–72.
- 50 Usuzujeme tak z údajů obsažených v textu erbovní listiny a pozdější korespondence císaře Rudolfa II. s představiteli stavovské obce Markrabství moravského, která retrospektivně reflektuje Němčického zásluhy. Místa jeho působení jsou přitom stejná jako v případě Fridricha staršího ze Žerotína, jehož osudy jsme navíc (na rozdíl od Němčického) schopni chronologicky přesněji zařadit. Viz NA Praha, fond Salbuchy, sign. 12a, fol. 209–210; TAMÉŽ, fond Registra, inv. č. 101, fol. 27.
- 51 STIBOR, J.: *Z Žerotína*, s. 114.
- 52 ROUBÍK, František (ed.): *Regesta fondu militare I. (1527–1589)*. Praha 1937, s. 152, 242, 250, 280. Žerotínovu přítomnost na tažení dokládají rovněž paměti rytíře Pavla Korky z Korkyně. Viz VYBÍRAL, Z. (ed.): *Paměti*, s. 117–119. Srov. rovněž KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské II*. Brno 1902, s. 293. Některé osvětské práce uvádějí k roku 1565 početní stav Žerotínova oddílu nižší (500 jezdců). Viz PILARZ, Adolphus – MORAVETZ, Franciscus: *Moraviae historia politica et ecclesiastica III*. Brunae 1787, s. 32.
- 53 Celková síla vojska Maximiliána II. se odhaduje na 90 000 mužů, přičemž z Čech se zúčastnil kontingent 3 000 mužů, z Moravy 1 700 mužů a ze Slezska 2 000 mužů. Viz KAMENÍČEK, František: *Účastenství Moravanů při válkách tureckých od r. 1526 do r. 1568*. Sborník historický 4, 1886, č. 5, s. 272, 278.
- 54 MZA Brno, fond A 3 – Stavovské rukopisy, inv. č. 752, pag. 385. Jakožto člena dvorské válečné rady Fridricha staršího ze Žerotína uvádějí k roku 1576 (sloužil bez nároku na plat) rovněž GÖMÖRY, Gustav von: *Türkennoth und das Grenzwesen in Ungarn und Croatien während sieben „Friedensjahre“ von 1575 bis 1582*. Mittheilungen des K. K. Kriegs-archivs 1885, s. 162; FELLNER, Thomas – KRETSCHMAYR, Heinrich: *Die österreichische Zentralverwaltung I/2*. Wien 1907, s. 194; HAUSENBLASOVÁ, Jaroslava (ed.): *Der Hof Kaiser Rudolfs II. Eine Edition der Hofstattsverzeichnisse 1576–1612*. Prag 2002, s. 221. Ke konstituování a historickému vývoji dvorské válečné rady sídlící ve Vídni (pouze v letech 1593–1611 v Praze) ve sledovaném období viz REGELE, Oskar: *Der österreichische Hofkriegsrat 1556–1848*. Wien 1949, s. 15–18.
- 55 Pobyt Fridricha staršího ze Žerotína u císařského dvora je spolehlivě doložen kupříkladu k 19. červnu 1573 či 13. březnu 1576. Diplomatických poselstev se zúčastnil přinejmenším v květnu 1570 a v únoru 1574. Viz PAPROCKÝ z GLOGOL, Bartoloměj: *Zrcadlo slavného Markrabství moravského*. Olomouc 1593, fol. 94; STIBOR, J.: *Z Žerotína*, s. 114. Starší literatura vylicila Fridricha staršího ze Žerotína navíc jako šlechtetného a k poddaným spravedlivého pána, což však odpovídá spíše nekriticky romantizujícímu, až idealizovanému nazírání. Z let 1562–1565 totiž pocházejí stížnosti jeho poddaných z panství Napajedla, stěžujících si na útlak a dosud nebyvalé robotní povinnosti, jejichž odprání Žerotín trestal vězením. Viz
- ODLOŽILÍK, Otakar: *Karel starší ze Žerotína (1564–1636)*. Historica, knihovna postav a charakterů, sv. 14. Praha 1936, s. 93; STIBOR, J.: *Z Žerotína*, s. 113.
- 56 PAPROCKÝ z GLOGOL, B.: *Zrcadlo*, fol. 88, 94. O vojenské klesáře Fridricha staršího ze Žerotína, kterou inspiroval a ovlivnil rovněž svého synovce Karla staršího ze Žerotína, se zmiňují takřka všichni životopisci tohoto významného moravského politika a intelektuála přelomu 16. a 17. století. Nejnověji viz KNOZ, Tomáš: *Karel st. ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*. Velké postavy českých dějin 11. Praha 2008, s. 64, 66.
- 57 Účast měšťanstva a příslušníků nižší šlechty usazené na židlochovickém panství Fridricha staršího ze Žerotína v rámci vojenských kontingentů pod jeho velením dokládá kupříkladu kauza Bernarda Krčmy z Koněpas, který se společně se svým patronem zúčastnil tažení do Uher v roce 1593, kde padl v boji. Před zemským soudem se následně rozvinula pře o jeho pozůstalost. Viz MZA Brno, fond A 3 – Stavovské rukopisy, inv. č. 758, pag. 306, 324, 340, 461. Stejný model účasti drobné šlechty v oddílech člena panského rodu, na jehož statcích disponovala držbou svobodných nemovitostí, je doložen např. u Jana z Pernštejna či posledních Rožmberků. Členové rytířských rodů působili nezdíka v pozicích důstojníků těchto oddílů. Viz BŮŽEK, V.: *Klientela Pernštejnů*, s. 217.
- 58 K tomu viz ŠIMŮNEK, Robert: *Terminologie služebných vztahů v pozdně středověkých Čechách*. Mediaevalia Historica Bohemica 7, 2000, s. 175–190.
- 59 Předpokladem vytváření klientelských vztahů byl především rozklad lenních vztahů, pauperizace nižší šlechty (v důsledku rozvoje režijního velkostatku) a tím upevnění její závislosti na patronech z řad panských rodů. Rozvoj systému klientelských vztahů přispěla také migrace zchudlých příslušníků rytířského stavu do poddanských měst, kde se z existenčních důvodů byli nuceni zapojit do lokálního systému moci (vstupovali do vrchnostenské správy). Příspěvem se městskému způsobu života a rozvojem finančního podnikání se klienti stávali pro patrony zdrojem finančních půjček atp. K tomu v prostředí rané novověké Evropy souhrnně viz MACZAK, Antoni – MÜLLER-LUCKNER, Elisabeth (ed.): *Klientelsysteme im Europa in der Frühen Neuzeit*. Schriften des Historischen Kollegs: Kolloquien 9. München 1988; MACZAK, Antoni: *Nierówna przyjaźń. Układy klientalne w perspektywie historycznej*. Wrocław 2003; v prostředí českých zemí viz BŮŽEK, V.: *Nižší šlechta v poddanských rezidenčních městech*, s. 186–193; TÝŽ: *Klientela*, s. 214, 221–223.
- 60 KOPČAN, Vojtěch: *Vývoj vojenství v Čechách a na Slovensku v podmínkách habsburské monarchie*. In: Broft, M. a kol.: *Vojenské dějiny Československa II*. Praha 1986, s. 33–35; PÁNEK, J.: *Podíl*, s. 71–72.
- 61 FRANKENBERGER, Otakar: *Ekonomické problémy žoldnéřství od konce 15. do počátku 16. století*. Historie a vojenství 5, 1990, s. 78–105; MAŤA, P.: *Svět*, s. 443. Ke způsobu financování panovnické polní žoldnéřské armády viz KENYERES, István: *Die Kriegsausgaben der Habsburgermonarchie von der Mitte des 16. Jahrhunderts bis zum ersten Drittel des 17. Jahrhunderts*. In: Rauscher, P. (ed.): *Kriegsführung und Staatsfinanzen. Die Habsburgermonarchie und das Heilige Römische Reich vom Dreissigjährigen Krieg bis zum Ende des habsburgischen Kaisertums 1740*. Geschichte in der Epoche Karls V. 10. Münster 2010, s. 41–54, 62–70.

- 62 K problematice zemské hotovosti viz KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy*, II, s. 170 a násl.; MUDRA, Miroslav: *Vývoj vojenství v Čechách a na Slovensku v podmínkách habsburské monarchie*. In: Broft, M. a kol.: *Vojské dějiny*, s. 52–56; obecněji pro české země viz PÁNEK, J.: *Podíl*, s. 72; HOCHEDLINGER, Michael: „*Onus militare*“. *Zum problem der Kriegsfinanzierung in der frühneuzeitlichen Habsburgermonarchie 1500–1750*. In: Rauscher, P. (ed.): *Kriegsführung und Staatsfinanzen*, s. 93–95.
- 63 K budování pevností v prostoru tzv. vojenské hranice viz ZINKEISEN, Johann Wilhelm: *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa III*. Gotha 1855, s. 549–550. K roku 1576 tvořilo tzv. vojenskou hranici celkem 123 opevnění, hradů a pevností, z nichž se 51 nacházelo na území královských Uher a 72 v Chorvatsku a Slavonii. Z panovnícké komory zde bylo vydržováno dohromady 22 500 jízdních a pěších vojáků. Viz WINKELBAUER, T.: *Österreichische Geschichte*, I, s. 440.
- 64 EGGER, Rainer: *Hofkriegsrat und Kriegsministerium als zentrale Verwaltungsbehörden der Militärgrenze*. *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 43, 1993, s. 76–80; KENYERES, I.: *Die Kriegsausgaben*, s. 54–58; HOCHEDLINGER, M.: „*Onus militare*“, s. 90–92.
- 65 To ovšem neznamená, že na obraně jednotlivých pevností se kromě těchto pevnostních posádek nepodílely rovněž stavovské kontingenty. Jako příklad může sloužit přítomnost oddílů ostřihomského arcibiskupa během tzv. patnáctileté války v pevnosti Nové Zámky. Viz PÁLFFY, Géza: *Türkenabwehr, Grenzsoldatentum und die militärisierung der Gesellschaft in Ungarn in der frühen Neuzeit*. *Historisches Jahrbuch* 123, 2003, s. 120–130; CZIGÁNY, István: *Úloha stavov (šlachty) v obrannom systéme novozámckého a košického hlavného kapitanátu v rokoch 1600–1655*. In: Kovačka, M. – Augustinová, E. – Mačuha, M. (edd.): *Zemianstvo na Slovensku v novoveku*. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie, ktorá sa konala 8.–10. júna 2009 v Martine. Časť I. Postavenie a majetky zemianskych rodov. *Studia historico-bibliographica Turocensia*, zv. I. Martin 2009, s. 92, 95; WINKELBAUER, T.: *Österreichische Geschichte*, I, s. 445.
- 66 GÖMÖRY, Géza von: *Türkennoth und das Grenzwesen in Ungarn und Croatien während sieben „Friedensjahren“ von 1575 bis 1582*. *Mittheilungen des K. K. Kriegs-archivs* 1885, s. 161–162.
- 67 Významnější bitvu v poli zde neeviduje ani starší literatura, ani anonymní přehled vytvořený na základě výzkumu ve vídeňském válečném archivu. Viz *Österreichs Kriege seit 1495. Chronologische Zusammenstellung der Schlachten, Gefechte, Belagerungen etc.* Österreichische militärische Zeitschrift 1876, s. 58. K poměrům v oblasti tzv. vojenské hranice (s přihlédnutím především k její severní části) v 70. letech 16. století viz KOPČAN, Vojtech: *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*. Bratislava 1986, s. 67 a násl.
- 68 NA Praha, fond Registra, inv. č. 101, fol. 27.
- 69 NA Praha, fond Salbuchy, sign. 12a, fol. 209. Přesun Jana Němčického společně s Fridrichem starším ze Žerotína z jižního prostoru vojenské hranice do její severní části nepochybně souvisel s rozhodnutím dvorské válečné rady ze srpna 1577, která po dohodě se zástupci stavů jednotlivých zemí habsburského soustátí přidělila starost o jižní část vojenské hranice výhradně stavům dotčené části Uher a sousedících rakouských zemí. Jednalo se nejen o příspěvky na údržbu a budování pevností, nýbrž i o dislokaci žoldnéřských posádek, jež měly být verbovány prioritně v těchto zemích, zatímco žoldnéřské kontingenty z českých zemí (včetně těch, které zde verboval z prostředků dvorské komory panovník) se měly soustředovat v severní části vojenské hranice. Totéž platilo o verbování vojenských posádek (částečně i jejich vydržování) jednotlivých opěrných bodů vojenské hranice. Viz VANÍČEK, František: *Spezialgeschichte der Militärgrenze I*. Wien 1875, s. 39; FESSLER, Ignaz Aurelius – KLEIN, Ernst: *Geschichte von Ungarn IV. Band*. Leipzig 1877, s. 6; KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy*, II, s. 319–321; JORDÁN, F.: *Češi a Charváti*, s. 164.
- 70 Archiwum Państwowe we Wrocławiu, fond Akta miasta Wroclawia, sign. 62, fol. 210. K participaci žoldnéřů z českých zemí na obraně Uher okrajově také viz MACŮREK, Josef – REJNUŠ, Miloš: *České země a Slovensko ve století před Bilou horou. Z dějin vztahů v oblasti zemědělství, řemesla, obchodu a vzájemné obrany*. Praha 1958, s. 127.
- 71 Pojmeme Dolní Uhry se (po zániku dolnouherského hlavního kapitanátu v dnešním srbsko-maďarsko-rumunském pohraničí v 50. letech 16. století) označovala ta část Uher, která odpovídá současné západní a střední části Slovenska a západního Zadunají. Viz *Politisch, geographisch und historische Beschreibung des Königreichs Hungarn*. Pressburg 1772, s. 35–36; KÓNYA, Peter: *Hornouherské slobodné kráľovské mestá v kuruckom povstaní roku 1672*. In: Kurucké vojny a ich odkaz v histórii, kultúre a umení / Kurucké války a jejich odkaz v historii, kultuře a umění. Dolný Kubín – Český Těšín 2011, s. 41.
- 72 PÁLFFY, Géza: *A császárváros védelmében a Győri főkapitányság története 1526–1598*. A győri főkapitányság története a 16–17. században, I. Győr 1999, s. 196. K významu Bratislavy v rámci politicko-správního systému Královských Uher viz Týž: *Miesta konania uhorských snemov v Prešporku a Soproni v 16.–17. storočí. K ranenovekým dejinám symbolickej politickej komunikácie*. Woch. Ročenka pre genealógiu a regionálne dejiny Bratislavy I, 2013, č. 1, s. 16 a násl.
- 73 KOPČAN, Vojtech – KRAJČOVIČOVÁ, Klára: *Slovensko v tieni polmesiaca*. Bratislava 1983, s. 156.
- 74 Giulio a Ottavio Baldigarové se při výstavbě inspirovali plány Carla Thetiho, autora známého pevnostně-stavitelského compendia *Discorsi delle fortificazioni*. Paradoxem byl přitom fakt, že Theti nikdy osobně nepobýval v Uhrách. Ke stavebnímu vývoji pevnosti Nové Zámky viz KRAJČOVIČOVÁ, Klára: *Nové Zámky vo svetle ikonografických prameňov 16. a 17. storočia*. Zborník Slovenského národného múzea 68, história 14, 1974, s. 203–247; DANGL, Vojtech: *K otázke protitureckej obrany a pevnostného systému v 16. storočí v Uhorsku*. In: Fortifikace a obrana státu. Mezinárodní konference Hradec Králové 9.–11. 6. 1993. [Díl I]. Praha 1995, s. 54; Týž: *Systém protitureckej obrany na území Slovenska v druhej polovici 16. storočia*. *Vojská história*, 2006, č. 4, s. 35; WINKELBAUER, T.: *Österreichische Geschichte*, I, s. 438–440.
- 75 [...] Co se stavení Ujváru dotejče, pan Fridrich z Žerotína na předložení a pánuom stavím k vuóli, uvolil se tu práci na sebe zítí, k tomu stavení tak, aby ty peníze od stavuov Království české[h]o, nás, i jinejch zemí k témuž království připojených, svolení, pořádně vydávány byly, byl dohlídati [...]. Fridrich starší ze Žerotína byl za tuto službu

- odměňován ročně částkou 3 000 zlatých. V jeho jurisdikci přitom bylo také najímání „šancknechtů“ a na pomoc k dozoru měl k ruce „Baucolmistra“ a „Bauschreibera“. Viz ZA Opava, Olomouc, fond Rodinný archiv Žerotínů – Bludov, inv. č. 418, kniha č. 44, fol. 223–224. Fridrich starší ze Žerotína následně dohlížel na výstavbu a její financování přinejmenším do dokončení hrubé stavby pevnostního systému v roce 1581. V polovině 80. let 16. století již na financování dostavby dohlížel Kryštof z Tiefenbachu, jak o tom svědčí list nejvyššího komorníka a pozdějšího hejtmana Markrabství moravského Hynka Brtnického z Valdštejna, adresovaný vojenskému veliteli Kryštofovi z Tiefenbachu z 15. července 1585. Viz BRANDL, Vincenc (ed.): *Urkunden-Buch der Familie Teufelbach*. Brünn 1867, č. 384, s. VIII, 296–297; KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy*, II, s. 321–322, 325–327, 332.
- 76 Žerotín a s ním také Němčický se zde dostali do častého kontaktu s mnoha členy uherské stavovské obce, přičemž materiální zajištění při výstavbě novozámecké pevnosti do roku 1582 koordinoval především Šimon Forgáč z Gýmeše a později František Dobó z Ruszka. Viz PÁLFFY, Géza: *Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században*. Történelmi szemle 39, 1997, s. 271.
- 77 PAPROCKÝ z GLOGOL, B.: *Zrcadlo*, fol. 94; STIBOR, J.: *Z Žerotína*, s. 114. Význam osobnosti Fridricha staršího ze Žerotína při budování a vyzbrojení pevnosti Nové Zámky dokládá mj. také pojmenování dvou ze šesti bastionů po tomto šlechtici (Žerotínův bastion a Fridrichův bastion). Viz KOPČAN, V. – KRAJČOVIČOVÁ, K.: *Slovensko*, s. 158.
- 78 Pro možné finanční aktivity Jana Němčického ovšem schází adekvátní opora v dochovaných písemnostech, byť úvěr poskytnutý právě Fridrichovi staršímu ze Žerotína by naprosto zapadal do konceptu vzájemného klientelského vztahu obou aktérů. Pokud Jan Němčický skutečně svému patronovi poskytl finanční půjčku, musela být splacena nejpozději do konce 80. let. Dochovaná kniha rukojemství Fridricha staršího ze Žerotína se zápisy od roku 1589 totiž žádný dluh vůči Janu Němčickému neneviduje. Viz ZA Opava, Olomouc, fond Rodinný archiv Žerotínů – Bludov, inv. č. 390, kniha č. 17.
- 79 NA Praha, fond Salbuchy, sign. 12a, fol. 209. Arcikníže Maxmilián III. (* 12. října 1558, † 2. listopadu 1618) byl synem císaře Maxmiliána II. a jeho ženy, infantky Marie. Po neúspěšné kandidatuře na carskou a posléze i polskou korunu se stal velmistrem Řádu německých rytířů a ujal se regentství v Tyrolsku. Jeho biografický portrét přináší HIRN, Joseph: *Erzherzog Maximilian der Deutschmeister, Regent von Tirol*. Innsbruck 1915; NOFLATSCHER, Heinrich: *Glaube, Reich und Dynastie. Maximilian der Deutschmeister*. Marburg 1987; HAMANNOVÁ, Brigitte: *Habsburkové. Životopisná encyklopedie*. Praha 1996, s. 337–339. K Habsburské kandidatuře na carský trůn v polovině 80. let 16. století viz GRABOWSKI, Michał – PRZEŹDZIECKI, Aleksander (edd.): *Źródła do dziejów polskich I*. Wilno 1844, s. 62–63; PROCHÁZKA, Jiří: *Habsburská monarchie a státy východní Evropy v obraně proti Turkům na konci 16. století*. ČMM 108, 1989, s. 262; nejnověji KASZTELAN, Paweł: *Polsko-moskiewskie stosunki dyplomatyczne przelomu XVI/XVII wieku*. Disertační práce, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Poznań 2014, s. 98, 104.
- 80 MZA Brno, fond G 1 – Bočkova sbírka, sign. 833; KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy*, II, s. 334.
- 81 NA Praha, fond Salbuchy, sign. 12a, fol. 209.
- 82 PAPROCKÝ z GLOGOL, B.: *Zrcadlo*, fol. 88. Je přitom velmi nepravděpodobné, že zmíněná cesta Fridricha staršího ze Žerotína měla vojenský charakter, byť mnoho šlechticů z českých zemí se zde ve službách španělského krále zapojilo do bojů proti Spojeným nizozemským provinciím (např. Jan z Pernštejna aj.). Viz VOREL, Petr: *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*. Praha 1999, s. 261; MAŤA, P.: *Svět*, s. 409, 444. K válečnému konfliktu španělských Habsburků se Spojenými nizozemskými provinciemi v letech 1567–1659 viz PARKER, Geoffrey: *The Army of Flanders and the Spanish Road 1567–1659. The Logistics of Spanish Victory and Defeat in the Low Countries War*. London 1972.
- 83 Vzhledem k torzovitosti pramenné základny jsou jedinými vodičky datované záznamy v Památku Oldřicha Zahrádeckého ze Zahrádek, s nímž Němčický absolvoval kavalírskou cestu do Itálie, a také jeho zápis v univerzitní matrice v Sieně. Podrobněji k tomu v další části hlavního textu této studie. Viz KKP Strahov, Strahovská knihovna Praha, oddělení rukopisů, sign. DG IV 18, fol. 109; BCI Siena, oddělení rukopisů, sign. Ms. A.XI.13, fol. 149; TAMTÉŽ, sign. Ms. A.XI.14, fol. 221. K právnímu rámci nobilitačního řízení v předbělohorském období viz KLECANDA, Vladimír: *Přijímání do rytířského stavu v zemích českých a rakouských na počátku novověku. Příspěvek k dějinám nižší šlechty*. Časopis archivní školy 6, 1928, s. 1–125; některé vybrané aspekty analyzuje rovněž STARÝ, Marek: „A tak ve všech povinnostech se srovnati mám s obyvateli téhož království českého a země české“. *Několik poznámek k obyvatelskému právu a české inkolátní praxi v 16. století*. In: Jan, L. – Janiš, D. a kol.: *Ad iustitiam et bonum commune. Proměny zemského práva v českých zemích ve středověku a raném novověku. Země a kultura ve střední Evropě 13. Brno 2010*, s. 180. Činnost a právní praxi české dvorské kanceláře v předbělohorském období analyzoval zejména STLOUKAL, Karel: *Česká kancelář dvorská 1599–1608. Pokus z moderní diplomatiky*. Rozpravy České akademie věd a umění. Třída I, č. 76. Praha 1931. Za konzultaci problematiky raně novověkých nobilitací děkuji Mgr. Jiřímu Brňovjákoví, Ph.D.
- 84 Souhrnně k problematice tzv. kavalírských cest šlechty v raném novověku pojednal a relevantní literaturu shrnul HOLÝ, M.: *Nižší šlechta*, s. 13 a násl.; TÝŽ: *Zrození renesančního kavalíra*, s. 347 a násl.
- 85 HOLÝ, M.: *Nižší šlechta*, s. 14; TÝŽ: *Zrození renesančního kavalíra*, s. 352.
- 86 K rodu Zahrádeckých ze Zahrádek a jejich konfesní příslušnosti viz SEDLÁČEK, August: *Zahrádecký ze Zahrádek*. In: Ottův slovník naučný 27. Praha 1908, s. 373; TÝŽ: *Českomoravská heraldika II.*, s. 328; PILNÁČEK, J.: *Staromoravští rodové*, s. 195.
- 87 K tomuto typu písemnosti nejnověji se shrnutím a zhodnocením dosavadní literatury viz RYANTOVÁ, Marie: *Památníky, aneb štambuchy, to jest alba amicorum. Kulturně historický fenomén raného novověku*. Monographia historica 8. České Budějovice 2007.
- 88 K této problematice především TÁŽ: *Památníky raného novověku jako prostředek individuální sebeprezentace*. ČČH 104, 2006, č. 1, s. 47–80.

- 89 Na rozdíl od kreseb zachycujících dobovou módu a další realie z cesty, jejichž iniciátorem býval obvykle majitel památníku, nechal svůj erb v památníku cíleně vymalovat Jan Némčický jako součást své snahy o patřičnou sebereprezentaci a reflexi své příslušnosti k šlechtickému stavu. K dobovým zvyklostem při výzdobě památníků viz HOJDA, Zdeněk: *Benátky na konci 16. století ve dvou pražských památnících*. In: Vlnas, V. – Sekyřka, T. (edd.): *Ars baculum vitae*. Sborník studií z dějin umění a kultury k 70. narozeninám prof. PhDr. Pavla Preisse, DrSc. Praha 1996, s. 76.
- 90 Příslušný zápis v památníku Oldřicha Zahrádeckého ze Zahrádek viz KKP Strahov, Strahovská knihovna Praha, oddělení rukopisů, sign. DG IV 18, fol. 109.
- 91 Benátská univerzita v Padově byla ve druhé polovině 16. století vedle Sieny nejnavštěvovanější univerzitou ze strany zapských studentů. Oldřich Zahrádecký ze Zahrádek byl v Padově prokazatelně zapsán v imatrikulační matrice, avšak datum jeho zdejšího pobytu je sporné (datum imatrikulace 8. května 1589 neodpovídá itineráři jeho cest). Není známo, zda se na zdejší univerzitu nechal zapsat rovněž Jan Némčický, byť se tato možnost jeví velmi reálně. Viz HOJDA, Zdeněk: „Kavalérské cesty“ v 17. století a zájem české šlechty o Itálii. In: Homolka, J. (ed.): *Itálie, Čechy a střední Evropa*. Referáty z konference pořádané ve dnech 6.–8. 12. 1983. Praha 1986, s. 224; Týž: *Benátky*, s. 79–80, pozn. 5.
- 92 BCI Siena, oddělení rukopisů, sign. Ms. A.XI.13, fol. 149. Jedná se o rukopis s později připsaným názvem *Registro degli studenti della Nazione Tedesca dell'Università di Siena dal 1573 al 1616*; opis imatrikulačního zápisu Jana Némčického a Oldřicha Zahrádeckého viz TAMTĚŽ, sign. Ms. A.XI.14, fol. 221. Jedná se o rukopis s později připsaným názvem *Registro degli studenti della Nazione tedesca dell'Università di Siena dal 1573 al 1704*. Ochotnou pomoc při zpřístupnění obou rukopisů mi poskytla a na existenci předlohy (tj. originálu) mě upozornila zaměstnankyně oddělení rukopisů Městské knihovny v Sieně Sara Centi, které tímto děkuji. Na příslušný zápis v univerzitní matrice upozornil již Zdeněk Kalista a zmiňuje jej také Michal Svatoš. Viz KALISTA, Zdeněk: *Češi v Sieně 1574–1646*. ČCH 33, 1927, s. 125; SVATOŠ, Michal: *Studenti z českých zemí na univerzitě v Sieně (1573–1738)*. Zprávy Archivu Univerzity Karlovy 4, 1982, s. 37.
- 93 V řadách „německého národa“ na univerzitách v Padově a Sieně byly sdruženy nejen osoby pocházející z říše, ale rovněž z habsburských zemí. Společným jednotícím prvkem byla znalost německého jazyka. V čele společenstva *Inclitae nationis Germanicae* na obou univerzitách stáli volení konsiliáři a prokurátoři. První z nich pocházel zpravidla z řad knížecích rodů a reprezentoval toto společenství navenek, zatímco druhý z nich měl na starosti agendu spojenou s existencí této formy sdružování německy hovořících studentů. Viz KALISTA, Z.: *Češi*, s. 118; HOJDA, Z.: *Benátky*, s. 71.
- 94 HOJDA, Z.: *Benátky*, s. 69–70.
- 95 NA Praha, fond Salbuchy, sign. 12a, fol. 209.
- 96 Vztahem českých zemí a Polska v období interregna 1568–1587 a bezprostředně po něm se zabývá práce TOMEK, Václav Vladivoj: *Snahy domu rakouského o nabytí polské v šestnáctém století*. Časopis Českého museum 27, 1853, č. 4, s. 744–788; faktograficky dosud nejúplnější zpracování ze strany české historiografie přináší MACŮREK, Josef: *Čechové a Poláci v druhé polovině XVI. století (1573–1589) (Tři kapitoly z dějin česko-polské politické vzájemnosti)*. Praha 1948, s. 146 a násl.; Týž: *Dozvuky polského bezkráloví z roku 1587. Příspěvek k osvětlení snah rodu habsburského o získání koruny polské v letech 1588–1594*. Praha 1929; dále také SALABA, Josef: *Tři legace Viléma z Rožmberka do Polska r. 1589*. Časopis Českého muzea 101, 1927, s. 35–49; ŠLACHTA, Fridoš: *Českopolské vztahy a styky v době habsburské. Českopolská kompaktata*. Věstník Matice opavské 37, 1932, s. 222 a násl.; JANÁČEK, Josef: *Rudolf II. a jeho doba*. Praha – Litomyšl 1997², s. 280–293. Ze zahraniční produkce především SCHWEIZER, Joseph: *Die Sukzessionswirren in Polen (1586–1589)*. In: *Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken 1585 (1584)–1590, II/2*. Paderborn 1912; QUIRINI-POPLAWSKA, Danuta: *Dwór medycejski i Habsburgowie a trzecia elekcja w Polsce*. *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* 42, 1998, s. 121–132.
- 97 K diplomatickým aktivitám Fridricha staršího ze Žerotína v období varšavského volebního sněmu a následného tažení ke Krakovu viz BARWICKA-MAKULA, Aleksandra: *Od wrogości do przyjaźni. Habsburgowie austriacy wobec Polski w latach 1587–1592*. Disertační práce, Uniwersytet Śląski w Katowicach. Katowice 2013, s. 134, 145.
- 98 Habsburské zájmy v Polsku hájili např. olomoucký biskup Stanislav Pavlovský z Pavlovic, Ondřej Dudič z Hořehovic a také český velmož Vilém z Rožmberka. Viz MAYER, Eduard: *Des Olmützer Bischofes Stanislaus Pawlowski Gesandtschaftsreisen nach Polen aus Anlass der Königswahl nach dem Ableben Stefan I. (1587–1598)*. Kremsier 1861; ŠTĚPÁN, Václav: *Polské legace biskupa Stanislava Pavlovského*. Ostrava. Sborník k dějinám a výstavbě města 21, 2003, s. 45–63; PÁNEK, Jaroslav: *Prelát jako prostředník mezi dvěma národy*. In: Borovský, T. – Jan, L. – Wihoda, M. (edd.): *Ad vitam et honorem*. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám. Brno 2003, s. 351–361; Týž: *Czeska elita arystokratyczna XVI wieku i jej stosunek do Polski. Na przykładzie „wicekróla” Wilhelma z Rožmberka i biskupa Stanisława Pawłowskiego*. In: Týž: *Czechy a Polska na pragu czasów nowożytnych*. Toruń 2014, s. 108–126; Týž: *Biskup Stanisław II Pawłowski, Polacy i Czesi. Pralat, polityk i mecenas pośrednikiem pomiędzy dwoma sąsiednimi narodami*. In: Tamtéž, s. 127–139.
- 99 Podrobně viz CARO, Jacob: *Das Interregnum Polens im Jahre 1587 und die Parteikämpfe der Häuser Zborowski und Zamoyski*. Gotha 1861. K osobnosti a politické kariéře Jana Zamojského viz GRZYBOWSKI, Stanisław: *Jan Zamoyski*. Warszawa 1994; nejnověji LEŚNIEWSKI, Sławomir: *Jan Zamoyski. Hetman i polityk*. Warszawa 2008.
- 100 K průběhu jednání volebního sněmu viz edice SOKOŁOWSKI, August (ed.): *Scriptores rerum Polonicarum XI. Kraków 1887*; v literatuře LEITSCH, Walter: *Sigismund III. von Polen und Jan Zamoyski. Die Rolle Estlands in der Realität zwischen König und Hetman*. Wien 2006, s. 45–51; nejnověji PRAŽÁKOVÁ, Kateřina: *Konflikt mezi polským králem Zikmundem III. Vasou a kancléřem Janem Zamojským v dobových pramenech i paměti následujících generací*. In: Bůžek, V. – Dibelka, J. (edd.): *Utváření identity*, s. 14–16.
- 101 Vzhledem k vynucené podpoře habsburské kandidatury stavy českých zemí byla situace v průběhu volebních jednání i následné eskalace vojenského konfliktu velmi

- pozorně sledována, a to jak prostřednictvím osobně předávaných zpráv, tak novinového zpravodajství. K tomu viz PÁNEK, Jaroslav: *Zpravodajství z Polska na Moravu a do Čech na prahu novověku*. In: Ambrožová, H. – Dvořák, T. – Chocholáč, B. – Jan, L. – Pump, P. (ed.): *Historik na Moravě*. Prof. J. J. Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnuji jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám. Brno 2009, s. 300 a násl.; Týž: *Gazety tygodniowe i korespondencja jako instrumenty komunikacji między Polską a Czechami w drugiej połowie XVI wieku*. In: Týž: *Czechy a Polska*, s. 156–172; nejnověji PRAŽÁKOVÁ, Kateřina: *Obraz Polsko-litevského státu a Ruska ve zpravodajství české šlechty (1450–1618)*. Monographia historica 15. České Budějovice 2015, s. 167–182.
- 102 Ohroženy byly skutečně zejména hranice Slezska, neboť koncem října 1587 podle relace Mikuláše Cikána ze Slupska táhly směrem na Těšínsko polsko-kozácké oddíly, které se nalézaly okolo 20. října již poblíž města Bilsko. Viz MZA Brno, fond G 2 – Nová sbírka, inv. č. 687/52. O dislokaci a aktivitě slezské zemské hotovosti viz KARGE, Paul: *Das österreichische Unternehmen auf Polen und die Schlacht bei Pitschen 1588*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 22, 1888, s. 124–128. Účast moravské zemské hotovosti na obraně hranic v letech 1587–1588 dokládají jednotlivá usnesení moravského zemského sněmu. Viz MZA Brno, fond A 3 – Stavovské rukopisy, inv. č. 4, fol. 181, 183–186, 189–194, 197–198. Olomoucký biskup Stanislav Pavlovský koncem prosince 1587, pod dojmem ohrožení země vojsky Jana Zamojského, naléhal na moravského zemského hejtmana Hynka Brtnického z Valdštejna, aby k obraně země bylo místo zemské hotovosti raději postaveno žoldnéřské vojsko. Biskup sám v lednu 1588 vyslal k hranicím vlastní jízdní regiment. Viz ZA Opava, Olomouc, fond AO, inv. č. 86, sign. 16, fol. 325–327; TAMTÉŽ, inv. č. 101, sign. 26, fol. 6.
- 103 Účast šlechty z českých zemí na této výpravě i její průběh zachytil jeden z účastníků Smil Osovský z Doubravice. Viz MZA Brno, fond G 12 – Cerroniho sbírka, inv. č. 383, sign. Cerr II/261, fol. 21–54; KAMENÍČEK, František (ed.): *Diarium pana Smila Osovského z Doubravice a na Třebíči, čili popis cesty jeho do Polska, kterou vykonal r. 1587 s arciknížetem rakouským Maximiliánem, voleným králem polským*. Časopis Musea Království českého 62, 1888, s. 370–385. Colmistrem žoldnéřského vojska moravských stavů, vyslaného na pomoc arciknížeti Maximiliánovi do Polska pod velením Fridricha staršího ze Žerotína, byl jmenován Jan Horecký z Horky. Viz MZA Brno, fond A 3 – Stavovské rukopisy, inv. č. 4, fol. 187–189; CHLUMETZKY, Peter: *Carl von Zierotin und seine Zeit. 1564–1615*. Brünn 1862, s. 154. K okolnostem Maximiliánova tažení viz MACŮREK, J.: *Čechové a Poláci*, s. 147 a násl.
- 104 K průběhu bojových akcí viz TOMEK, V. V.: *Snahy domu rakouského*, s. 768 a násl.; BĄKOWSKI, Klemens: *Dzieje Krakowa*. Krakow 1911, s. 414–415; LEPSZY, Kazimierz: *Oblężenie Krakowa przez Arcyksięcia Maksymiliana (1587)*. Kraków 1929, s. 77–104; WIMMER, Jan: *Odparcie najazdu Arcyksięcia Maksymiliana w 1587–8 roku*. Warszawa 1955. K ohlasu neúspěšného obležení Krakova viz WASILEWSKI, Tadeusz: *Trzy nieznane relacje o wyprawie arcyksięcia Maksymiliana na Kraków w 1587 roku*. Przegląd Historyczny 59, 1968, č. 2, s. 280–286.
- 105 Naopak s velkým rozladěním přijal zprávy o neúspěchu před Krakovem olomoucký biskup Stanislav Pavlovský, který ještě v polovině prosince 1587 pochyboval o autentičnosti šířících se informací. Dne 13. prosince v tomto duchu psal Janu Třebovskému: [...] aby pak jak se v těch novinách píše, jaká tak veliká porážka při tom šturmu státi se měla, nesmějše. Než dává se zpráva, že by stolko z naší strany okolo pěti nebo šesti set lidí zůstati mělo, a to skrze zradu jednoho [ho] Francúze, který je vedl, neb přivedouce jich k městu, hned za nimi oheň a domy na předměstí zapalovány byly a hořely, takové se jim od našich pro něj k pomoci přispěti nemohlo a zatím voda, která tam některak nadržána, proti nim puštěna a odevšad stříleno bylo. A tak těmi forteli, kdyby zavedeni nebyli, mohlo snad město Krakov již opanováno bejtí. Z druhé strany pak jich tolikéž jak zpravení sme, okolo 400 jestli ne víceji, pohynulo, čemuž všemu, poněvadž nyní pan Jan z Lipě[h]o, pan z Krajku a pan z Náchoda i jiní odtad z legeru přijeli, nepochybuje[me], že od nich vyzoomíte [...]. Viz ZA Opava, Olomouc, fond AO, inv. č. 86, sign. 16, fol. 313.
- 106 Tyto informace biskupovi poskytl jeho služebník Fridrich Grodecký z Brodu, jehož rodové statky ležely na Těšínsku: [...] noviny po urozeném vladý[kov]i Fridrichovi Grodeckým, služebníku našem z Knížectví těšínského, nám přinešeny jsou, kterými se také mezi jiným to z strany těch kozákuův a Tataruův tvrdí a o svobodě jim plundrování nám ukazuje [...]. Viz ZA Opava, Olomouc, fond AO, inv. č. 86, sign. 16, fol. 322–323.
- 107 MACŮREK, J.: *Čechové a Poláci*, s. 165; Týž: *V opozici proti habsburské politice vůči Polsku (od 70. let 16. stol. do počátku 17. stol.)*. In: Týž (ed.): *Češi a Poláci v minulosti*. Praha 1964, s. 236.
- 108 Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, fond Polen I, č. k. 40, fol. 2–9; MACŮREK, J.: *Čechové a Poláci*, s. 165; BARWICKA-MAKULA, A.: *Od wrogości do przyjaźni*, s. 145.
- 109 Pobyt Fridricha staršího ze Žerotína v Olomouci dokládají např. listy biskupa Stanislava Pavlovského z 10. a 17. ledna 1588. Viz ZA Opava, Olomouc, fond AO, inv. č. 101, sign. 26, fol. 11, 13.
- 110 MACŮREK, J.: *Čechové a Poláci*, s. 165. Olomoucký biskup Stanislav Pavlovský se v listu z 29. ledna 1588 adresovaném moravskému zemskému hejtmanovi Hynku Brtnickému z Valdštejna zamýšlel nad dalším osudem zbytků moravského žoldnéřského kontingentu: [...] A tak tento lid, byl-li by od pana Fridricha [staršího ze Žerotína] zamluven, na několik jak račte věděti měsícuův, jestli bychom jim platiti, aneb s nimi nicméně ne bez obtížení země narovnatí [...]. Fridrichovi staršímu ze Žerotína pak biskup v souvislosti s účastí téhož kontingentu referoval: [...] též že by se našim Moravanuům týmž způsobem státi a na hlavu poražení bejtí měli, pán Buoh ráčiz se toho politovati [...]. Viz ZA Opava, Olomouc, fond AO, inv. č. 101, sign. 26, fol. 25–27.
- 111 Viz anonymní edice *Krátký spis o porážce a zalety Maximiliana voleného krále Polského a arciknjžete Rakauského*. Časopis Českého museum 8, 1834, č. 2, s. 191–203. K průběhu bitvy podrobne viz KARGE, P.: *Das österreichische Unternehmen*, s. 136 a násl.; PLEWCZYŃSKI, Marek: *Bitwa pod Byczyną 24. 01. 1588 r*. Studia i Materiały do Historii Wojskowej 17, 1971, č. 1, s. 125–170; LEŚNIEWSKI, S.: *Jan Zamojski*, s. 110 a násl.; okrajově rovněž GRÜNHAGEN, Colmar: *Schlesien unter Rudolf II. und der Majestätsbrief 1574–1609*. Zeitschrift

- des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 20, 1886, s. 58–61. Zajetí arciknížete Maxmiliána III. na čas značně zkomplikovalo vzájemné vztahy mezi habsburskou monarchií a Polskem, což ohrožovalo společný postup proti osmanské expanzi. Viz VOCELKA, Karl: *Die politische Propaganda Kaiser Rudolfs II. (1576–1612)*. Veröffentlichungen der Kommission für Geschichte Österreichs 9. Wien 1981, s. 235.
- 112 Zmíneho zde alespoň svědectví colmistra tohoto žoldnéřského kontingentu Jana Horeckého z Horky. Ten o průběhu bitvy u Byčiny obsírně informoval svého strýce Václava a tuto zprávu následně biskup Stanislav Pavlovský tlumočil svému bratrovi Václavovi se slovy: [...] *ač někteří přece odtud přišli, jak tento mládenec Hořeckého, který přitom, aneb v tej bitvě byl a naposledy nevidouc zbytí, jak mohl, odjel a včera sem přijel, zprávu dává [...]*. Dne 1. února se biskup zmíňoval o dalších navrátilcích se účastnících byčinské bitvy v dopise Janu Třebovskému: [...] *však poněvadž nepochybujem dosavad, že ste tolikéž již něco toho od jiných, kteří se navrátili, jako páně z Hradce, nebožky paní Hrabinky z Kunštátu služebníkův, též i pana Hodějovského, který se sice při tom potejkání z dlouhé ručnice střílel a po dvou jednu ránu srážejíc, udatně choval, vyrozuměli [...]*. Viz ZA Opava, Olomouc, fond AO, inv. č. 101, sign. 26, fol. 27–29. K ohlasu těchto událostí v českých zemích viz KACZOROWSKI, Włodzimierz: *Zwycięstwo Jana Zamoyskiego nad arcyksięciem Maksymilianem w bitwie pod Byczyną w świetle szesnastowiecznych gazet ulotnych*. In: Mikulec, J. – Polívka, M. (edd.): *Per saecula ad tempora nostra*. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka. Sv. II. Praha 2007, s. 583–587; PÁNEK, J.: *Zpravodajství z Polska*, s. 300 a násl.; PRAŽÁKOVÁ, K.: *Obraz*, s. 167–182.
- 113 Podoba Němčického erbu měla být dle znění erbovní listiny následující: [...] *Štít červený neb rubínový barvy napříč od pravé až k levý straně dolů rozdělený, v spodním dílu čtyry štrychy. První a druhé červené neb rubínové, třetí pak a čtvrtý modrej neb lazourové barvy, v svrchním dílu lev od levý nahoru k pravý straně kráčeje, maje ústa rozžavena a vyplazený jazyk s ocasem [v]zhůru skrze zadní nohy obrácený bílé neb stříbrné barvy. Nad štítem kolčí helm, okolo něhožto přikryvadla, nebolítož fajrnochy z obou stran červené neb rubínové a modré neb lazourové barvy dolů potažené visí. Nad tím koruna zlatá královská, z níž dvě křídla vorličí podli sebe červené neb rubínové barvy a dvěma štrychy modrej neb lazourové barvy vynikají. Jakožto všecko vtípem a uměním mistrovství maléřského [...]*. Viz NA Praha, fond Salbuchy, sign. 12a, fol. 209–210. Tototožný popis podoby erbu Jana Němčického z Němčic je obsažen rovněž v zápisu jeho přijetí do rytířského stavu Markrabství moravského z 30. března 1593. Viz MZA Brno, fond A 3 – Stavovské rukopisy, inv. č. 42, fol. 30. Naopak určitou odlišnost vykazuje podoba jeho pečeti ze 7. března 1601, přivěšená k landfrýdní listině Viz MZA Brno, fond A 1 – Stavovské listiny, inv. č. 911; PILNÁČEK, J.: *Staromoravští rodové*, s. 118; TÝŽ: *Rody starého Slezska* 3. K vydání připravil Karel Müller. Brno [1998?], s. 825.
- 114 NA Praha, fond Registra, inv. č. 101, fol. 27.
- 115 Jakožto držitel svobodného dvora v Šaraticích sice vystupuje Jan Němčický teprve v rámci púhonu v roce 1592, avšak zisk tohoto statku je možno klást do dřívějšího období. Viz MZA Brno, fond A 3 – Stavovské rukopisy, inv. č. 758, fol. 117.
- 116 Emfyteutické zakoupení mlýna ve vsi Zbýšov dokládá opis konfirmační listiny z 10. července 1598, kterou purkmistr a rada města Slavkov potvrdili privilegium z 3. července 1597, vydané Janu Němčickému z Němčic opatem zábrdovického kláštera Šimonem Farkašem. Zmíněné privilegium se odvolává na skutečnost, že Němčický mlýn ve Zbýšově emfyteuticky zakoupil ještě za předešlého opata Ambrože Telceana (opatem v letech 1589–1597). Mohlo k tomu tedy dojít nejspíš v letech 1589–1592, neboť v roce 1593 byl již Němčický přijat do rytířského stavu a otevřely se mu tak možnosti nákupu zemskodeskových statků. Němčický navíc pobýval již od konce roku 1588 na Moravě, nezučastnil se žádného vojenského tažení a soustředil se pravděpodobně právě na budování své majetkové základny a na úsilí o přijetí do rytířského stavu. S tím koresponduje rovněž jeho žádost v této věci císaři Rudolfovi II. a panovníkova následná přímluva k moravským stavům. K zakoupení jeho držav na statcích zábrdovického kláštera tak mohlo dojít nejspíše už v roce 1589. Viz NA Praha, fond Morava, inv. č. 4223; osobnost opata Ambrože Telceana, rodáka z Telče, připomíná HOSÁK, L.: *Historický místopis*, s. 212.
- 117 K právnímu postavení klášterních majetků a jejich výhradnímu podřízení královské komoře viz VANĚČEK, Václav: *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě v 12. až 15. století. Zakladatelská práva. Pozemková vrchnost. Imunita. Část první, Zakladatelská práva*. Práce ze semináře československých právních dějin na právnické fakultě Karlovy university v Praze, číslo 18. Praha 1933.
- 118 Jan Němčický z Němčic na židlochovickém panství Fridricha staršího ze Žerotína nejspíš neřiguroval mezi držiteli jakéhokoliv emfyteutického majetku (včetně některého z domů v poddanských městečkách). Nezmiňuje ho urbář sepsaný roku 1590, ani jeho pozdější rektifikace z počátku 17. století a gruntovní knihy se z daného období nedochovaly. Viz MZA Brno, fond F 104 – Velkostatek Židlochovice, inv. č. 54; SOKA Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, fond Archiv města Židlochovice.
- 119 Toto tvrzení ovšem nelze pramenně podložit, neboť gruntovní knihy města Ivančic jsou ve fondu Archiv města Ivančice v SOKA Brno-venkov se sídlem v Rajhradě dochovány až od roku 1755.
- 120 ÖNB Wien, fond SHAD, sign. Cod. Ser. n. 3306, fol. 13; MZA Brno, fond G 50 – Msgr. Augustin Kratochvíl, inv. č. 88, č. k. 4, fol. 12.
- 121 *[Léta Páně 1593 v pátek po neděli Laetare na sněmu obecním v městě Brně] [...] přijat jest v stav pánů z rytířstva Jan Němčický z Němčic i s dědici od něho rádně poslymi a učinil přísahu ut [supra]*. Viz MZA Brno, fond A 3 – Stavovské rukopisy, inv. č. 42, fol. 29–30; Zemský archiv v Opavě (dále jen ZA Opava), fond Zukal Josef, inv. č. 202; PILNÁČEK, J.: *Staromoravští rodové*, s. 118. Mezi osobami přijatými do rytířského stavu Němčického evidují rovněž KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy*, III, s. 52; PILNÁČEK, Josef – ŠVÁBENSKÝ, Mojmír: *Neznámé rody a znaky staré Moravy*. Brno 1983, s. 259.
- 122 KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy*, III, s. 53; JANIŠ, D. (ed.): *Práva a zřízení*, s. 112, 186.
- 123 Hedvika Rodovská z Hustířan pocházela prokazatelně z řad bratrské šlechty, její příbuzný (snad bratr) Jan Vyšemír byl členem bratrského sboru v Mladé Boleslavi

- a figuroval mezi pobělohorskými exulanty, v jejichž řadách se v roce 1631 zúčastnil saského vpádu do Čech. Bratři Jan a Adam Rodovští z Hustiřan počátkem 17. století odešli společně s Janem Němčickým z Němčic a jeho manželkou Hedvikou na Těšínsko, kde se usadili a získali statek Horní Žukov. Podobně jako Němčický před tím působili v žoldnéřském vojsku v Uhrách. Viz PILNÁČEK, J.: *Rody*, 3, s. 992; HOŠÁK, L.: *K dějinám panství*, s. 197; NĚMEC, Emerich – ŠEŘČÍK, Erich (ed.): *Listinář Těšínska (1601–1614)*. Český Těšín 1981, č. 741, s. 21–22, č. 742, s. 22–23, č. 797, s. 50–52; ŽITNÝ, M. (ed.): *Korespondence*, s. 190.
- 124 Analogická praxe je doložena např. v prostředí dvora těšínských knížat. Za tuto informaci a konzultaci problematiky děkuji kolegovi PhDr. Radimu Ježovi, Ph.D.
- 125 ZA Opava, Olomouc, fond AO, inv. č. 86, sign. 16, fol. 249.
- 126 Bezdělnosti manželského svazku Jana Němčického z Němčic s Hedvikou Rodovskou z Hustiřan nasvědčuje jednak absence jakékoliv zmínky o potomstvu v písemných pramenech a nepřímou rovněž fakt, že Němčický odkázal své nemovitosti manželce, aniž by přitom učinil konkrétnější zmínku o svém potomstvu. Stalo se tak kupříkladu při koupi šenkovního domu ve Slavkově v roce 1596, ale také poté, co získal statek Řepišť z Řepišť v roce 1606. Historik Josef Zukal a po něm Josef Pilnáček sice zmiňují Němčického syna Václava, o němž k roku 1605 učinil v korespondenci zmínku tehdejší olomoucký biskup, kardinál František z Ditrichštejna, a to v souvislosti s jeho působením v zemských službách. Z kontextu našich poznatků však vyplývá, že se nejspíše jednalo o biskupův omyl. Dotyčného Václava (i vzhledem k jeho případnému věku nanejvýš 11–12 let) tedy nutno ztotožnit s Janem Němčickým z Němčic. Ten skutečně v roce 1605 působil v zemských službách. S ohledem na průběh Němčického života můžeme navíc spolehlivě vyloučit možnost, že by byl před sňatkem s Hedvikou Rodovskou z Hustiřan ženat, takže uvedeného Václava nelze považovat ani za jeho syna z předchozího manželství. Viz SOKA Vyškov se sídlem ve Slavkově, fond Archiv města Slavkov, inv. č. 112, fol. 506; Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszyńie, fond Komora Cieszyńska, sign. 80, fol. 116–118; ZA Opava, fond Zukal Josef, inv. č. 202; ZA Opava, Olomouc, fond AO, inv. č. 114, sign. 37, fol. 29; PILNÁČEK, J.: *Rody*, 3, s. 824.
- 127 Vypravení žoldnéřského kontingentu 300 jízdních bylo stavy svěřeno nejprve Fridrichu staršímu ze Žerotína. Avšak poté, co nebylo možno kontingent v zemi najmout, byl úkolem pověřen colmistr Adam Věžník z Věžník a na Trnavce společně s k tomu speciálně ustanovené stavovskou komisí, v níž kromě Fridricha staršího ze Žerotína figuroval také opat zábrdovického kláštera, Ambróž Telecenus. Viz MZA Brno, fond A 3 – Stavovské rukopisy, inv. č. 4, fol. 260; KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy*, II, s. 339–342; MEŠTÁNEK, Tomáš: *Poměry na Moravě na přelomu 16. a 17. století v období válek tureckých a povstání Štěpána Bočkaje*. Uherské Hradiště 1997, s. 9. Fridrich starší ze Žerotína byl kromě toho v listopadu 1593 pověřen císařem zmuztovat 1 000 německých jezdců panovníkova žoldnéřského polního kontingentu mířícího do Uher. Viz LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fundi militare II. (1590–1617)*. Praha 1938, s. 8.
- 128 ZA Opava, Olomouc, fond AO, inv. č. 86, sign. 16, fol. 234–235.
- 129 Širší evropské souvislosti počátku tzv. patnáctileté války přináší monografie MATOUŠEK, Josef: *Turecká válka v evropské politice v letech 1592–1594. Obraz z dějin diplomacie protireformační*. Rozpravy České akademie věd a umění, třída I., sv. 82. Praha 1935; NIEDERKORN, Jan Paul: *Die europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II. 1593–1606*. Archiv für österreichische Geschichte 135. Wien 1993. K průběhu prvních let války viz ZINKSEIN, J. W.: *Geschichte*, s. 590 a násl.; FESSLER, I. A. – KLEIN, E.: *Geschichte*, s. 17–32; TOMEK, Wacław Władiwoj: *Dějepis města Prahy XII*. Praha 1901, s. 346 a násl.; KOPČAN, V. – KRAJČOVIČOVÁ, K.: *Slovensko*, s. 55–62; BŮŽEK, Václav: *Protiturecké tažení z roku 1594*. Jihočeský sborník historický 58, 1989, s. 53–66; PROCHÁZKA, Jiří: *Velká a dlouhá válka s Turky*. Acta facultatis philosophicae Universitatis Ostraviensis, Historica 5, 1997, s. 25–36; JANÁČEK, J.: *Rudolf II.*, s. 321–336; WINKELBAUER, T.: *Österreichische Geschichte*, I, s. 142–144; VYBÍRAL, Z. (ed.): *Paměti*, s. 247–248. Z hlediska ohlasu válečných událostí na utváření obrazu Turků v předbělohorské společnosti českých zemí viz POLIŠENSKÝ, Josef – HRUBEŠ, Jiří: *Turecké války, uherská povstání a veřejné mínění předbělohorských Čech*. Historický časopis 7, 1959, s. 96–102; AL SAHEB, Jan: *Události patnáctileté války v Uhrách (1593–1608) ve světle korespondence olomouckých biskupů Stanislava Pavlovského a Františka z Ditrichštejna*. In: Prchal, V. a kol.: *Mezi Martem a Memorií*, s. 27–38; SVOBODA, M.: *„Relace, aneb Historické vyprávění“*, s. 21–25; ŽITNÝ, Miroslav: *Keresztes 1596. Vytváření obrazu prohrané bitvy s Turky a její druhý život*. ČČH 111, 2013, č. 1, s. 31–65.
- 130 KROFTA, Kamil (ed.): *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu VIII. (1592–1594)*. Praha 1895, s. 658–659, 665, 674, 681; HRUBÝ, František: *Karel z Žerotína ve válce turecké r. 1594 a 1595*. ČMM 52, 1928, s. 202–205; LÍVA, V. (ed.): *Regesta*, II, s. 12–13, 39–40, 59, 125.
- 131 Fridrich starší ze Žerotína navrhoval, aby se všech jeho vojenských funkcí ujal Vilém Slavata z Chlumu. Ten ovšem na sněmovním jednání 19. prosince 1594 deklaroval, že [...] v zemi naší kdo by se lépe k té práci a povinnosti hodil, kdo by ji lépe snést mohl, kdo by ji vedle mnohé povědomosti a zkušenosti lépe rozuměl a naposledy kdo by lid válečný [sjednati, vésti, spravovati a všechny krýgsmanské věci lépe řídit mohl, žádného nezná [...] s velikou snažností pána [Fridricha staršího ze Žerotína] prosil, aby té práce pro dobré zemské z sebe neskládal [...]. Fridrich starší ze Žerotína ovšem trval na zproštění ze všech svých vojenských funkcí a navrhoval, aby byl případně nejvyšší lajtenant moravského žoldnéřského vojska sjednán v některé z okolních zemí, nenajde-li se vhodný kandidát na Moravě. Své rozhodnutí opět glosoval slovy: [...] poněvadž jsem těla těžkého, v letech i na zdraví sešlý, k těm věcem, k[te]rým v takových příčinách dohlídati potřebí, dohlídati nemohu, aby na vůli mé bylo do pole táhnouti [...]. S panovníkem v této věci korespondoval Fridrich starší ze Žerotína ještě počátkem dubna následujícího roku. Viz BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla staršího z Žerotína. Oddělení druhé: Listové psaní jazykem českým. Svazek první*. Brno 1870, s. 11–12, 23; LÍVA, V. (ed.): *Regesta*, s. 150–151.

Od konskripcí duší k prvnímu modernímu sčítání obyvatelstva v roce 1869

Nejen lidnatost Těšínska v zrcadle statistických šetření

Ludmila Nesládková

Počty poddaných, ale také např. počty mladých mužů ve věkové skladbě žijící populace, to byly zásadní informace, které měly vliv na upevnění a zkvalitnění řízení státu už ve starověku. Proto sčítání obyvatelstva náleželo k nejstarším statistickým akcím na světě vůbec. Sčítání známá z Babylonu, Egypta, Řecka nebo Říma nepostihovala všechno obyvatelstvo, prováděla se především k vojenským a daňovým účelům, mimo evidenci se však nacházelo nesvobodné obyvatelstvo – např. otroci.

Nástup absolutismu v Evropě v 18. století vedl mj. ke zdokonalování správních aparátů jednotlivých států, došlo i k rozvoji vrchnostenské a církevní administrativy a zdokonalování evidence obyvatelstva. Zejména proto, že se začala prosazovat novodobá představa o významu obyvatelstva pro velikost a význam jednotlivých států. Od druhé poloviny 18. století se tak v Evropě uskutečňovaly první konskripce, případně sčítání lidu, které již zahrnovaly veškeré populace (Švédsko 1748, Švýcarsko 1789, Prusko 1748, Finsko 1749, Rakousko 1754, Francie 1790, Norsko a Dánsko 1769, Velká Británie 1801).¹

České země v letech 1754–1869 – přehled konskripce duší a sčítání obyvatelstva

První konskripce „duší“ pro české a většinu rakouských zemí včetně Těšínska se uskutečnila v roce 1754. Představovala akci mimořádného významu. O jejím podnětu a cílech je velmi málo známo, soupis „duší“ byl proveden jen v *nejkonsolidovanějších* provinciích monarchie. Lze uvažovat o možné potřebě Marie Terezie zjistit počet daňových poplatníků po ztrátě velké části Slezska.²

Po jistých komplikacích při určování sčítacích orgánů bylo rozhodnuto, aby soupis provedly jak civilní vrchnosti, tak duchovenstvo. Obojí instituce získaly vzor jednotného formuláře, získaná data měla být spolu porovnávána, upravena a výsledky přeneseny do jediné hlavní tabulky. Do jiné měli být zapisováni židé.³ Poprvé se evidovalo veškeré obyvatelstvo s poměrně širokým tříděním podle pohlaví, věku, rodinného stavu a odděleně náboženství (křesťané, židé). Soupis křesťanského obyvatelstva byl členěn podle míst (město, městys, ves) a byl doplněn hospodářskou klasifikací majitelů. Dnešní statistické a demografické považují tuto první konskripci za „pozoruhodnou“ jak z pohledu sčítacích metod, tak rozsahu zjišťovaných informací.⁴

Populace byla ještě označena vágně slovy *befindliche Seelen*. Je zajímavé, že duchovenské soupisy vykazovaly všude vyšší počty evidovaných osob ve srovnání se soupisy vrchnostenskými, pro Rakouské Slezsko činil rozdíl pět i více procent. Část tohoto rozdílu padala na vrub metodiky sčítání – vrchnosti zapisovaly jen své poddané, faráři i osoby *cizí*. Rozdíl mohl být způsoben tím, že vrchnosti měly zájem na přiznávání co nejmenšího počtu svých poddaných. Nejdrobnější odchylky se vyskytovaly u tzv. *osedlých* sezdáných obyvatel, největší u svobodných mladých, jež reprezentovali nejmobilnější složku populace. Do evidence nebyly zařazeny děti do jednoho roku věku a vojsko. Výsledky první konskripce zůstaly utajeny jedno století.⁵

Po roce 1754 nastalo období realizace dalších soupisů, které byly v monarchii prováděny různými institucemi, proto bývá úsek do roku 1865 členěn do tří etap:

1. 1754–1769: konskripce organizují a řídí politické úřady, tzn. vrchnostenské, ve městech magistráty, za spoluúčasti katolického duchovenstva
2. 1770–1852: duchovenstvo je nahrazeno vojskem, konskripce se zjednodušují, stávají se především nástrojem pro doplňování vojska; civilní instituce zčásti ustupují
3. 1852–1865: sčítání se vrátilo do rukou civilní politické správy a statistických orgánů

Následující soupis se měl uskutečnit po třech letech, ale nestalo se tak, patrně kvůli sedmileté válce. Proto další konskripce se stala až ta z roku 1761. Vyznačovala se podobnou nepřesností jako první, zjišťovaná data měla stejný obsah jako v roce 1754, nedochovala se však v úplnosti. Od roku 1762 bylo nařízeno konat konskripce každoročně a s využitím podrobnějších formulářů, přičemž církevní soupisy náležely k úplnějším. V roce 1762 se poprvé zjišťovalo povolání sledovaných osob, klasifikační schéma bylo ale z dnešního hlediska zcela nedokonalé, v podstatě informovalo o sociálním postavení osob ve stavovské společnosti. Udrželo se do roku 1769. Obyvatelstvo bylo také tradičně děleno na křesťany a židy. Formuláře za léta 1762–1769 byly členěny i na kraje.

Byly sledovány:

- počty panství a míst (měst, městysů, vesnic, domů)
- počty osedlých a neosedlých rodin
- počty obyvatelstva podle věku a stavu (zaměstnání)
- roční počty narozených, zemřelých a oddaných

Od roku 1764 přibyla další data – skladba obyvatelstva podle pohlaví a migrace, přesněji teritoriální původ domácích obyvatel. S klesající úrovní konskripce v dalších letech však ubýval archivovaný materiál, a tak ani pro jediný rok nejsou k dispozici informace pro všechny české země. Snižující se kvalita soupisů vedla rakouský stát, jehož doktrínou se stala snaha docílit co nejvyššího počtu obyvatelstva, k vydání patentu z 10. března 1770, kterým bylo provádění konskripce osob (i tažného dobytka) svěřeno krajským úřadům a vojsku jako *nestrannému orgánu*. Hlavním cílem bylo zjišťovat stav obyvatelstva zejména vzhledem k jeho branné povinnosti. Práce měly začít 1. října 1770 za řízení krajských hejtmanů a vojenských důstojníků. V letech 1771–1776 se předmětem evidence stalo pouze mužské křesťanské obyvatelstvo. Doplňující vrchnostenské soupisy byly málo přesné, zato registrovaly všechno obyvatelstvo, tedy i židy. Statistické číselné údaje byly rozšířeny pro rok 1771 o verbální souhrnnou relaci, jež zpravuje o materiálních podmínkách života poddaných a je považována za velmi cenný zdroj informací k dobové každodennosti.⁶ Od roku 1770 mělo obyvatelstvo zakázáno měnit příjmení, dosavadní praxe pojmenovávání „po chalupách“ byla ukončena. Obydlená místa se začala označovat jako konskripční osady s domy, které dostaly domovní čísla. *Byl tak v zásadě položen základ dodnes platné identifikaci jednotlivých osob a zároveň územnímu členění obydlí.*⁷

V daném kontextu není bez zajímavosti zmínit se o jedinečném materiálu – cestopisu –, jehož autorem se stal samotný panovník císař Josef II., jenž podnikl v roce 1771 cestu po zemích Koruny české a Dolních Rakousích. Cestopis císař v průběhu cesty diktoval. Je to svou podstatou deník, který představuje mozaiku nejrůznějších informací ze všech možných oblastí života jedince a společnosti. Jan M. Řehořovský text deníku v českém překladu zveřejnil v časopise *Naše doba* v roce 1904. Originál byl uložen ve vídeňském dvorním archivu. Najdeme v něm zprávy o životní úrovni obyvatelstva, vždy z konkrétního místa. Reference jsou o to zásadnější, že rok 1771 se stal dobou velmi krizovou, protože po kruté zimě přišly

jarní deště, neúroda, dobytčí mor, objevil se hlad, lidé se živili kořínky, posléze vše vyvrcholilo vypuknutím morové epidemie. Císař se snažil na místě napravovat lokální zlořády, navštěvoval nejen vesnice a města, ale také nemocnice, vojenské posádky, zjišťoval zdravotní a sociální stav poddaných, všímal si úrovně dobové industrie a obchodu. Z deníku můžeme např. vyčíst, že mezi obyvatelstvem Čech a Slezska vládl čilý obchodní styk – tzv. *barattový obchod*. Komoditami se staly len, lněné a vlněné výrobky, punčochy, klobouky, hedvábné stužky a hospodářské produkty. Kupci ze slezské Vratislavi navštěvovali jarmarky v Čechách – např. v Jilemnici, Vrchlabí nebo Rokytnici, rakouští obchodníci – většinou židé – docházeli na slezské trhy.⁸

Do Opavy dorazil panovník 5. října, radil se zde s polním zbrojmistrem hrabětem Harschem a dalšími úředníky o prostředcích k zamezení bída, jež byla ve Slezsku větší a citelnější než jinde. Ředitel důchodkových příjmů informoval o nedostatku soli, zvláště v okolí Těšína, ačkoliv v okolí Bílska se jí skladovalo bez upotřebení údajně 3 000 centů. Josef II. proto nařídil její převoz. V průběhu cesty – jako zapálený merkantilista – nechal císař provádět i jakousi dobovou *anketu* o celkovém stavu jednotlivých krajů. Zpracování odpovědí na jednotlivé dotazy garantovali hejtmani jednotlivých krajů. Při projíždění Moravou a Slezskem si uvědomil, že informací má stále nedostatek, proto zaslal hraběti Kounicovi do Brna a hraběti Harschovi do Opavy 15 nových bodů (otázek) s rozkazem, aby byly co nejdůkladněji a nejpřesněji zodpovězeny. Mezi těmito dotazy figurovaly i otázky zjišťující stav populace – její růst nebo pokles a příčiny těchto poměrů.⁹

V důsledku přesnější vojenské evidence byl sledován prudký vzestup počtu obyvatel (Čechy o 26,8 %, Morava o 13,1 %, Slezsko o 40,7 %). Naopak civilní komisaři, kteří měli na starost sčítání žen a židů, odváděli svou práci velmi nedbale. Vzhledem k těmto vadám v organizaci soupisů je Marie Terezie v roce 1776 pozastavila.¹⁰

Proto byl 26. května 1777 vydán konskripční patent a ten spolu s dalšími normami přinesl novou metodiku provádění soupisů. Měly je provádět vojenské a politické úřady. Tento systém s dílčími změnami z let 1805 a 1830 trval až do poslední konskripce, jež se uskutečnila na přelomu let 1850/51. Zásadní novinkou se stalo zavedení nové formy registrace osob i dobytka. Byla ukončena dosavadní praxe pochůzek smíšených vojenských a politických komisí, které měly k dispozici čtvrtletní hlášení o změnách ve stavu populace a dobytka a nahrazena *plynulou evidencí obyvatelstva na podkladě tzv. „populačních knih“*.¹¹ Jejich zřízení bylo uloženo vrchnostem. Tam, kde obec ležela na území několika panství, měla populační knihu zřídit a vést pro celé místo „nejméně“ vrchnost, dalším panstvím pak měly být předávány opisy další novinky – tzv. rodinné archy, které se staly základem pro vznik populačních knih. Rodinný arch byl vytvářen pro každou rodinu zvlášť, nikoliv pro celý dům. Takovýto rodinný a domovní arch obsahoval v záhlaví kraj, vrchnost, farnost, místo,

Manželský pár z okolí Strumene na olejomalbě Henryka Jastrzebského z r. 1840, rozšiřované prostřednictvím pohlednic vydávaných těšínským nakladatelem Eduardem Feitzingerem na přelomu 19. a 20. století, Muzeum Těšínska

Početná rodina z Těšínska na ateliérové fotografii z první poloviny 60. let 19. století pořízené Richardem Jastrzembským, Muzeum Těšínska

číslo domu a jméno majitele domu. Těžiště informací se stále týkalo mužů. U těch se sledovalo jméno a příjmení, věk, dobové skupiny povolání (duchovní, šlechta, úředníci, měšťané, řemeslníci na venkově, sedláci, přední měšťané a dědicové sedláků, domkáři, zahradníci a jiná zaměstnání, k jiným státním potřebám použitelní – dobové označení cizinců). Dále se sledoval rodinný stav (svobodný, ženatý, vdovec). Díky vzniku domovních a rodinných archů se poprvé oddělili domácí a cizí. Domácí muži byli vyhodnocováni v kategorii domácí přítomní, domácí nepřítomní ve třech rubrikách: v zemi, mimo zemi a neznámo kde. Cizinci se evidovali i podle pohlaví ve třech kolonkách: ze stejné země, z jiné rakouské dědičné země a z jiného státu.¹²

Patent v kontextu zavedení rodinných listů se rovněž zabýval vymezením pojmu rodina. Zdeňka Stoklásková zveřejnila překlad dobových kritérií rodiny: *K jedné rodině mají být počítáni všichni, [...] kteří pro sebe sami nevaří, nýbrž jsou živeni u stejného otce či matky u společného stolu a chlebu, ať jsou ženatí či nikoliv; a proto tedy budiž každý, kdo žije jiné, nazírán jako hlava rodiny [...]*.¹³ Za hlavu rodiny byli považováni svobodní, již si vydržovali služebnictvo, které, pokud bydlelo s nimi, bylo také s nimi registrováno. Praxe přinášela až kuriózní situace. Hlavou rodiny se totiž mohla stát žena-vdova, jež byla ekonomicky činná, podnikala, vedla výrobu, domácnost, statek. Přesto bylo pro muže té doby nemyslitelné, aby byla registrována v čele rubrik jako hlava domácnosti. Proto bylo v prováděcích předpisech k patentu stanoveno, že se jí musí určit mužský zástupce ze skupiny příbuzných, protože ona nemůže *pro své pohlaví* figurovat na čelném místě v tak závažném dokumentu.¹⁴ Rodinné archy stejného obsahu byly vedeny zvlášť pro křesťanské a židovské rodiny, ale v sumářích vyššího stupně byly údaje o Židech zapisovány zkráceně (bez údaje o zaměstnání).¹⁵

Protože nejpotřebnější informace pro rakouský stát představovaly ty, které se týkaly mužů vhodných pro doplňování stavů ve vojsku, byla mezi rubriky zařazena i *Qualifikation*. V ní se evidovaly viditelné tělesné vady, ale také výška potenciálních branců. Rozlišovali se muži

ve věku 18–40 let, *příliš malí, malí, střední a velcí*. U ostatních skupin obyvatelstva, včetně židů, byl věk považován za zcela nedůležitou a v zásadě nepotřebnou informaci.

Konskripční patent z roku 1777 se vztahoval na Horní a Dolní Rakousy, Čechy, Moravu, Slezsko, Halič, Bukovinu a tzv. vnitřní Rakousy. Tyto provincie v dalším vývoji tvořily tzv. staré konskribované země.¹⁶ Úhrny, registrované do roku 1827 každoročně (s výjimkou let 1802 a 1809), po tomto datu ve tříletých intervalech, nebyly vždy výsledkem nového soupisu, ale oprav dříve získaných dat podle pravidelných revizí populačních knih panství (později obcí). Zachycovalo se veškeré obyvatelstvo, přičemž podrobnější rozpis podle věku, rodinného stavu a skupin povolání se prováděl pouze pro muže. U žen se zjišťoval jen jejich počet. Od roku 1805 se zahrnovaly také děti od narození a u židovských mužů se začalo provádět podrobnější třídění, což vedlo k jejich společnému započítávání s křesťany. Základem soupisů se stalo domácí obyvatelstvo příslušné obce, vedle toho se sledoval počet přítomných cizinců, mužů i žen.¹⁷

S pádem patrimoniálního zřízení po roce 1848 a novou organizací veřejné správy (včetně obecního zřízení) se objevil nesmírně závažný a obtížný úkol uvést do chodu celý nový administrativní systém, což se mimo jiné projevilo v úrovni statistiky oněch let. Konskripce na rok 1849 zcela odpadla, k pravidelné revizi došlo až na konci roku 1850 s protažením do jara příštího roku. V dalších letech se vykazoval jen konečný stav přítomného obyvatelstva vypočítaný podle přirozeného přírůstku. Dlouhá praxe provádění soupisů orientovaných pouze na detailní třídění mužské populace povinné vojenskou službou neodpovídala všestrannějším potřebám státní správy. Objevila se proto nutnost vytvořit systém nový, který by více souzněl s pokročilejšími metodami a technikami evropské demografické statistiky. Tyto modernizační impulsy se projevily při přípravě sčítání z roku 1857. Nový zákon sčítání lidu z 23. března 1857 určil potřebný předpis a stanovil jeho provedení na 31. říjen 1857.

Proti dosavadní praxi bylo sčítáno všechno obyvatelstvo k jednomu dni. Jeho provádění již nezajišťovaly dvě instituce, ale pouze jediná – politické úřady – prostřednictvím obcí a nově ustavených okresů. Bylo jednotné pro celé území monarchie, nikoliv jen pro konskribované země jako dosud. Zůstala však zachována praxe, jejímž základem bylo sčítání jen domácího obyvatelstva, nicméně důraz byl položen na obyvatelstvo skutečně přítomné. Podrobněji bylo tříděno jen domácí obyvatelstvo. Zjišťovalo se: pohlaví, náboženství, věkové složení (podle dovršených let, muži stále tříděni podrobněji než ženy), zaměstnání – povolání, rodinný stav, přítomnost a nepřítomnost, s udáním místa pobytu, byla zachována kontinuita při zjišťování stavu dobytka. Krok kupředu byl učiněn v rubrice zaměstnání – povolání, jež se stala přechodem mezi starší ještě „stavovskou“ klasifikací a moderní odvětvovou, evidování byli jen ekonomicky aktivní muži, ekonomicky neaktivní ženy a děti do 14 let věku byly zahrnuty v jediné položce *ostatní*. Sčítací akce se prováděla podle obytných budov a domácností – bytových stran. Ve vybraných obcích – nejčastěji ve městech – se sčítalo pomocí sčítacích příznání (*Anzeigezettel*), která vyplňoval sám majitel bytu, majitel domu provedl na závěr součet za celý dům a příznání odevzdal obecnímu úřadu. Ten měl informace přezkoušet a spojit v jednu sčítací knihu (*Zahlungsbuch*) a odevzdat okresnímu úřadu. V ostatních obcích prováděli sčítání sčítací komisaři, již také vyplňovali příznání. Zvlášť byly vedeny archy pro domácí a cizí obyvatelstvo. Výsledky sčítání se publikovaly jednak v *Tafeln zur Statistik der Oesterreichischen Monarchie*, jednak samostatně v knižní podobě. Sčítání zůstalo na poloviční cestě k užití skutečně moderních statistických principů. Proto nedošlo k jeho opakování za šest let, jak bylo původně rozhodnuto. Nicméně poprvé se zachovala příznání (*sčítací archy*). Sčítací archy, tvořené jednotlivými bytovými stranami, byly vkládány do sběrných archů za celý dům. Základní a nejnižší jednotkou, z níž vycházely celoríšské úhrnné tabulky, byl jeden člověk, jedna osoba. U ní se zjišťovaly uvedené informace, ještě v rozdílném rozsahu podle pohlaví, u mužů více, u žen výrazně méně.¹⁸

Lidová slavnost v horské Morávce zachycená na olejomalbě Henryka Jastrzębského, r. 1840, Muzeum Těšínska

zaměstnání – s mnohem podrobnějším a přesnějším rozlišením jednotlivých kategorií, zdravotního postižení – slepí a hluchí. Bytové poměry se vyhodnocovaly ve vybraných velkých městech. Sčítání v zemských městech a městech se zvláštním statutem řídily obecní úřady, v ostatních obcích politické okresy.

V průběhu vlastního censu se vycházelo z *kombinace metody sebesčítání a metody dotazovací*, při níž údaje zjišťoval a zapisoval *sčítací komisař*. O použití té které metody rozhodovalo příslušné politické hejtmanství. Formuláře (sčítací archy) ke sčítání i sebesčítání byly svým obsahem totožné. Závěrečným zpracováním bývala pověřována c. a. k. ústřední statistická komise, jež vznikla v roce 1863. Poučení o vyplňování sčítacích archů (*Anzeigezettel*) a dalších dotazníků, včetně vzorů, se nacházelo v nařízeních ministerstva vnitra. Do sčítacího archu zapisoval buď majitel bytu, nebo sčítací komisař. Jako první se zapisoval přednosta domácnosti s uvedením jména a příjmení, u dalších osob se vždy uváděl vztah k přednostovi domácnosti (např. manželka, dcera, syn, tchán, synovec, služka, zaměstnanec, učeň atd.). Věk se zjišťoval nepřímo, prostřednictvím dne, měsíce a roku narození. Vedle domovské příslušnosti se registrovalo rodiště. Nejpodstatnější změny nastaly v klasifikaci zaměstnání a povolání, což odráželo samotný proces přerodu stavovské, v podstatě agrární společnosti, na společnost občanskou, industriální, moderní. Vznikala celá řada nových profesí (proces profesionalizace), ale také docházelo k zásadní přestavbě sociální stratifikace. Sčítání z roku 1869 formulovalo v tomto ohledu dvě základní otázky: 1. úřad, odvětví výživy, živnost (zapisovalo se odvětví výživy) a 2. pracovní nebo služební poměr.¹⁹

Zjišťování národnosti nebo alespoň etnických poměrů v rakouském státě se stalo aktuální již při přípravě formuláře pro sčítání z roku 1869. Tehdy se zasazovala vídeňská centrální statistická komise o zařazení rubriky *Familiensprache*, která by mapovala řeč, jíž mluví občan doma, ve své rodině. V rozhodujícím okamžiku však vnitřní politický vývoj, zejména

Nová kapitola se začala psát u sčítání, které se uskutečnilo v roce 1869. Zákon z 29. března 1869 postavil sčítání lidu v Předlitavsku na novou základnu, jež se stala normou, platnou až do konce existence monarchie. Podle daného zákona se vydávala prováděcí nařízení k jednotlivým censům. Základní a podstatnou změnou bylo užití metody zapisování přítomného obyvatelstva, zapisovaného na místě, kde se nacházelo v rozhodném okamžiku, tj. k 31. prosinci daného roku. Vedle toho se také sledovalo dočasně a trvale nepřítomné domácí obyvatelstvo, s domovskou příslušností podle zákona z 3. prosince 1863. Zákon stanovil periodicitu dalších sčítání v desetiletých intervalech končících na nulu – tzn. v roce 1880, 1890, 1900 a 1910, vždy k 31. prosinci. Kritickým okamžikem se stala půlnoc z 31. prosince na 1. leden následujícího roku. Zjištěné přítomné obyvatelstvo se členilo podle pohlaví, věku (sledováno podle let narození sledované osoby), náboženství, rodinného stavu, domovské příslušnosti,

rakousko-uherské vyrovnání a boj Čechů o vyrovnání česko-německé, resp. česko-rakouské, zhatil její zavedení [...] *pro vzedmuté vlny nacionalismu*. A tak [...] *zcela proti intencím moderní státovědy nepokládala vláda mnohonárodnostní habsburské monarchie za potřebné a užitečné získat podrobné znalosti o počtu příslušníků jednotlivých národností a o jejich hospodářských a sociálních poměrech*.²⁰ Nová situace se utvořila až v roce 1872, po mezinárodním kongresu statistiků v Petrohradě, který přijal komplexní program a zásady pro příští sčítání lidu. Cílem sčítání mělo být dosažení co největší shody v obsahu i sčítacích metodách, aby se mohla maximální měrou uplatnit mezinárodní komparace dat. Kongres dospěl k závěru, že jazyk lze chápat jako objektivní znak národnosti. Proto se přistoupilo i v Rakousku-Uhersku k rozšíření zjišťovaných dat vznikem nové rubriky, ta se však zavedla až při censu v roce 1880.²¹

Sčítání v Rakouském Slezsku

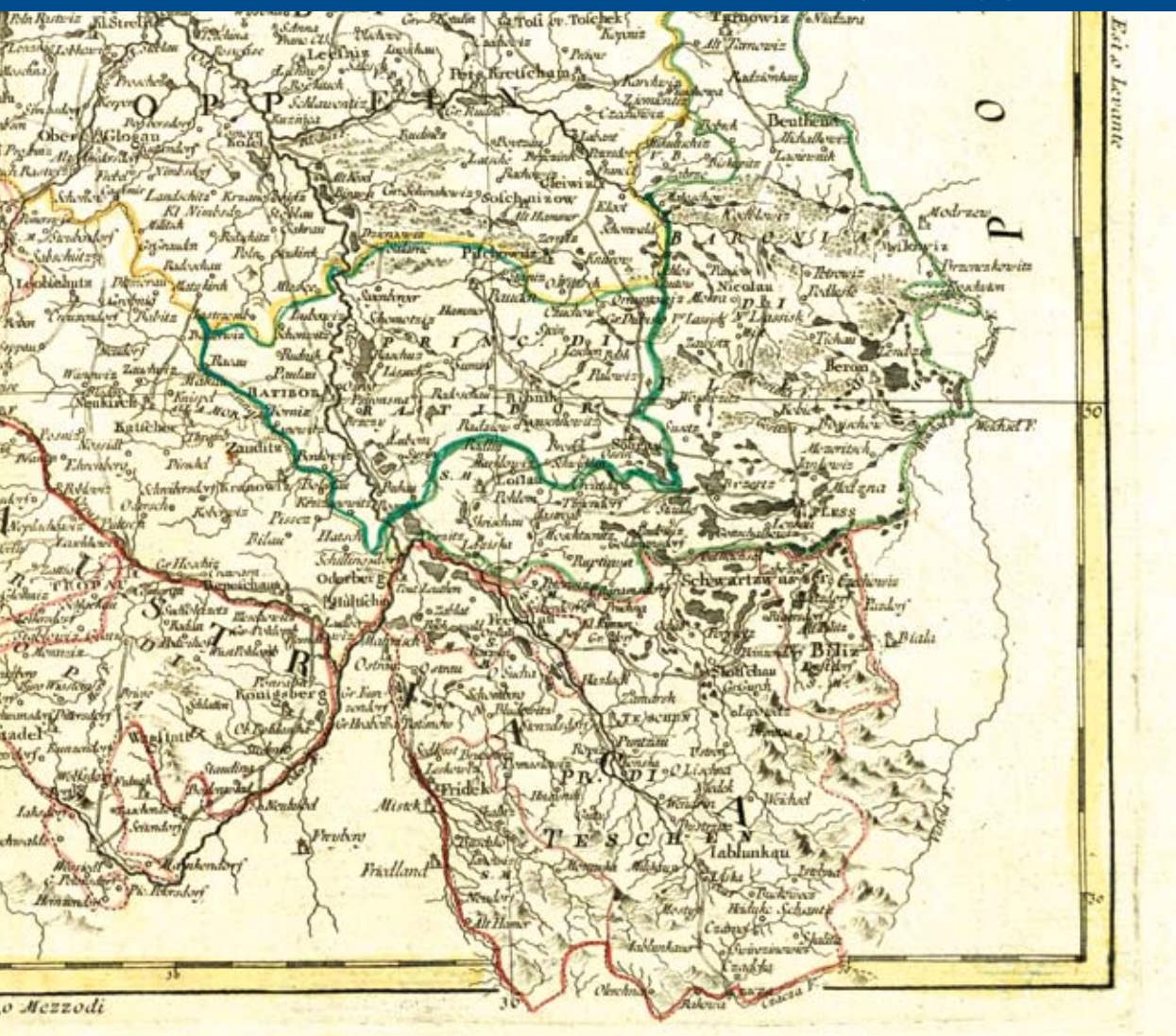
Po seznámení se s přehledem sčítacích akcí v monarchii pro období 1754–1869 zaměříme pozornost na jednu z nejmenších provincií státu – Rakouské Slezsko. Jeho celkový vývoj od poloviny 18. století do konce monarchie probíhal velmi diferencovaně, zohledníme-li Opavsko na západě a Těšínsko na východě země. Zatímco Opavsko náleželo k převážně zemědělským teritoriím se správním, kulturním a společenským centrem – hlavním městem Slezska Opavou, Těšínsko prodělalo zrychlující se vývoj, v němž se rozvíjely všechny podstatné složky modernizace (industrializace, urbanizace, profesionalizace, byrokratizace atd.). Těšínsko se stalo součástí dynamických forem industrializace těžkého průmyslu (hornictví černého uhlí, hutnictví, těžké strojírenství), což byly profilující obory průmyslové revoluce, jež lze chápat jako motor postupu industrializace. Soudní okresy Fryštát (dnes součást města Karviná), Slezská Ostrava, Bohumín, Těšín a Frýdek náležely k těm, jejichž demografický vývoj v důsledku modernizačních změn prodělal mimořádně dynamické fáze a řadil se i z hlediska vývoje Předlitavska k těm pozoruhodným. Kromě toho se na území Těšínska rozvíjela textilní výroba, k jejíž centřům patřilo jak Frýdecko se statutárním městem Frýdkem, tak zejména soudní okres Bílsko na východě Těšínského Slezska, spolu se statutárním městem Bílskem. Z tohoto hlediska představuje území Těšínska se svým obyvatelstvem pro statistiky i historiky doslova jakousi „vědeckou laborator“, teritorium, kde lze řadu modernizačních procesů sledovat v menším měřítku a přitom detailně, a zároveň modelově. Západní část Těšínska spolu s Ostravskem postupně vytvořila ostravsko-karvinskou průmyslovou aglomeraci, v níž dosahovala hustota osídlení mimořádně vysokých hodnot a která náležela k nejvýznamnějším průmyslovým regionům Předlitavska až do konce první světové války a zániku monarchie.²²

Pokusme se nyní ilustrativně doložit pro danou fázi vývoj lidnatosti Rakouského Slezska, především s přihlédnutím k situaci na Těšínsku, abychom na konkrétním materiálu ukázali různost přístupu a proměny kvality získávaných údajů. Data k vývoji obyvatelstva provincie zpracoval Jiří Radimský, jenž využil řady dobových informačních zdrojů, přičemž rozšířil datovou základnu o údaje, které nově získal v zemském archivu v Brně. Ve středu jeho pozornosti stálo zejména Slezsko, nikoliv jeho dílčí části.²³ Pro částečnou rekonstrukci lidnatosti Těšínska nám tak může posloužit hlavně edice Františka Dvořáčka. Ten s nesmírnou pečlivostí zpracoval velké množství dat vztahujících se ke sčítacím akcím pro české země i menší celky, uložených v centrálních vídeňských archivech před jejich delimitací, a v podobě edice je zveřejnil v Československém statistickém věstníku v letech 1924–1926. Časově pokrývá období 1754–1921.²⁴

Když vyjdeme z konskripce duší z roku 1754, máme k dispozici data o počtu obyvatelstva (jen domáciho) jednotlivých slezských panství a vybraných měst obou sčítání (politického

i církevního) pro křesťany a židy (viz Tabulka 1). Politické orgány evidovaly 154 207 křesťanských duší, církevní 161 978, což bylo o 5 % více. Na Těšínsku se podle politické konskripce jednalo o 32 316 křesťanských mužů a 35 702 křesťanských žen. Jedná se o přibližná čísla, vedle výše zmíněných omezení je známo, že řada mužů před konskripcí utíkala. Židů bylo zjištěno velmi málo – jen 575 (297 mužů a 278 žen), na Moravě 19 752. Nejlidnatějším územním celkem bylo Opavské knížectví. Těšínské knížectví figurovalo na druhém místě, podle politické konskripce v něm (bez města Těšína) žilo celkem 25 123 obyvatel (bez vojska a cizinců), s převahou žen, což bylo zcela obvyklé. Město Těšín podle politického soupisu čítalo 2 316 osob (1 001 mužů a 1 289 žen), z toho 35 židů a židovek. Židovská komunita se stala v Těšínském knížectví nejpočetnější v dané době ve Slezsku vůbec – napočítali 178 osob s převahou mužů (92 proti 86 ženám). K nejlidnatějším panstvím náležely těšínské komorní statky (18 026 osob, včetně židů), k větším patřilo Bílské knížectví (5 960 osob bez města Bílska), status minor Frýdek (6 842 všech osob). Ve městě Bílsku se mělo nacházet 2 882 osob i s 25 vyznavači *Mojžišova vyznání*. Je zcela evidentní, že skutečné počty přítomného obyvatelstva musely být vyšší.

Rakouské Slezsko na výřezu mapy Horního Slezska zpracované a vydané světově proslulým benátským kartografem Antoniem Zatterem (1757–1797) v r. 1779. Autor, známý především díky mapám Dálného Východu či severní Ameriky, poměrně přesně zachytil správní členění historických korunních zemí, jež byly součástí rakouské monarchie po prohrané první slezské válce v r. 1742; jednalo se o celé Těšínské knížectví, podstatné části Krnovska a Opavska, jižní, hornatější díl Niského knížectví a část bohumínského panství s městem a zámekem, Slezské zemské muzeum

Z 26 slezských měst se jich na Těšínsku nacházelo devět. Čtyři města patřila komorním statkům Těšínské komory. Na celém území Rakouského Slezska mělo být 488 vesnic, z toho na Těšínsko připadalo 220 vsí (45 %). Z 5 936 městských domů se na Těšínsku nacházelo pouze 2 020 (34 %). Vesnických domů bylo napočítáno na východě Slezska 9 472 (35,6 %), v celé provincii 26 565. V zemi byly vesnické domy tvořeny z 24 % selskými, z 22 % domkářskými a z 54 % malými a jinými. Struktura vesnických domů byla, zdá se, na Těšínsku odlišná. Zde převažovaly domky domkářské (40 %), vyšší bylo zastoupení selských (30 %), naopak malých a jiných domů byl výrazně menší podíl (30 %). O převaze zemědělského charakteru provincie svědčí 18 % městských domů proti 82 % vesnických.²⁵ I přes tyto „vady na kráse“ se data první konškrpce stále v historiografické práci s příslušným kritickým komentářem používají.²⁶

Tabulka 1: Konskripce duší z roku 1754 – Rakouské Slezsko²⁷

Panství	Počet		Celkem domů		Vesnické domy				Křesťané			
	měst	vsí	městských	vesnických	selské	domkářské	malé a jiné	neobydlené	politické sčítání		církvní sčítání	
									muži	ženy	muži	ženy
Bílsko, knížectví	1	13	423	806	132	221	453	0	2 919	3 032	2 782	2 929
Bílsko, město									1 322	1 535	1 319	1 529
Krnov, knížectví	2	41	793	3 147	673	409	2 056	9	5 398	5 473	5 864	6 041
Krnov, 2 města									1 627	2 065	1 807	2 419
Nisa, knížectví	4	60	904	4 573	1 269	1 077	2 227	0	8 999	9 407	6 118	6 337
Nisa, 4 města									2 177	2 685	4 752	5 379
Nisa, město Hlucholazy									159	178	159	176
Opava, knížectví	7	138	1 390	7 616	2 170	1 439	3 981	26	14 073	15 121	16 929	18 831
Opava, 7 měst									3 523	4 409	4 050	5 123
Těšín, knížectví	1	119	349	4 462	846	1 190	2 426	0	11 966	12 979	12 244	13 228
Těšín, město									1 001	1 280	914	1 280
Těšín, kom. statky	4	42	697	2 048	379	595	1 074	0	8 628	9 317	8 309	9 227
Albrechtice, status minor	1	12	77	595	54	253	285	3	1 608	1 794	1 613	1 855
Bohumín, status minor	1	3	126	89	27	13	49	0	503	631	463	623
Bruntál, status minor	3	17	752	1 162	250	347	565	0	2 146	2 127	2 214	2 256
Bruntál, 3 města									1 509	1 711	1 604	1 892
Frydek, status minor	1	23	270	1 233	226	300	707	0	3 149	3 687	2 610	3 004
Fryštát, status minor	1	3	155	75	38	13	24	0	640	849	viz Ráj	viz Ráj
Lutyně N., status minor	0	5	0	288	92	20	176	0	860	984	830	947
Ráj, status minor	0	9	0	312	73	0	239	0	829	880	1 443	1 681
Rychvald, status minor	0	3	0	159	79	0	80	0	499	528	576	621
Celkem	26	488	5 936	26 565	6 308	5 877	14 342	38	73 535	80 672	76 600	85 378

Z dalšího realizovaného soupisu z roku 1761 se dochoval pouze celkový vrchnostenský sumář, uložený v Zemském archivu v Brně, který je však neúplný, jak konstatoval J. Radimský.²⁸ Nastal pokles obyvatelstva provincie na 119 248 duší, což bylo snížení o 22 % (34 959 jedinců). Tento výsledek můžeme jen stěží přičíst na vrub válečným letům, nemocem

a emigraci, ve hře byla také velká nekázeň při provádění konskripce. Zaměříme-li pozornost na těšínskou část Slezska, bude jeho obraz dosti tristní. Jestliže v Bílském knížectví spolu s městem Bílskem evidovala první politická konskripce 8 842 duší (včetně židů), pak nový soupis registroval jen 6 808 duší. Těšínské knížectví, spolu s komorními statky a městem Těšínem, představovalo úhrn ve výši 35 446 osob, sumář zaznamenává pokles o 10 019 jedinců. Ve městě Těšíně podle těchto dat došlo k výraznému a drastickému snížení počtu obyvatel z 2 316 na 1 034 osob. Mělo v něm žít 295 rodin. Status minor Frydek zaznamenal téměř poloviční úbytek konskribovaných jedinců (z 6 842 na 3 719). Poněkud lepší situaci vykázal status minor Bohumín (pokles z 1 161 duší na 914), status minor Fryštát náležel k těm, kde byl propad značný (z 1 489 na 810 duší). Na všech panstvích tedy nastala podle konskripce citelnější depopulace. Sumář uvádí nově počty rodin – 31 918 a vnitřní členění 26 slezských měst na 4 velká, 18 malých a 4 městyse. Mělo dojít k zániku nebo slučování vsí – jejich počet klesl o 34.

Z let 1762 a 1769 se pro Slezsko dochovala jen neúplná data o křesťanském obyvatelstvu, objevuje se však řada nových rubrik. V souvislosti s rozšířením rejstříku kolonek se snížila hodnověrnost zjišťovaných dat, to znamená, že se běžnou věcí staly rozdílné součty jednotlivých sledovaných znaků, stoupaly nesrovnalosti mezi politickými a církevními konskripce. Počet obyvatel v roce 1762 činil pro Slezsko podle církevní konskripce o více než 30 000 osob navíc. Nicméně ve srovnání s Čechami a Moravou rostla lidnatost této nejmenší provincie českých zemí nejrychleji. Porovnáme-li dobové „sociální“ složení, pak zjistíme, že ve Slezsku žilo více šlechty, úřednictva a řemeslníků než na Moravě, zato méně světských a řádových kněží.²⁹ Pravidla se změnila po roce 1770, kdy byl od základu přebudován režim odvodu branců a české země byly rozděleny na tzv. doplňovací okresy, což ve svých důsledcích v podstatě znemožnilo získat data za malé jednotky, k jakým lze počítat Těšínsko. Proměnil se rovněž odvod k vojsku – namísto dosavadního verbování nastoupilo rekrutování. Duchovenstvo bylo vyřazeno ze hry, konskripce, stále v dvoukolejné podobě, prováděla vojenská byrokracie (jen vojsko) a politicko-správní aparát, který zjišťoval počty žen a židů. Vojenské soupisy se staly státním tajemstvím, byly často upravovány a sestavovány podle doplňovacích okresů, v nichž byly části Slezska zahrnovány do moravských okresů. Nicméně podle zdrojů, jež zveřejnil Christian d'Elvert, se v letech 1770–1771 nacházelo na Těšínsku osm měst a městysů, 240 vsí, 14 806 domů a 112 850 osob. Jiní doboví autoři publikovali odlišná data, rakouský stát se vyznačoval snahou zvyšovat počty svého obyvatelstva. Odlišnost dat rovněž souvisela s rozdílným přístupem k započítávání přítomných cizinců a nepřítomných domácích.³⁰ Pro potřeby církevní správy byla na Těšínsku sestavena na základě konskripce z roku 1770 statistika farností a počtu duší, kterou publikoval Alois Adamus. Podle tohoto materiálu, členěného na děkanství (resp. arcikněžství), staré farnosti, nové farnosti, zřízené za Josefa II., a nové lokálie, mělo Těšínsko 112 752 duší, z toho 78 406 katolických a 34 342 nekatolických. Rozdíl proti údajům zpřístupněným d'Elvertem je nepatrný – 108 jedinců. Ze starých farností můžeme jmenovat např. Bílsko s 3 397 dušemi, Skočov se 1 294 jedinci, Strumeň s 1 316 osobami, Frydek s 2 490 obyvateli, Jablunkov s 1 461 lidmi atd. K velkým starým farnostem náležely Bludovice (1 340), Vendryně (1 287), Těrlicko (1 167), Šenov (1 160), Fryštát (1 046), Meziříčí (1 371) ad. K velkým novým farnostem patřila např. Ustroň (1 658), Mosty u Jablunkova (962) či Morávka (1 993). Za lidnaté lokálie lze považovat Jistebnou (902) a Suchou (1 201).³¹ U měst se můžeme setkat s různými údaji podle toho, jak k nim byla přiřazována předměstí, případně další osady. Do této kategorie náleželo největší město regionu Těšín. Irena Korbelařová uvádí pro Těšín celkem 3 831 duší, z toho duší, žijících ve vnitřním městě a na předměstích, na něž se vztahovala městská jurisdikce, bylo 3 218, a dále to bylo 613 jedinců, kteří byli evidováni v předměstských vsích. Podobně jako v Těšíně se k obyvatelům města připočítávaly i osoby

žijící v předměstských částech Jablunkova, kde se připočítávalo obyvatelstvo části Bělá (Zámecká nebo Purkrechtní Bělá), a v některých případech také nová osada Písečná, takže součet duší v Jablunkově tím mohl vzrůst na 1 962.³²

Období let 1772–1776 je doloženo v soupisech politických i vojenských. Jsou dokladem rychlejšího růstu obyvatelstva, což se projevilo také ve slezské provincii, kde ho můžeme dát do souvislosti s rozvojem místního soukenictví. Vojenské konskripce zpravují o některých antropologických jevech, jež se projevovaly u mužské populace – branců. Vedle velkého počtu od vojenské služby osvobozených dědiců gruntů to byl nízký vzrůst slezských mladých mužů. Jestliže v českých zemích bylo jen málo branců vysokých přes šest střevíců (v Čechách 5–10, na Moravě 3–7, ve Slezsku žádný), což dokládalo průměrných 166 cm. Slezané bývali ještě o stopu až dvě menší. Tento jev měl řadu konotací a svědčil mj. o nedostatečné a nekvalitní stravě, vyčerpanosti matek atd. Soupisy se nadále vyznačovaly poměrně velkými nepřesnostmi.

K roku 1780 bylo evidováno ve Slezsku 247 886 přítomných osob, v následujícím roce údaj pro Slezsko chyběl, cifra se dá získat odečtením obyvatelstva Moravy od celkového obyvatelstva obou tehdy spojených korunních zemí a činila 342 189 jedinců, o dva roky později, v roce 1782, činila 347 029 osob. Data nemohou přesně vypovídat o skutečnosti, protože tak obrovský nárůst počtu přítomných není pro lidské populace možný ani se započítáním přirozené reprodukce a migrací. Úroveň a validitu statistických šetření administrativní spojení Slezska s Moravou, které se stalo skutečností v letech 1782–1849, dosti zkomplikovalo. Řada statistických údajů vznikala jen společně pro obě země – Moravu i Slezsko. Nový správní útvar byl podřízen Moravsko-slezskému zemskému guberniu sídlícímu v Brně. Ve Slezsku proto vznikly dva krajské úřady – v Těšíně a v Krnově, přičemž ten krnovský byl za krátkou dobu přesunut do Opavy.

Pozitivní změna nastala v roce 1806, odkdy odpadla dvojkolejnost sčítání a území bylo sledováno podle hranic jednotlivých krajů. V zemském archivu v Brně se dochovaly z té doby tzv. krajské sumáře. Podle nových statistických zásad lze za relevantní údaje považovat ty, které vypovídají o přítomném, nikoliv domovskými příslušným obyvatelstvu. Proto bylo důležité, že se nově zjišťovaly domácí přítomné osoby a přítomní cizinci. S ohledem na tento zásadní nový metodický princip bylo ve Slezsku v roce 1805 zjištěno 351 319 přítomných osob. Byli započítáni jen přítomní domácí a přítomní cizinci.³³ V Těšínském kraji bylo v roce 1811 evidováno celkem 9 měst, 5 předměstí, 279 vsí, 21 692 domů se 151 008 přítomnými domácími osobami a 1 875 cizinci. Z hlediska dobových kategorií povolání konskripce evidovala na Těšínsku 128 duchovních, 145 šlechticů, 277 úředníků, 4 845 sedláků, 2 149 měšťanů a 402 různých. Daná struktura informuje o neúplné sociální skladbě.³⁴

Díky Dvořáckově edici můžeme sledovat od roku 1812 až do prvního moderního sčítání včetně vývoj počtu skutečně přítomného obyvatelstva obou slezských krajů – Opavského i Těšínského (viz Tabulka 2). Jestliže na Opavsku žilo v roce 1812 celkem 191 625 osob, na Těšínsku to bylo 153 338 jedinců. Napoleonské války se promítly v úbytcích populací v obou celcích, na Opavsku méně. V roce 1817 byla dosažena a mírně překročena úroveň z roku 1812. Od tohoto data se na Opavsku cestou mírného růstu nepřetržitě zvyšoval počet přítomného obyvatelstva. Ke zrychlení došlo od počátku 30. let. K roku 1869 se lidnatost na Opavsku rovnala 278 924 osobám, index růstu se rovnal 146 bodům. Na Těšínsku bylo dosaženo stavu z roku 1812 v roce 1818. I zde probíhal identický proces nepřetržitého pozvolného růstu početnosti obyvatelstva. Do roku 1824 byl vývoj na Opavsku rychlejší, v letech 1825 a 1826 dosáhly indexy obou krajů stejných hodnot, v dalších letech ale rostla lidnatost Těšínska dynamičtěji. V roce 1869 činila 234 428 obyvatel, index vzrostl na úroveň 153 bodů. Zjištěná data odrážejí nejen růst počtu obyvatel cestou přirozeného přírůstku, ale odehrávala se zde i geneze migrací nového typu, jejímž iniciátorem se stala kapitalistická

industrializace regionu. Do nově zakládaných šachet a dalších podniků směřovaly zejména početné imigrace haličských dělníků, nádeníků, venkovského proletariátu a městské chudiny, což byly sociální skupiny hojně zastoupené v této východní provincii rakouské monarchie. K charakteristickému koloritu haličského obyvatelstva patřila mj. velmi vysoká porodnost a početné rodiny. Rozvoj migrací se stále zřetelněji dotýkal i rozmanitých vrstev slezského obyvatelstva. Sociální posuny se zatím odehrávaly v růstu počtu úřednictva, úbytku rolníků a domkářů, útěku z venkova. Pokud zaměříme pozornost na vývoj lidnatosti některých menších celků a obcí na Těšínsku v daném období, můžeme již v první etapě sledovat rychlejší růst některých obcí na Fryštátsku. Do této skupiny náležel samotný Fryštát, Staré Město, Doubrava, Ráj, Darkov, Kačice ad. Od 30. let 19. století zaznamenala nejvyšší přírůstek populace v Karvině (dnes zaniklá obec v katastru města Karviná), značný vzestup sledujeme také v Doubravě, Orlově, Lazech, Porubě, více než trojnásobný nárůst počtu obyvatelstva ve Starém Městě, vysoké přírůstky byly zjištěny také pro Horní Suchou, Závadu, Stonavu i pro město Fryštát. Již od 30. let 19. století můžeme sledovat mimořádný vzestup lidnatosti rovněž na Bohumínsku, např. v Radvanicích, vysoký v Michálkovicích (obě obce jsou dnes součástí Ostravy), ale také ve Skřečoni, Petřvaldu či Rychvaldu. V další etapě – do roku 1869 – se stal rychlý vzrůst počtu obyvatel typickým především pro hornické obce. Nejvyšší byl zaznamenán pro obyvatelstvo Radvanic, za nimiž následovala Polská Ostrava, Hrušov, Michálkovice, více než trojnásobný registrovaly populace Heřmanic, Petřvaldu a Rychvaldu.

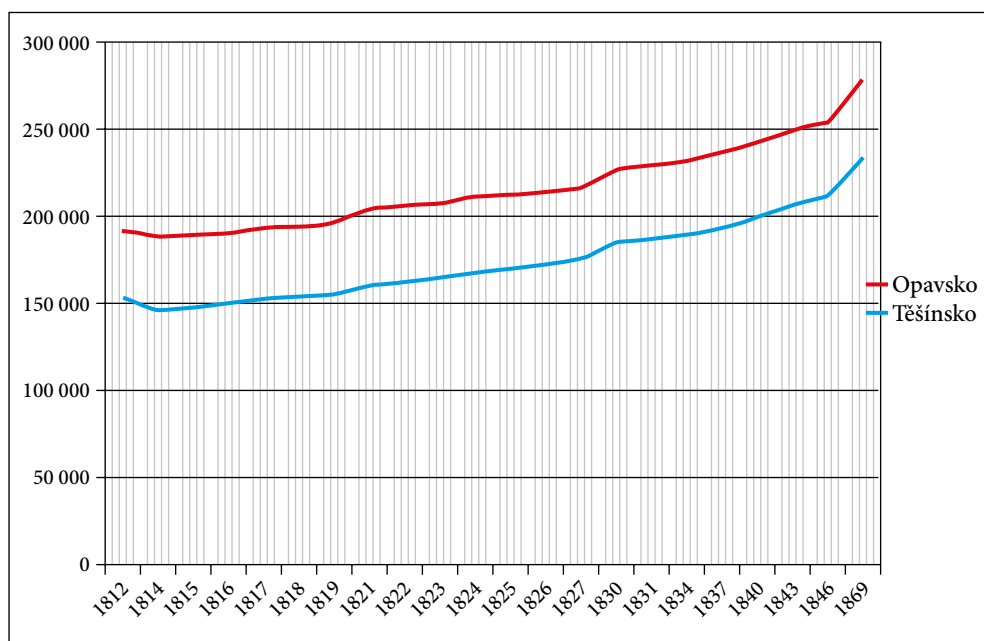
Tabulka 2: Lidnatost Opavska a Těšínska v letech 1812–1869³⁵

Rok	Opavsko	Index	Těšínsko	Index
1812	191 625	100	153 338	100
1814	188 687	98	146 129	95
1815	189 419	98	147 805	96
1816	190 156	99	149 412	97
1817	193 709	101	152 638	100
1818	193 877	101	153 900	100
1819	196 710	102	155 645	102
1821	204 641	106	160 612	105
1822	206 517	108	162 113	106
1823	207 780	108	164 837	107
1824	211 241	110	167 630	109
1825	212 578	111	170 130	111
1826	214 085	112	172 232	112
1827	216 538	113	175 585	115
1830	227 290	119	185 447	121
1831	229 733	120	187 179	122
1834	231 704	121	189 416	124
1837	237 156	124	193 151	126
1840	242 265	126	199 622	130
1843	250 172	131	206 361	135
1846	254 210	133	211 792	138
1869	278 924	146	234 428	153

K rozdílnému vývoji došlo u obyvatelstva obcí také na Frýdecku. Vedle obcí, postižených depopulací, můžeme sledovat i vysoké přírůstky v jiných podbeskydských obcích, které se později staly zásobárnou pracovních sil pro průmyslové podniky v rychle se rodící ostravsko-karvinské průmyslové aglomeraci. K těm druhým náležely Staré Hamry, Morávka, Raškovice, v blízkosti Ostravy lokovaný Šenov, Václavovice a Horní Datyně. Od 30. let dosáhly významných přírůstků v počtu obyvatel zejména Staré Hamry, Krásná, ale i Kunčice, Horní Datyně a Vratimov. Na užším Těšínsku se lidnatost vyvíjela obdobně jako na Frýdecku. Dvojnásobku lidnatosti bylo dosaženo do 30. let v Neborech a Ropici, k této hranici se blížil počet obyvatel v Horních Soběšovicích, Horních Tošanovicích, Hnojníku a Horních Domaslavicích. Další vývoj byl poznamenán důsledky tzv. hladových let, což vedlo spíše ke zpomalování vývoje, případně k depopulaci po jejich odeznění. I přesto více než dvojnásobku přírůstků dosáhlo ve sledovaném období obyvatelstvo města Těšín, rozvíjel se průmyslový Třinec, resp. Dolní Lištná. Také na Jablunkovsku byl zaznamenán demograficky příznivý vývoj, jenž však citelně ve druhé etapě přerušila hladová léta, obdobně jako tomu bylo na Frýdecku. Úbytkem obyvatelstva byla v 50. a 60. letech postižena polovina obcí. Růst zaznamenaly jen vesnice v blízkosti Třince, zvláště Nýdek, přirozeně v souvislosti s osídlováním lidí, kteří hledali uplatnění v třinecké huti. Rozbor vývoje lidnatosti jednotlivých obcí na Těšínsku v první polovině 19. století, zhruba do roku 1869, dokládá divergenci vývoje v jednotlivých obcích, jež byla v závislosti na investicích do rozvoje těžby uhlí a průmyslu – a to jak do 30. let, tak i ve druhé etapě tohoto období do roku 1869. Rychlý populační vzestup na jedné straně byl doprovázen zpomalováním, případně stagnací na straně druhé.³⁶

O počátcích převratných demografických změn podává svědectví například tzv. Cerroniho sbírka, údaje, uložené v zemském archivu v Brně. Sbírká těchto údajů zachytila zatím poměrně pomalý začátek změn v důsledku nadcházející modernizace. Podle ní bylo v roce 1822 ve Slezsku evidováno 76 pivovarů, 208 palíren kořalek, 17 papíren, 171 pil, 46 valch, 1 továrna

Lidnatost Opavska a Těšínska v letech 1812–1869

na koton, 1 továrna na mušelín, 2 tiskárny sukna, 41 barvíren, 1 sklárna, 20 hamrů, 5 vysokých pecí, 102 vápenky, 32 olejáren, 32 výroben potaše, 122 lomů, 2 doly na uhlí, 6 továren na výrobu sukna, 72 cihelen, velké množství vodních a menší počet větrných mlýnů. Tentýž pramen ke stejnému roku zpravuje o 263 678 katolicích, 43 545 evangelících, 879 židech, 253 triviálních školách s 256 učiteli a 18 pomocníky a 3 gymnáziích s 12 profesory.

V našem příspěvku jsme si v jeho první části připomenuli stručný přehled vývoje statistických šetření obyvatelstva v rakouské monarchii v éře konskripcí, zejména v Rakouském Slezsku, až do prvního moderního sčítání. Zaměřili jsme se především na sledování metod a organizace práce statistiků a sčítacích komisařů a také validity jimi zjištěných dat. Ve druhé části jsme formou ilustrativních vstupů prezentovali konkrétní výsledky těchto šetření se zaměřením na Rakouské Slezsko, zvláště pak na jeho těšínskou část (zkráceně Těšínsko). Obyvatelstvo této provincie přibývalo ve sledovaném období cestou pomalého růstu – za prvních 50 let 19. století jen o půl procenta ročně.³⁷ Nedochovalo ještě k výraznému odlišení vývoje na Opavsku a Těšínsku, což se stalo až záležitostí druhé poloviny 19. století a přelomu 19. a 20. století (viz příložený graf). Pravidelná řada dat k oběma mikroregionům dokládá pozvolný růst lidnatosti, který se začal na Těšínsku mírně zrychlovat od přelomu 20. a 30. let 19. století. Etapa dynamického rozvoje obyvatelstva Těšínska byla pak spojena s pozdějším explozivním růstem, kdy průměrný roční přírůstek činil 2,1 %.³⁸

RESUMÉ

From Soul Lists to the First Modern Census in 1869

The Population and other Details of the Duchy of Těšín through Statistical Findings

Part one of the paper tackles the methods of keeping records on residents of the Austrian monarchy ever since regular listings started. They were also introduced in Czech territories in 1754 as “soul listings”. Until 1865, they were provided by various agencies, allowing the period to be split into three stages. In stage I, 1754–1769, the listings were arranged for by manorial lords and the Catholic clergy. In stage II, 1770–1851, the listings were delegated to the military, with the listings turning into a tool to complement the ranks. In stage III, 1852–1865, the listings were produced by civilian agencies, and later on, statistical offices. The 1869 census in Cisleithania introduced a new pattern that became the standard until the breakdown of the Habsburg monarchy. The method consisted in recording the people found there on the census day, not those domiciled there. Part two of the study presents specific census data of one of the Empire’s smallest provinces, Austrian Silesia, with particular focus on Těšín Silesia.

KEYWORDS

soul listings; census; residents; persons present

AUTORKA STUDIE

- doc. PhDr. Ludmila Nesládková, CSc.; Katedra dějin umění a kulturního dědictví, Centrum pro hospodářské a sociální dějiny, Ostravská univerzita v Ostravě; ludmila.nesladkova@osu.cz

POZNÁMKY

- 1 KALIBOVÁ, Květa – PAVLÍK, Zdeněk – VODÁKOVÁ, Alena: *Demografie (nejen) pro demografy*. Sociologické pojmosloví, sv. 2. Praha 1998², s. 101–102.
- 2 FIALOVÁ, Ludmila: *Století demografické statistiky*. In: Kol.: *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha 1996, s. 136–137.
- 3 V textu příspěvku bude jednotně užito psaní „žid“, resp. „židovka“ s malým ž, vzhledem k dobovému úzu, kdy židovské obyvatelstvo bylo rakouským státem a jeho orgány definováno jako náboženská komunita, nikoliv jako etnikum nebo národ.
- 4 KÁRNÍKOVÁ, Ludmila: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*. Praha 1965, s. 287–288; SEKERA, Václav: *Obyvatelstvo českých zemí 1754–1918. Díl I. 1754–1865*. Česká statistika, č. 13 (r. 1978), řada: Dem., č. 1. Praha 1978, s. 12–17.
- 5 KÁRNÍKOVÁ, L.: *Vývoj obyvatelstva*, s. 287–288; SEKERA, V.: *Obyvatelstvo*, I, s. 12–19.
- 6 KÁRNÍKOVÁ, L.: *Vývoj obyvatelstva*, s. 289–300; SEKERA, V.: *Obyvatelstvo*, I, s. 13–17.
- 7 FIALOVÁ, L.: *Století demografické statistiky*, s. 139.
- 8 ŘEHOŘOVSKÝ, Jan M.: *Cestopis císaře Josefa II. z roku 1771*. Naše doba 11, 1904, s. 9–16.
- 9 TAMTÉŽ, s. 104, 105.
- 10 SEKERA, V.: *Obyvatelstvo*, I, s. 25.
- 11 TAMTÉŽ, s. 26.
- 12 TAMTÉŽ, s. 26–27.
- 13 STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka: *Cizincem na Moravě. Zákonodárství a praxe pro cizince na Moravě 1750–1867*. Knížnice Matice moravské 22. Brno 2007, s. 208.
- 14 TAMTÉŽ, s. 208, 209.
- 15 SEKERA, V.: *Obyvatelstvo*, I, s. 27.
- 16 STOKLÁSKOVÁ, Z.: *Cizincem na Moravě*, s. 209–210.
- 17 SEKERA, V.: *Obyvatelstvo*, I, s. 28–31.
- 18 SEKERA, V.: *Obyvatelstvo*, I, s. 32–33; KÁRNÍKOVÁ, L.: *Vývoj obyvatelstva*, s. 303–304; PAVLÍK, Zdeněk – RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka – ŠUBRTOVÁ, Alena: *Základy demografie. Celostátní vysokoškolská příručka pro studenty přírodovědeckých, ekonomických, filozofických a lékařských fakult*. Praha 1986, s. 55–56.
- 19 NESLÁDKOVÁ, Ludmila: *Sčítací operáty z moderního sčítání obyvatelstva*. In: Myška, M. – Zářický, A. a kol.: *Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku 1*. Ostrava 2008, s. 47–49.
- 20 PITRONOVÁ, Blanka: *Otázka národnosti v rakouských statistikách (1880–1910)*. Slezský sborník 68, 1970, s. 243.
- 21 TAMTÉŽ, s. 243, 247.
- 22 DOKOUPIL, Lumír – NESLÁDKOVÁ, Ludmila – LIPOVSKÍ, Radek: *Populace Rakouského Slezska a severovýchodní Moravy v éře modernizace (od 60. let 19. století do první světové války)*. Ostrava 2014, s. 21–37.
- 23 RADIMSKÝ, Jiří: *Vývoj obyvatelstva ve Slezsku 1754–1930*. Slezský sborník 45, 1947, s. 1–16.
- 24 DVOŘÁČEK, František: *Soupis obyvatelstva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1754–1921*. Československý statistický věstník 5, 1924, s. 16.
- 25 RADIMSKÝ, J.: *Vývoj obyvatelstva*, s. 2–4.
- 26 KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Města na Těšínsku v 18. století*. Studie o Těšínsku 18. Český Těšín 2005, s. 82–85.
- 27 Zjednodušená verze tabelárního přehledu publikovaného ve studii RADIMSKÝ, J.: *Vývoj obyvatelstva*, s. 3.
- 28 RADIMSKÝ, J.: *Vývoj obyvatelstva*, s. 4–5.
- 29 TAMTÉŽ, s. 5. V roce 1762 světská konskripce udala 135 795 duší, v roce 1769 již 176 834 duší. Církevní konskripce uvedla k roku 1762 celkem 176 575 duší.
- 30 RADIMSKÝ, J.: *Vývoj obyvatelstva*, s. 6.
- 31 ADAMUS, Alois: *K statistice Těšínska*. Černá země 5, 1928, s. 283–287.
- 32 KORBELÁŘOVÁ, I.: *Města na Těšínsku*, s. 83.
- 33 RADIMSKÝ, J.: *Vývoj obyvatelstva*, s. 6–8.
- 34 TAMTÉŽ, s. 9.
- 35 Zdroj: DVOŘÁČEK, F.: *Soupis*, s. 34–65.
- 36 DOKOUPIL, Lumír: *Obyvatelstvo ostravské průmyslové oblasti do sčítání 1869*. Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě, sv. 57. Praha 1986, s. 11–19.
- 37 RADIMSKÝ, J.: *Vývoj obyvatelstva*, s. 16.
- 38 DOKOUPIL, L. – NESLÁDKOVÁ, L. – LIPOVSKÍ, R.: *Populace*, s. 50.

K okolnostem potlačení tzv. orlovské stávky v roce 1925

Ivana Kolářová – Ondřej Kolář

Takzvaná orlovská stávka patřila k prvním významnějším a výrazně medializovaným násilným sociálním konfliktům v meziválečných českých zemích,¹ později se však v lidovém povědomí ocitla v určitém stínu známějších frývaldovských a duchcovských událostí z počátku 30. let.² Kolektivní paměť se v zásadě omezila na pietní připomínání orlovského krveprolití při různých výročích, ucelené odborné zpracování problematiky zatím chybí, stejně jako širší povědomí veřejnosti o kontextu této tragédie.

Předkládaný článek nemá ambice stát se vyčerpávajícím rozbohem tématu. Naším cílem je přiblížit události počátku dubna 1925 v Orlové z několika úhlů pohledu. V první řadě bude popsána a analyzována činnost bezpečnostních orgánů a jejich interpretace událostí, dále se zaměříme na reflexi tragických orlovských událostí v dobovém tisku a vzpomínkách účastníků.

Na úvod je však potřeba nejprve zasadit problematiku do širšího kontextu. Především nelze zapomenout, že vžité označení „orlovská stávka“ je značně zavádějící, jelikož šlo o součást širší stávkové akce probíhající na přelomu března a dubna na Ostravsku a Karvinsku.³ Oproti pozdějším událostem ve Frývaldově či Duchcově se stávka odehrála za poněkud odlišné společenské situace, ještě před tzv. bolševizací komunistické strany a propuknutím všeobecné hospodářské krize roku 1929. Stávku organizovala KSČ, ostatní socialistické strany (sociální demokraté a národní socialisté) se od ní distancovaly a hodnotily ji jako zbytečně radikální nátlakovou akci. Svou roli zde patrně sehrály širší politické plány, jelikož delegace československých komunistů se krátce před propuknutím stávky vrátila z Moskvy, kde ji představitelé Kominterny nabádali k ostřejšímu postupu proti „kapitalistickému“ zřízení.⁴ Navzdory silné agitaci v místním i celostátním tisku se organizátorům nepodařilo získat na svou stranu větší množství dělníků neorganizovaných v odborových strukturách napojených na KSČ, ani rozšířit stávku do dalších regionů.⁵ Zmíněná okolnost tehdy učinila z „orlovské stávky“ spíše epizodní a lokální záležitost, která poměrně rychle zapadla a mimo blízké okolí svého dějiště se výrazněji nezapsala do povědomí.

Účelem předkládané studie však není bližší popis průběhu a okolností celé stávkové akce, jež byla nastíněna jinde.⁶ Zaměříme se primárně na průběh osudného 4. dubna 1925 v Orlové. Od počátku stávky 30. března do tohoto zlomového dne již došlo k několika dílčím střetům ozbrojených složek s demonstranty, které se obešly bez obětí na životech a vážnějších zranění. Stěžejní úlohu při zákrocích hrálo četnictvo jakožto jediný pořádkový sbor s celostátní působností, zasahovali také pracovníci Policejního ředitelství v Moravské Ostravě.

Situaci administrativně komplikoval fakt, že území dotčené stávkou leželo na rozhraní Moravy a Slezska. Bezpečnostní orgány proto musely přikročit k určité improvizaci, když byl již dva dny před propuknutím očekávané stávky velitel moravskoostravské četnické expozitury major Fridolín Stuchlík⁷ pověřen velením četnickým jednotkám v moravské i slezské části obvodu. Zodpovídat se měl zemskému četnickému veliteli ve Slezsku Josefu Šustrovi.⁸ Jak bylo v podobných případech zvykem, byly povolány četnické posily z různých míst republiky. Konkrétně při zákroku v Orlové velel kapitán Jaroslav Král z Bratislavy. Bezpečnostní složky se snažily bránit útokům na stávkokazy, nepovoleným shromážděním, výtržnostem a rabování.⁹

Josef Šustr (1878–1954), zemský velitel ve Slezsku v letech 1925–1928, r. 1919, archiv autorů

Právě četnická a policejní hlášení představují nejpodrobnější pramen ke zkoumanému tématu. Z nich také vesměs vycházely další relace státních úřadů, orlovské samosprávy i značné části „státotvorného“, především pravicového a středového, tisku. Spolehlivost uvedených materiálů nelze přeceňovat, jejich autoři jistě měli zájem vyličit činnost bezpečnostních sil v co nejlepším světle. V některých detailech se jednotlivá hlášení mírně rozcházejí. Na druhou stranu policisté a četníci byli pod drobnohledem nadřízených orgánů (jež však také neměly zájem na zpochybňování postupu své instituce), ale i politické reprezentace a tisku. Vzhledem k poměrně podrobně prováděnému vyšetřování tedy lze prameny z provenience pořádkových sil považovat za v základních rysech věrohodné, ač mnohé detaily mohou být nepřesné či zavádějící.

Z provenience četnictva máme k dispozici podrobná hlášení majora Stuchlíka a zemského velitele plukovníka Šustra. Z těch se dozvídáme, že se 4. dubna v ran-

ních hodinách v Orlové srotilo 4–5 tisíc osob, policejní relace dokonce udávají o tisíc osob více. Úřady předem povolily pouze schůzi v Dělnickém domě a nikoliv veřejné shromáždění, o čemž však značná část řadových účastníků patrně neměla tušení. Již o půl deváté ráno četníci napomínali lidi shromážděné před Dělnickým domem, že veřejné shromáždění nebylo povoleno. Příchodu dalších dělníků do města se snažila zabránit skupina 26 četníků vedená orlovským obvodním velitelem nadporučíkem Holubem.¹⁰ Tento kordon kolem deváté hodiny zastavil průvod zhruba 1 500 stávkujících z Lazů. Jelikož však do Orlové nadále proudily davy, žádal Holub o posily.¹¹

Po desáté hodině zástup vytáhl od Dělnického domu na náměstí, *kdež obchodníci ihned zavírali krámy, neboť bylo pozorováno mnoho lidí s prázdnými pytly a bačochy, což poukazovalo na úmysl plenění*.¹² Kapitán Jaroslav Král se postavil se 30 četníky před dav, čímž uzavřel hlavní ulici vedoucí k náměstí. Dále ovšem nezasahoval, neboť čekal na posilu 40 četníků z Karviné. (Prameny jednoznačně neuvádějí, kdy přesně posila dorazila.) Přes opakované výzvy nejen zmíněného důstojníka, ale i policejního aktuára Stibora, jenž byl na místo vyslán jménem politické správy, k rozchodu a přes poukázání na možné použití zbraně se dav nerozešel a navíc zasypal četníky křikem a údajně též kamením.

Není jisté, kdo vydal četnictvu povel k vyklizení náměstí. Podle policejních hlášení tak měl učinit právě Stibor, četnické prameny hovoří pouze o nejmenovaném úředníkovi politické správy. Možná se kapitán Král dokonce rozhodl jednat spontánně poté, co bylo z davu hozeno několik kamenů. Jisté je, že Královi muži začali vytlačovat dav z centra města. Ve smyslu posledního výnosu ministerstva vnitra z 25. března 1925 bylo *s krajní zdrženlivostí* použito obušků, přičemž byl nedopatřením udeřen aktuár Stibor, který byl bez odznaku a v civilu.¹³ Dav se podařilo vytlačit na násep montánní dráhy, jenž byl vysoký pět metrů,

takže jej zástup celý obsadil, tudíž se ocitl vůči četnictvu ve výhodné pozici, odkud byly opět vrhány kameny.

Kapitán Král chtěl dav obchvátit ze dvou stran, ten ale ustoupil přes louku na druhý nižší násep Košicko-bohumínské dráhy, kde se opakovala situace s kamením. Četníci postupovali v rojnici a Král na ně prý opakovaně křičel, aby nestříleli. Nové postranní hlídky přiměly zástup k dalšímu ústupu na třetí železniční násep. Četnictvo bylo opět upozorňováno, aby nestřílelo, a dav počtvrté začal házet kameny. Četníci se nyní ocitli v horší situaci, *poněvadž přicházeli ze zdola, měli před sebou široký, ač mělký potok, dav byl nahoře na náspu a na druhou stranu přes potok vedl pouze jeden malý asi 2 m široký můstek.*

Hlouček četníků z postupující rojnice, mezi nimi i Rudolf Šlajer z četnického oddělení v Hradci Králové, se vydal přes lávku, a v tom okamžiku spatřil kapitán Král, *jak na vzdálenost asi 30ti kroků střílí proti četníkům, na můstku se nalézajícím člověk slabší postavy, oblečený modravým*

šatem a slyšel první čtyři rány se strany demonstrantů. Celkem prý bylo z davu vypáleno asi 15 střílných ran. To dodatečně potvrdili i někteří vyslechnutí účastníci demonstrace. Podle pozdější četnické zprávy pro ministerstvo vnitra měl střílet *modře oblečený mladík.*¹⁴

Při východu z lávky byl vrchní strážmistr Šlajer zasažen do levé lícni kosti, a když klesal, stihl ještě zvolat: „K palbě!“ Nebylo hned jasné, zda jde o zranění kamenem, nebo střelbou, a tak započala rojová palba četníků, kteří vypálili podle zjištění plukovníka Šustra 44 ran. Fridolín Stuchlík ve své relaci naopak uvádí 72 výstřelů,¹⁵ deníkový záznam Četnického oddělení ve Slezské Ostravě hovoří o 71 ranách.¹⁶ Toto číslo udává i policejní relace s dodatkem, že 44 ran vypálilo mužstvo Králova oddílu v Orlové a 27 ran posily z Karviné.¹⁷

O čem se četnická hlášení zmiňují jen okrajově, jsou oběti. Na místě zahynul topič z jámy Františka z Karviné Jan Valovič, v nemocnici zemřel horník jámy Žofie Pavel Hercík z Orlové a později i dělnice Marie Petrová z Nové jámy. Čtvrtou a zcela náhodnou, o to však tragičtější obětí se stal čtyřměsíční Jindřich Pfeffer zastřelený v náručí své matky, jež z okna domu pozorovala střet četníků s demonstranty. Počet zraněných demonstrantů není znám, jelikož někteří lehce zranění patrně lékařskou pomoc nevyhledali z obavy, že budou pro účast na stávce perzekvováni. Podle zemského četnického velitele Šustra bylo zraněno pět dělníků.¹⁸

Z řad zasahujících četníků utrpělo zranění 15 mužů včetně velitele Krále.¹⁹ Zpráva majora Fridolína Stuchlíka počty raněných z řad bezpečnostních složek uvádí poněkud odlišně: Těžké zranění utrpěl pouze vrchní strážmistr, lehčí rány kameny a holemi si odnesl jeden policejní úředník²⁰ a osm strážmistrů. Pět četníků bylo udeřeno kameny bez zranění.²¹ Z lékařských dobrozdání přiložených k relaci pro ministerstvo vnitra lze rekonstruovat následující případy:²²

Fridolín Stuchlík (1873–1939), velitel četnické expozitury v Moravské Ostravě, archiv autorů

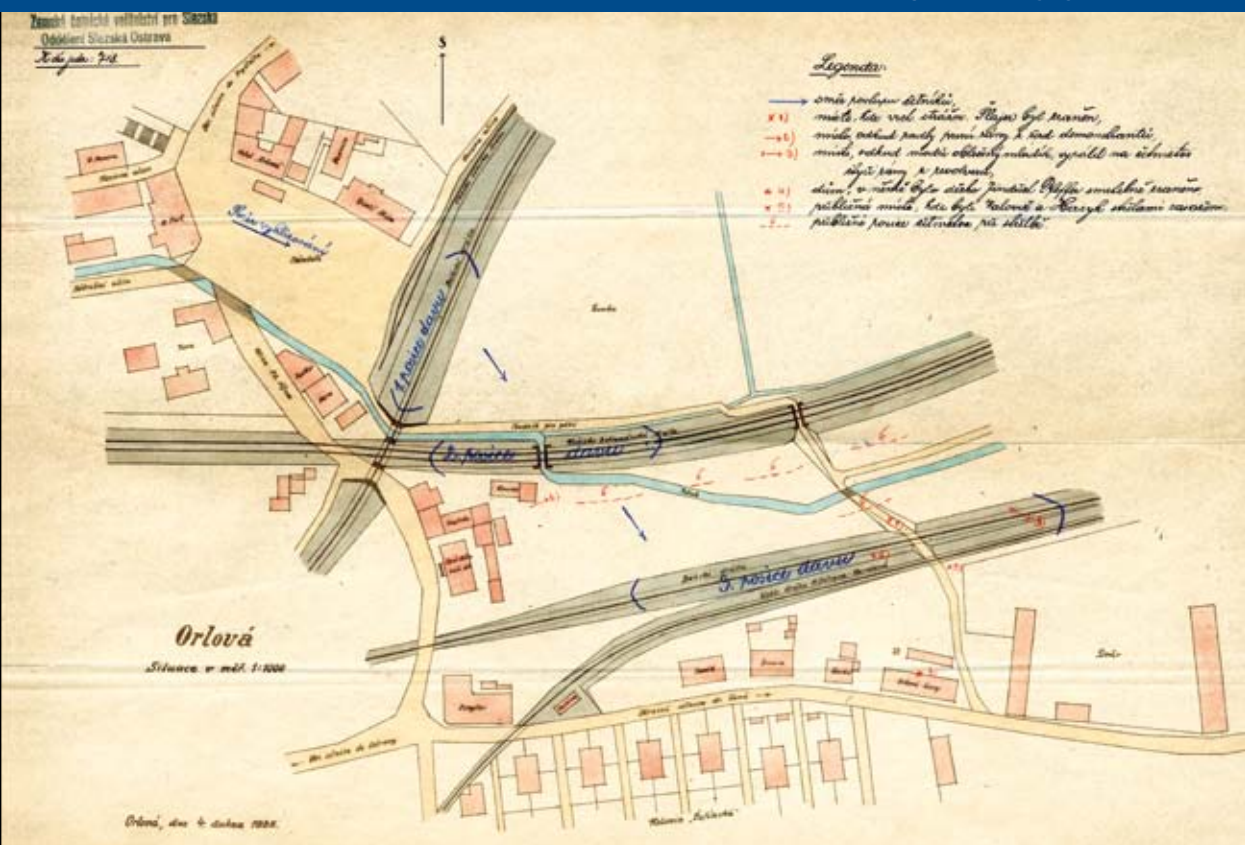
Jméno četníka	Služební zařazení	Zranění
Strážmistr Rudolf Šlajer	Stračov (Četnické oddělení Hradec Králové)	levá lící kost
Strážmistr Jan Maschke	Orlová (ČO Slezská Ostrava)	pravá noha
Strážmistr Rudolf Šušlík	Šafov (ČO Znojmo)	palec pravé ruky, uhození do prsou, pohmoždění dolního rtu
Strážmistr Jan Neumann	Vilonova (ČO Turčanský Sv. Martin)	pravé stehno, ukazováček pravé ruky
Strážmistr Bedřich Kosina	Prosiměřice (ČO Znojmo)	pravá strana prsou
Strážmistr Bohuslav Mejvald	Mýto (ČO Příbram)	pravá ruka
Strážmistr Jaroslav Kučera	Bezinok (ČO Trnava)	hřbet, pravá ruka
Strážmistr Václav Křišťůfek	Rosice n/L. (ČO Chrudim)	pravá ruka
Strážmistr Antonín Micka	Trstená (ČO Turčanský Sv. Martin)	pravá ruka
Strážmistr Václav Pavlis	Stražské (ČO Michalovce)	lehčí zranění kolena
Kapitán výkonný Jaroslav Král	doplňovací oddělení Bratislava	lehčí zranění ramena
Strážmistr Jan Mikeš	Košetice (ČO Čáslav)	lehčí zranění prsou
Strážmistr Josef Maňas	Štětí (ČO Mladá Boleslav)	lehčí zranění nohy
Strážmistr Jan Vaculík	Osada (ČO Liptovský Sv. Mikuláš)	lehčí zranění pravé ruky

Plukovník Šustr pokládal použití zbraně za zákonné. Kdyby totiž demonstranti získali převahu, byla by podle jeho předpokladu Orlová ihned vydrancována, *mor odboje by se byl rozšířil, dělnictvo pracující ve Vítkovických závodech by práci zastavilo a tím provoz tohoto vede důležitý podnik ochromilo*. Podlehnutí četnictva, tedy výkonné státní moci, by v konečném důsledku znamenalo revoluci a rozvrat. Zemský velitel na druhou stranu litoval prolité četnické a dělnické krve, nicméně vyslovil názor, že veřejnost dbající o bezpečnost a pořádek jistě odsoudila postup vzbouřenců, načež po četnickém zákroku opět našla jistotu a důvěru ve státní moc.²³

Příznačné je, že se Stuchlík ani Šustr ve svých raportech nesnažili blíže doložit střelbu z řad demonstrantů; stejně tak neexistují záznamy, že by se po střelci systematicky pátralo. Z pohledu četnické správy se případ údajného střelce patrně jevil jako poněkud podružný, k formálnímu ospravedlnění četnického zákroku stačil fakt, že byl oddíl ohrožen vrháním kamenů.

Pro dokumenty z provenience bezpečnostního aparátu je charakteristická tendence vnímat demonstranty jako osoby náchylné k násilnostem a rabování.²⁴ Nepochybně šlo o zjednodušující interpretaci zapříčiněnou zkušenostmi s konkrétními incidenty, jichž se však aktivně účastnila jen menší část stávkujících, svou roli jistě sehrávala rovněž obecná averze vůči komunismu zakořeněná především v řadách četnického velitelského sboru.²⁵ Lze pouze spekulovat, zda byli autoři relací ovlivněni také obavou z opakování událostí roku 1917, kdy v Orlové a okolí došlo k rozsáhlému rabování.²⁶ Obecně můžeme konstatovat, že četnická a policejní hlášení jsou v zásadních bodech argumentačně a faktograficky podložená, nicméně v řadě detailů panují nejasnosti a v určitých podrobnostech si jednotlivé prameny odporují.

Ze čtveřice zastřelených se nejpodrobnější údaje dochovaly o Janu Valovičovi, jehož jméno se v některých pramenech objevuje též v polské transkripci. Jednalo se prý o člověka dobré pověsti, jenž se v KSČ neangažoval, blíže měl k umírněnějším sociálním demokratům. Byl členem Svazu horníků v ČSR. V osudný den se účastnil schůze v Altmannově hostinci v Karviné, kde jej agitátoři údajně přemluvili, aby se připojil k pochodu do Orlové. Vdova Amálie Valovičová se po manželově smrti psychicky zhroutila a později v roce 1926 se domohla finančního odškodnění, které zahrnovalo výdaje na její léčbu a na pohřeb manžela. Zajímavé je, že proplacena byla i částka, již si Valovič před smrtí vypůjčil od tchána a kterou vdova nedokázala sama splatit. Příčinu této benevolence lze spatřovat v tom, že Valovičová neměla nárok na hornickou penzi,

Plánek centra Orlové vypracovaný slezskoostravským oddělením Zemského četnického velitelství pro Slezsko s vyznačením situace při zásahu v Orlové 4. dubna 1925, Národní archiv v Praze

jelikož její muž byl v dole zaměstnán pouze půl roku.²⁷ Zda, případně jak, byly odškodněny rodiny ostatních obětí, není známo.

Oficiální vyšetřování orlovských událostí se ujal úřad vojenského prokurátora v Olomouci, jelikož četnictvo podléhalo armádní justici. „Trestní oznámení pro použití střelné zbraně soustředěným četnictvem v Orlové“ bylo 20. července 1925 odloženo, ježto postup četnictva odpovídá služební instrukci.²⁸

Ve své době orlovské události pochopitelně vzbudily značný mediální ohlas. Na regionální úrovni se žurnalistická debata stala především duelem mezi komunistickým *Dělnickým deníkem* a sociálně demokratickým *Duchem času*. Tiskový orgán KSČ v prvních dnech stávký vyzýval k razantnímu vystoupení dělnické třídy, po orlovské tragédii se však od doposud militantní rétoriky distancoval. Naopak prohlašoval, že komunisté celou dobu nabádali stávkující ke klidu a rozvaze. Dav shromážděný v Dělnickém domě v Orlové se prý vydal na veřejné prostranství z popudu sociálně demokratických (resp. „sociálněpatriotických“) provokatérů, kteří se mezi demonstranty vmísili a strhli je k nepředloženému jednání. Předáci sociální demokracie se prý obávali, že se i jejich členové připojí ke stávce.²⁹ Tuto teorii se ale nikdy nepodařilo doložit.

Dělnický deník opakovaně zdůrazňoval snahu přítomných komunistických funkcionářů Tesky a Šimčíka zajistit u policistů povolení promluvit k davu. Šimčík se prý těsně před četnickým zásahem snažil vyzvat dav k pokojnému rozchodu. O údajné střelbě na četníky a zranění jednoho z nich se periodikum nezmiňuje, zato je opakovaně zdůrazňována brutalita zasahujícího oddílu. Uvedení konkrétních příkladů však redaktori považovali za bezpředmětné s odůvodněním, že by příslušné pasáže byly beztak konfiskovány cenzurou.³⁰ Četníci měli

útočit s puškou v jedné a obuškem v druhé ruce, což se z čistě technického hlediska jeví jako obtížně proveditelné.³¹ Stejně tak tvrzení o „obklíčení“ davu četnictvem lze brát jako poněkud nadsazené s ohledem na značnou početní převahu demonstrantů nad četníky. (Pravdou však je, že Královo mužstvo se podle četnických relací skutečně pokusilo o jakýsi obchvatný manévř.)

Ještě roku 1925 vyšla brožura redaktora *Dělnického deníku* Josefa Pergla s názvem *Žalujeme*, jež prakticky zopakovala výše uvedené argumenty zmíněného periodika, ovšem doplněné o podrobnější vyličení událostí. Podle Pergla se orlovského shromáždění účastnilo 10 tisíc osob. Dle poněkud nejasné zmínky se demonstranti dostavili *zásluhou policejního ředitelství ostravského*. Kdyby prý policisté nechali promluvit poslance Josefa Tesku, dav by se jistě pokojně rozešel. Během jednání o povolení či nepovolení projevu na místo dorazilo 70 četníků, načež účastníci demonstrace začali zpívat hymnu.

Během následného vytlačování davu z náměstí údajně přibýly další četnické posily, které začaly shromážděné obklíčovat. Nastala tlačence, z níž se dosud pokojní lidé nedokázali dostat. V této situaci několik dělníků mrstilo kameny po četnících. Poté *došlo ke střelení na prchající massy*.³² Pergl popřel tvrzení *Duchu času*, že se z davu demonstrantů střílelo a že by se účastníci shromáždění chovali vůči zasahujícím četníkům jakkoliv agresivně, ačkoliv vrhání kmenů připustil.³³ Za pozornost stojí, že o zpěvu hymny se jiné zdroje nezmiňují a udávaný počet 70 četníků by nasvědčoval tomu, že na místě již od počátku zákroku byly četnické posily, což relace bezpečnostních orgánů jednoznačně nepotvrzují. Naopak Perglovo tvrzení, že během zákroku dorazili další četníci, by tím pádem nebylo příliš konzistentní s výše uvedeným.

Oproti Perglově interpretaci *Duch času* stávkou chápal jako nezodpovědný hazard KSČ s životy dělníků, ba dokonce jako snahu vyvolat nepokoje, jež by radikalizovaly i nekomunistické pracující.³⁴ Výmluvně to dokládá titulky z 5. dubna: *Na Ostravsku tekla dělnická krev! Moskva dosáhla co chtěla, může být spokojena*.³⁵ Tezi o zneužití dělnictva k vyvolání nepokojů a prosazení politických cílů přebírala i další periodika včetně *Lidových novin*.³⁶ Cílem iniciátorů orlovského tábora mělo podle *Ducha času* být vyvolání incidentu, který by přiměl kladenské dělníky vstoupit do stávky ze solidarity.³⁷ List považoval za zarážející, že v Orlové chyběli čelní představitelé KSČ na Ostravsku v čele s Josefem Perglem.³⁸ Tento argument je však patrně účelový, jelikož ve stejný den jako v Orlové se mělo konat shromáždění také v Moravské Ostravě, jež pochopitelně řada tamních funkcionářů upřednostnila.³⁹ (Pravdou však je, že orlovské události patrně přispěly k upevnění Perglova postavení ve straně.) Za sporné můžeme označit i zázky, že podle náhodně vyslechnutých rozhovorů na ulici někteří komunisté předem domlouvali vyvolání násilností.

Vzpomínky účastníků stávky bohužel nebyly včas systematicky podchyceny, existují pouze útržkovitá svědectví, mnohdy navíc pořízená se značným časovým odstupem.⁴⁰ Dokumentací dějin dělnického hnutí na Ostravsku a Karvinsku a sběrem pamětnických svědectví se v 60. a 70. letech 20. století intenzivně zabývalo tehdejší Muzeum revolučních bojů a budování socialismu (od roku 1980 přejmenované na Muzeum revolučních bojů a osvobození) v Ostravě. V jeho sbírkách, později převzatých Slezským zemským muzeem, se nachází také několik drobných vzpomínek na orlovskou stávku. Vesměs však jde o stručné a obecně formulované záznamy, navíc vykazující určité nepřesnosti.

Dochovala se např. fotografie z prvomájového shromáždění členů a sympatizantů KSČ v Orlové z roku 1925. Původní majitel snímku na jeho rub připsal krátkou vzpomínku, podle níž byli komunisté v důsledku vzrušené atmosféry po nedávných událostech vykázáni z centra města na „Figuru“, tedy do lokality, kde pár týdnů předtím došlo ke krveprolití. Zde se pak odbývala prvomájová akce. Na snímku můžeme vidět, že řečnickou tribunu zdobily smuteční černé prapory. Samotnou stávku pisatel odbyl nepřesným konstatováním, že *byli zastřeleni 2 dělníci a dítě v náručí horníka Pfejra ze Žofinky [v] Porubě*.⁴¹ I další zaznamenané vzpomínky dělnických funkcionářů a účastníků stávkových akcí se zpravidla soustředí především na

Poblíž přechodu přes souběžně vedenou Báňskou dráhu a Elektrickou dráhu Moravská Ostrava – Karviná byl zastřelen Jan Valovič a postřelen Pavel Hercík, v okně nedalekého domu „nad Figurou“ byl v náručí matky zastřelen nešťastnou náhodou malý Jindřich Pfeffer, Muzeum Těšínska

období 30. let a orlovský incident, pokud jej vůbec reflektují, zmiňují pouze povrchně, někdy i s chybnou datací.

K podrobnějším svědectvím patří výpověď Aloise Ševčíka, v době stávky pracovníka železáren ve Fryštátě. Ševčík patřil k agilním organizátorům stávky, již během března byl trestán třídním vězením. Akci v Orlové prý její iniciátoři z řad KSČ a Rudých odborů pojímali jako *bojovný sraz* a protest proti *zradě* vůdců ostatních socialistických stran. Již během odchodu zhruba 250 dělníků z Fryštátu do Orlové skupina narazila na několik četnických a policejních hlídek, což prý část stávkujících znervóznilo a přimělo k návratu domů. Po příchodu na místo se tvořily hloučky diskutujících dělníků, načež kdosi z tribuny vyzval k zahájení protestní manifestace. Samotný Ševčík stál v zadních řadách a neměl přehled o dění. Pouze zahlédl na tribuně soudruhy Kluse a Karola Śliwku. Zakrátko přišla z předních řad zpráva, že četnictvo zahájilo vyklízení prostoru. *Než se můžeme my vzadu orientovat, vychází salva z četnických pušek.* Teprve poté údajně lidé začali ve zmatku prchat a někteří při ústupu přes železniční náspy házeli po četnících kameny.⁴²

Ševčíkova interpretace se tedy vůbec nezmiňuje o přesunu davu na náměstí, ani o údajném zpěvu hymny.⁴³ Na druhou stranu připouští bojovnou rétoriku organizátorů akce, kterou dobový komunistický tisk ostře popíral. To, co se ve své době mohlo jevit jako politicky kompromitující okolnost, Ševčík počátkem 70. let naopak považoval (v souladu s oficiálním diskurzem tehdejší historiografie) za zásluhu, na niž měli být komunisté hrdí. Zásadní rozdíl oproti většině ostatních zdrojů však tkví v tvrzení, že četnická střelba nastala prakticky na začátku zákroku, což je s největší pravděpodobností omyl způsobený časovým odstupem mezi popisovanou událostí a vznikem vzpomínky.

Prekvapivě stručná, byť hodnotná, je výpověď jednoho z hlavních organizátorů orlovského shromáždění Františka Šimčíka z roku 1961. Podle něho demonstranti v Dělnickém domě manifestovali, aby se uskutečnil tábor lidu na náměstí. Šimčík tedy žádal policejní úředníky o povolení přesunout se do centra, *poněvadž jsme se nemohli do Dělnického domu vlézt.* Jednání byl prý přítomen i pozdější ostravský policejní ředitel Emil Bača, který vytrvale odmítal dát

souhlas s veřejným shromážděním, nakonec však povolil. Přesun na náměstí podle Šimčíka proběhl klidně, byť pod dohledem četnictva. Sám Bača pak údajně Šimčíka vyzval, aby vystoupil na zelinářský vozík, oslovil shromážděné a vyzval je ke klidu. Jakmile však Šimčík začal mluvit, četníci zaútočili ze tří stran. V nastalé tlačenici se Šimčíkovi podařilo uprchnout cestou podél potoka a o střelbě se dozvěděl až později. Palba prý začala poté, co byl jeden četník zraněn do nohy. S odstupem let si Šimčík již nebyl jistý ani počtem obětí. Jednoznačně však trval na tom, že krach stávkový zavinila zrada sociálních demokratů.

Na shromáždění pamětníků dělnického hnutí, z něhož pochází citovaná výpověď, vystoupil také učitel Fajkus, jenž potlačení stávkový sledoval z povzdálí z okna školy. Dav údajně neměl z přeplněného náměstí kudy uniknout. Fajkus proto odemkl dveře školy, aby se lidé mohli ukrýt v budově. Zmínil i případ, kdy byl jeden četník obklopen davem, lidé mu však neublížili.⁴⁴

Z jednotlivých svědectví, ať již úředních, či memoárových, vyplývá několik nejasností. Především není jisté, kdy došlo k prvnímu útoku kamením na četníky – zda již před započítím zákroku, nebo až v jeho průběhu. Taktéž není zcela zřejmé, kdy se na scéně objevila četnická posila.

Interpretovat a hodnotit orlovskou tragédii je téměř nemožné a vždy nevyhnutelně subjektivní. Zde se můžeme pokusit toliko poukázat na několik hlavních faktorů, které zde spolupůsobily. Svůj díl viny patrně nesla ostrá rétorika KSČ, jež stávkující nabádala k odporu vůči státním autoritám. Také samotní straničtí funkcionáři v Orlové zřejmě poněkud podcenili nevyzpytatelnost davové psychózy a nedokázali (nebo snad ani nechtěli?) zabránit přesunu stávkujících na náměstí. Nešťastným se ukázal být váhavý a poněkud těžkopádný přístup přítomných policejních orgánů při rozhodování, zda povolit vystoupení řečníka, jež mohlo (ale samozřejmě nemuselo, čehož se policisté zjevně obávali) mít zklidňující účinek. Místo toho čekání shromážděných na další vývoj nejspíše přispělo k narůstání napětí. Další okolností byla neinformovanost a dezorientace lidí, z nichž mnozí netušili, je-li tábor lidu povolen, což mohlo u jednotlivců vyvolat různé reakce, počínaje vzdorem proti zákazu akce a konče naopak obavami z důsledků (třebas nechtěné či náhodné) účasti na nepovoleném shromáždění. V davu se pravděpodobně šířily jisté fámy a spekulace, které mohly náladu vyostřit. K další radikalizaci přirozeně přispěl zmatek a tlačenice během následného četnického zákroku.

Nad postupem četnictva visí několik otazníků. Zdá se, že vyklízení prostranství začalo bez dostačující koordinace s policejními úředníky, jinak by těžko mohlo dojít k nechtěné inzultaci neuniformovaného policisty. Je dost možné, že četníci zahájili postup v době, kdy ještě probíhala

Proč byl proveden včerejší komunistický puč?

V Orlové tekla dělnická krev a v Mor. Ostravě byla aranžována demonstrace, aby se Kladno pohnulo ku stávce.

Při včerejších demonstracích zaslechli jsme několik rozhovorů komunistických dělníků mezi sebou, které ukazují, proč byl ostravský puč vyvolán. Tak jedna skupina dělníků komunistických mluvila: »Dnes musíme něco vyvést, abychom pohnuli Kladnem!« Jinde zase hovořili: »Jestli někoho píchnou, tak Kladno se bude bouřit« (!)

Co vysvětluje z těchto a podobných řečí? Na Kladně konala se právě v sobotu konference a Kladno nechce se stále rozhodnutí pro stávku, jak si ji přejí

komunisté na Ostravsku a proto muselo dojít na Ostravsku ku srážkám s četnictvem, proto musela být prolita v Orlové dělnická krev a zmařeny dělnické životy, aby Kladňáci vstoupili do stávkový. Komunističtí vůdcové potřebovali něčím Kladno zapáliti a proto jistě poslali již v sobotu do Kladna zprávu, kterou úplně zkroutili, a kalkulují, že pod dojmem této zprávy Kladno vstoupí do stávkový. Takové jsou čisté zbraně komunistických vůdců.

jednání s předáky demonstrantů. Samotný průběh zákroku však již podle všeho byl v souladu s četnickými regulami i státní legislativou – ke střelbě došlo až poté, co byl nejméně jeden z četníků (Šlajer) zraněn. Tento postup byl ve své době legální a vzhledem k absenci jiných pacifikačních prostředků a technologií byl v případě ohrožení životů četníků patrně jediný možný.

Orlovská tragédie byla, stejně jako další podobné události, v minulosti vykládána poněkud jednostranně a ideologicky. Dnes naopak převládá ostýchavé mlčení, jelikož tato a obdobné aféry nezapadají do většinově převládající idealizované představy meziválečného Československa a s odstupem času se zájem veřejnosti přesouvá k novějším a aktuálnějším dějinným událostem. Lze doufat, že tato studie přispěje k dalším výzkumům a k otevření debaty o citlivém a komplikovaném tématu.

RESUMÉ

On the Circumstances of Cracking Down on the Orlová Strike in 1925

The article covers the course of the strike in Orlová on 4th April 1925, in particular, its suppression. The incident in Orlová was part of a large strike campaign throughout the Ostrava – Karviná coal basin, instigated by the communist party. The street protest in Orlová was held concurrently with a rally in Moravská Ostrava, and as a result, top communist and trade union officials were not present in Orlová. The authorities outlawed the event in advance, yet a number of participants were likely not to have known this. In an effort to disperse the crowd, the state officials on site failed to follow the same course of action, thus raising tensions and building up chaos. The details concerning the train of events diverge; still, while pushing the demonstrators out of the square, the intervening police were attacked with stones and, reportedly, with gunfire. The subsequent gunfire from the police resulted in four casualties. Although the official investigation approved of the course of action on the part of the police, the incident sparked a fierce newspaper argument, in particular between the regional communist and social-democratic journalists, with both parties blaming the other for misleading workers to support their agenda.

KEYWORDS

social history; strikes; Communist Party of Czechoslovakia; Orlová; Josef Pergl; Ostrava-Karviná coal basin

AUTOŘI STUDIE

- Mgr. Ivana Kolářová; doktorandka; Ústav historických věd Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě; ivana.kolarova@post.cz
- Mgr. Ondřej Kolář, Ph.D.; Slezské zemské muzeum; kolar@szm.cz

POZNÁMKY

- 1 Na Slovensku toto smutné prvenství připadlo tzv. krompašské vzpouře z února 1921. Vzhledem k silně odlišným sociálním a bezpečnostním poměrům na Slovensku a Podkarpatské Rusi se však nadále budeme věnovat především situaci v českých zemích.
- 2 Nejnověji k událostem ve Frývaldově viz BUCHLOVSKÝ, Martin: *Historický obraz tzv. Frývaldovské stávký*. Jeseník 2006. Celkově se však badatelský zájem, v případě Slezska a Ostravska reprezentovaný především publikacemi Karla Jiříka a Stanislava Knoba, soustřeďuje na stávkové hnutí na přelomu 19. a 20. století. Z hlediska psychologie stávek se lze opřít o monografii KUČERA,

Rudolf: *Život na příděl. Válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914–1918*. Praha 2013.

- 3 Termín „orlovská stávka“ se vyskytuje především v regionální publicistice, je také použit na pamětní desce na místě události. Starší odborné práce věnované dějinám komunistického a stávkového hnutí v regionu se tomuto pojmenování vesměs vyhýbají.
- 4 K vývoji politiky KSČ a Kominterny viz RUPNIK, Jacques: *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*. Praha 2002; AGNEW, Jeremy – McDERMOTT, Kevin: *Kominterny: dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry*. Knižnice

- Dějiny a současnosti. Praha 2011. Hlavním důvodem moskevských jednání byl rozkol uvnitř KSČ. Mezi stranickými činiteli, kteří se dostali do rozporu s „oficiální“ a z Moskvy podporovanou stranickou linií, byl také ostravský žurnalista Josef Pergl, jenž sehrál významnou roli během stávk. Krizi strany výrazně reflektoval i tisk na Ostravsku. Viz např. *Rozvrat v komunistické straně úplný*. Duch času, 23. 2. 1925, s. 1. Cenným zdrojem pro budoucí podrobnější zhodnocení Perglova působení je pozůstalost dotyčného v Archivu města Ostravy.
- 5 V dobovém nekomunistickém, zejména sociálně demokratickém, tisku se objevovaly úvahy, podle nichž vedení KSČ v rozporu s deklarovanými cíli ani nestálo o reálné rozšíření stávk, protože prý na vypuknutí rozsáhlejších nepokojů či přímo revolučních akcí nebylo připraveno. Podle těchto výkladů bylo primárním cílem stávk demonstrovat jednotu a sílu komunistického hnutí a obnovit důvěru voličů oslabenou v důsledku vnitrostranické krize. Dokladem této teze mělo být zastavení stávk v Handlové, která propukla na podporu ostravských stávkujících, záhy však byla stranickými orgány odvolána. Srov. např. *Komunisté utíkají od své akce*. Duch času, č. 73, s. 3.
- 6 Viz zejména STEINER, Jan: *Za jednotnou frontu proti kapitálu. Základní otázky vedení třídních bojů a politiky KSČ v ostravské průmyslové oblasti v letech 1924–1925*. Ostrava 1969; Týž: *Orlová 1925*. Těšínsko 13, 1970, č. 3, s. 1–4; dále např. *Historický mezník revolučního hnutí. 55. výročí orlovského krveprolití*. Těšínsko 12, 1969, č. 1, s. 3–7; FIALA, Milan – NEULS, Jan – ŠUBRT, Lubomír: *Četnické bajonety je nezadržely*. Ostrava 1950. K bezpečnostním opatřením během stávk viz BARTEČKOVÁ, Ivana: *Činnost četnictva během stávk v ostravsko-karvinském revíru na jaře 1925*. In: Galaš, R. (ed.): *Almanach ze VII. konference policejních historiků*. Praha 2012, s. 16–25.
- 7 BARTEČKOVÁ, Ivana – KOLÁŘ, Ondřej: *Fridolín Stuchlík. Hrabýnský rodák a podplukovník četnictva*. Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy 39, 2013, č. 1, s. 21–23.
- 8 Viz KOLÁŘ, Ondřej: *Generál četnictva Josef Šustr*. In: Galaš, R. (ed.): *Almanach příspěvků z VIII. konference policejních historiků*. Praha 2013. (Vydáno na CD.)
- 9 K formám zákroků bezpečnostních orgánů při sociálních nepokojích srov. KOLÁŘ, Ondřej: *Meziválečné dělnické hnutí na Chebsku optikou československého četnictva*. In: X. sjezd českých historiků. Ostrava 2011. [WWW dokument] http://konference.osu.cz/sjezd2011ostrava/dok/sekce_f/kolar_ondrej.pdf (stav k 25. 2. 2015)
- 10 Specifikem četnické správy ve Slezsku byla existence obvodních velitelství, která vybočovala z běžné organizační struktury sboru v ostatních zemích ČSR. Viz BARTEČKOVÁ, Ivana: *Činnost Zemského četnického velitelství ve Slezsku v letech 1918–1928*. Diplomová práce Univerzity Palackého. Olomouc 2013.
- 11 Zemský archiv v Opavě (dále jen ZA Opava), fond Policejní ředitelství Moravská Ostrava (dále jen PŘMO), sign. 8/3, č. k. 235.
- 12 Národní archiv v Praze (dále jen NA Praha), fond Generální velitel četnictva (dále jen GVČ), sign. 205 dův./1925, č. k. 17.
- 13 Tato okolnost příliš nekorresponduje s tvrzením, že právě Stibor nařídil četnický zásah. Kdyby tak učinil, nacházel by se zřejmě za četnickým kordónem, nikoliv v davu.
- 14 NA Praha, fond Ministerstvo vnitra – stará registratura (dále MV), č. k. 1392.
- 15 TAMTÉŽ, fond GVČ, sign. 205 dův./1925, č. k. 17.
- 16 ZA Opava, fond Četnické oddělení Slezská Ostrava, Deník Četnického oddělení Slezská Ostrava 1914–1925.
- 17 TAMTÉŽ, fond PŘMO, sign. 8/3, č. k. 235.
- 18 NA Praha, fond GVČ, č. k. 17.
- 19 ZA Opava, fond PŘMO, sign. 8/3, č. k. 235.
- 20 Mohlo se jednat o Stibora, omylem insultovaného četníky.
- 21 NA Praha, fond GVČ, sign. 205 dův./1925, č. k. 17.
- 22 TAMTÉŽ, fond MN, č. k. 1392.
- 23 TAMTÉŽ, fond GVČ, č. k. 17.
- 24 V dané souvislosti je třeba uvést, že k řadě sociálních demonstrací se zejména v prvních letech existence ČSR nezdálo připojovat skupiny osob, které se snažily využít situace ke krádežím. Srov. FRANKL, Milan – SZABÓ, Miroslav: *Budování státu bez antisemitismu? Násilí, diskurz loajality a vznik Československa*. Praha 2016.
- 25 Srov. KOLÁŘ, O.: *Meziválečné dělnické hnutí*.
- 26 Viz Státní okresní archiv v Karvině, fond Archiv města Orlová, Pamětní kniha města Orlové, založena roku 1922, s. 37 (bez inv. č.).
- 27 ZA Opava, fond PŘMO, sign. 3644, č. k. 255.
- 28 NA Praha, fond MV, č. k. 1392.
- 29 *Pravda o krvavém masakru v Orlové*. Dělnický deník, 6. 4. 1925, s. 2; *K sobotnímu krveprolití v Orlové*. Dělnický deník, 7. 4. 1925, s. 2.
- 30 *K sobotnímu krveprolití v Orlové*. Dělnický deník, 7. 4. 1925, s. 2.
- 31 Jelikož bylo četnictvo vybaveno obuškami teprve krátce před vypuknutím stávk, nemůžeme vyloučit, že se při jejich využívání zpočátku poněkud improvizovalo.
- 32 PERGL, Josef: *Žalujeme*. Moravská Ostrava 1925, s. 21–23.
- 33 Tamtéž, s. 27.
- 34 To ovšem příliš nekorrespondovalo s výše uvedenou tezí téhož periodika, že komunisté neměli reálný zájem o rozšíření stávk.
- 35 *Na Ostravsku tekla dělnická krev! Moskva dosáhla co chtěla, může být spokojena*. Duch času, 5. 4. 1925, s. 1.
- 36 *Komunistické krveprolití v Orlové*. Lidové noviny, 5. 4. 1925, s. 3.
- 37 *Proč byl proveden veřejný komunistický puč?* Duch času, 5. 4. 1925, s. 3.
- 38 *Kdo aranžoval krvavou sobotu na Ostravsku?* Duch času, 6. 4. 1925, s. 1.
- 39 O průběhu ostravského tábora lidu detailně informuje ZA Opava, fond PŘMO, sign. 8/3, č. k. 235.
- 40 Dokonce i publikace z roku 1950 věnovaná dělnickému hnutí na Ostravsku orlovské události odbývá jen stručnou zmínkou, viz FIALA, M. – NEULS, J. – ŠUBRT, L.: *Četnické bajonety*, s. 28–29.
- 41 Slezské zemské muzeum v Opavě (dále jen SZM Opava), podsbírka Novodobé dějiny (dále jen ND), inv. č. IV B 11911.
- 42 ŠEVČÍK, Alois: *Vzpomínka na bojový rok 1925*. Nedatováno (před rokem 1972). SZM Opava, podsbírka ND, inv. č. III V 123/1, fol. 5.
- 43 Perglovo tvrzení, že demonstranti zpívali hymnu, naopak ve svých pracích přejal Steiner.
- 44 Záznam vzpomínek pamětníků ze soustředění zasloužilých členů strany ke 40. výročí KSČ v Řece 20.–22. února 1961. Viz SZM Opava, podsbírka ND, inv. č. III V 167.

Pečeti fryštátských cechů

Karel Müller

Již před 40 lety publikoval Damian Tomczyk knihu věnovanou pečetím cechů v hornoslezských městech, která ani po tak dlouhé době neztratila svou informační hodnotu.¹ Tomczyk se ale omezil jen na území dnešního Polska, takže z té části historického Těšínska, jež se stala součástí České republiky, se dočkaly pozornosti jen pečeti cechů města Těšína.² Stranou tedy zůstala další významná města knížectví jako Frýdek či Fryštát. Fryštátské cechy se doposud nestaly předmětem hlubšího zpracování, což jde zřejmě na vrub skutečnosti, že vlastních písemných památek na jejich existenci se dochovalo jen velice málo, resp. jejich archiválie byly rozchváteny a původní soubory lze jen obtížně rekonstruovat.³ K dispozici jsou sice texty cechovních artikulí cechů ve Fryštátě, pokud se ale zaměříme jen na jejich pečeti, žádné údaje nám v tomto směru neposkytují.⁴ Tento nedostatek se nyní pokusíme alespoň částečně napravit díky šťastnému nálezu dokumentu z let 1722–1723, k němuž jsou, dokonce ve dvojí řadě, přitíženy pečeti tehdy existujících devíti fryštátských cechů.⁵

Na papírovém čtyřlístu se nejprve *purkmistr a rada a fojt a přísežní všichni starší i mladší cechmistři i na místě úplné obce nynější i budoucí města Fryštátu* zavazují, že uhradí zemskému hejtmanovi Těšínského knížectví Adamu Václavovi hraběti Pačinskému z Tenčína a Velké Pačiny částku 400 zlatých rýnských, kterou dluží za platby za léta 1718–1720. Do doby, než dluh splatí, dávají do zástavy pivní a privilegovaný šenk ve vsi Louky. Pod text, sestavený na fryštátské radnici 1. června 1722, připojili své pečeti a podpisy vedle purkmistra, radních a fojta také představitelé cechů řeznického, tkalcovského, krejčovského, pekařského, hrnčířského, ševcovského, stolařského, kožešnického a kovářského. Titíž pak v následujícím dodatku, sepsaném 10. října 1723, konstatují, že dlužnou částku nezaplatili a krčma v Loukách tedy připadá zemskému hejtmanovi. A opět přitiskli všichni své pečeti, byť v mírně pozměněném pořadí, když kováři vystřídali hrnčíře na jejich původním pátém místě. Na konci celého dokumentu se podepsali Adam Václav Pačinský hrabě z Tenčína a Velké Pačiny, Jan Adam Pelka z Nového Města, Jan Rudolf Celesta z Celestinu a Kryštof Jáchym Marklovský ze Žebráče, přičemž Pelka a Celesta připojili i své sekrety v červeném vosku. Všechny pečeti města, městského soudu i cechů jsou přitíženy pod papírovým krytem, který se ale u posledních tří pečeti z roku 1723 odtrhl a ztratil, takže z otisků zůstaly jen zbytky zeleného vosku. Ostatně ani ostatní otisky nejsou příliš zřetelné, takže nelze zcela přesně rekonstruovat především opisy pečeti. I tak jde ale o velmi významný pramen k dějinám fryštátských cechů, neboť některé z pečeti jsou datovány a dokládají přinejmenším období užívání jednoho typáře. Jednotlivé zjištěné typáře nevykazují žádné společné rysy, jež by je dovolily případně přisoudit shodným ryteckým rukám. Vzhledem k velmi průměrné kvalitě (v případě hrnčířského cechu dokonce podprůměrné) řezby lze hledat jejich tvůrce přímo na Těšínsku. Použitou symbolikou pečeti nijak nevybočují z úzu, s nímž se setkáváme na cechovních pečetích v jiných hornoslezských lokalitách.⁶ Pokud jde o připojené pečeti města Fryštátu a jeho městského soudu, pak oba typáře, větší městské pečeti z roku 1550 a soudní pečeti zřejmě z druhé poloviny 17. století, již byly reflektovány heraldickou literaturou.⁷

Jan Hurcki
Kasper Guraga
Johann Peter Nowacki

Pečeti fryštátských cechů

Řezníci

Okrouhlá pečeť o průměru 34 mm. Ve španělském štítě s horním vykrojeným okrajem s vyrůstající lilií zkřížené řeznické sekery podložené postaveným nožem. Ne zcela zřetelná latinská majuskulní legenda je lemována linkami a uvozena křížkem, dělicími znaménky jsou tečky: + SIG . CON . //R . LANICI . FREISA.

Tkalci

Okrouhlá pečeť o průměru 31 mm. Ve štítě, na horním okraji zdobeném výraznou rozvilinou a provázeném po stranách dvěma kvítky na stoncích, zkřížené tkalcovské hřebeny převýšené písmenem F. Z německého majuskulního opisu mezi linkami, uvozeného rozetkou, jsou patrné jen části některých slov: * CZICHNER /.../ ZVR * FREISTAC /.../ 1561.

Krejčí

Okrouhlá pečeť o průměru 30 mm. Ve španělském štítě zdobeném nahoře, dole i po stranách, snad rol-verky, rozevřené krejčovské nůžky. Opis majuskulou, zřejmě v latině, je na obou dochovaných otiscích takřka nezřetelný, patrná jsou písmena NSIS a na jeho konci vročení 1612. Celé pečetní pole je lemováno masivní linkou.

Pekaři

Okrouhlá pečeť o průměru 32 mm. V renesančním štítě preclík převýšený korunou. Latinská majuskulní legenda obíhá ve dvou řádcích oddělených linkami, je vždy uvozena hvězdičkou, která slouží i jako dělicí znaménko, a celá zakončena pletencem: * SIGILVM * PISTO * FREISTADIENSIS // * ANNO * 1 6 7 2 *. Pečetní pole je lemováno masivním perlovcem.

Hrnčíři

Okrouhlá pečeť o průměru 32 mm je provedena velmi rustikálně. V pečetním poli z výrazné nádoby s uchem vyrůstá Strom poznání, k němuž vztahují ruce po stranách stojící postavy Adama a Evy, které mají nad hlavami rozdělený letopočet 16 23 a po bocích písmena C a R (snad iniciály cechmistrů). Podél vázy vyrůstají dva rostlinné stvoly. Také latinská majuskulní legenda, lemovaná z obou stran linkami, je provedena velmi hrubě a jednotlivá písmena jsou navíc pospojována, takže lze na jejím konci na jediném dochovaném otisku jednoznačně identifikovat pouze název sídla cechu: * FRIST . DIE . (písmeno S je stranově obráceno).

Ševci

Okrouhlá pečeť o průměru 29 mm. V renesančním štítě s rolverky a výraznou vyrůstající lilií na horním okraji doleva obrácená vysoká špičatá bota prostřelená zleva dolů šípem. Po stranách lilie rozdělený letopočet 15 63. Český majuskulní opis je uvozen rozetou, která slouží i jako dělicí znaménko ne zcela zřetelného textu: * PE * CZECHV * RZEMES * SSEWE * NO * MIE * FREI. Celé pečetní pole je lemováno patrně masivním vavřínovým věncem.

Stolaři

Okrouhlá pečeť o průměru 30 mm. V renesančním štítě jsou nahoře vedle sebe umístěny náprava vozu a kružidlo, pod nimi kolo a úhelník a mezi nimi nezřetelný předmět kruhového tvaru. Nad horním okrajem štítu je vyryt letopočet 1623 +. Z majuskulní legendy mezi linkami, uvozené hvězdičkou, jsou na jediném dochovaném otisku patrné jen některé části: * ZACZ IAN /.../ HA /.../ TIL . FRISTADIENSIS. (písmena N jsou vyryta obráceně).

Kožešníci

Okrouhlá pečeť o průměru 26 mm. Renesanční štít s mohutnými rolverkami po stranách a masivní vyrůstající lilie na horním okraji je dělený, v horním poli je na jediném dochovaném otisku slabě patrná holubice, v dolním poli je kožešina. Nahoře po stranách lilie je rozdělený letopočet 1570. Česká majuskulní legenda je uvozena kroužkem: o S CZECHOW . RZEMES . KOZISNIZ . FRISTATV. Celé pečetní pole je lemováno masivní linkou.

Kováři

Okrouhlá pečeť o průměru 27 mm. V renesančním štítě, nahoře s rolverkem, zkřížené klíče přeložené podkovou, dole zámek a nahoře patrně položený neboz. Majuskulní opis lemovaný zevně dvojitou a zevnitř jednoduchou linkou byl proveden v českém jazyce a uvozen hvězdičkou: * P . CZE . KOWARZ . A . /.../ MIET . FRYSTA.

RESUMÉ

Seals of Fryštát Guilds

Limited archival evidence has been preserved concerning the history of guilds in Těšín Silesia, with hardly any understanding of the symbolism employed by local guilds. A rare finding, a paper document dated 1722/1723, has been preserved with seal prints made, alongside the officials of the town and the local court of law, also by the guild chairmen of the then nine guilds active in Fryštát: butchers, weavers, tailors, bakers, potters, shoemakers, joiners, furriers, and blacksmiths. It is a very important source as some of the seals are dated and corroborate the use of a seal design for a certain period. Particular seal designs fail to show common traits which could have traced them back to the same pair of engraver's hands. As the engraving quality is just average (and with the potter guild, rather poorer than average), the engravers can be assumed to be locals of Těšín Silesia. The seal symbolism in use fails to go beyond the standard practice, as evidenced by guild seals from elsewhere in Upper Silesia.

KEYWORDS

guild; seal; butchers; weavers; tailors; bakers; potters; shoemakers; joiners; furriers; blacksmiths; Karviná-Fryštát

AUTOR MATERIÁLOVÉ STUDIE

- PhDr. Karel Müller; Zemský archiv v Opavě; k.muller@zao.archives.cz

POZNÁMKY

- 1 TOMCZYK, Damian: *Pieczenie górnośląskich cechów rzemieślniczych z XV–XVIII w. i ich znaczenie historyczne*. Opole 1975.
- 2 K tomu viz dodatek MÜLLER, Karel: *Neznámé pečeti těšínských cechů ze 17. století*. Těšínsko 54, 2011, č. 3, s. 28–30.
- 3 BAYER, Julius: *Denkwürdigkeiten der Stadt Freistadt im Herzogthum Schlesien*. Wien 1879, s. 56–63. Viz též KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Města na Těšínsku v 18. století*. Studie o Těšínsku 18. Český Těšín 2005, s. 27–29.
- 4 Zemský archiv v Opavě (dále jen ZA Opava), fond Královský úřad Opava, inv. č. 236, sign. 5/3 F2, č. k. 156. Seznam zde vedených fryštátských cechů je totožný s popisovaným dokumentem až na perníkáře a barvíře. Perníkáři však byli zjevně počítáni k pekařskému cechu a barvíři obdrželi své cechovní privilegium od držitele panství Karla hraběte z Gašína teprve v roce 1722.
- 5 ZA Opava, fond Velkostatek Karviná, neinventarizované dodatky. Archiválie se do fondu zjevně dostala ze sbírek Slezské muzejní společnosti v Orlové. Viz DBALÝ, Miroslav: *Řemeslnické cechy*. Vlastivědná příloha „Obrany Slezska“, 1927, č. 7, s. 5–6. Zde je stručně existence dokumentu zmíněna, autor si ale u pečeti všímá jen případné datace. Na vlastní archiválii jsou dodnes patrná tužkou vepsaná přečtená vročení.
- 6 Vedle Tomczykovy práce citované v pozn. 1 můžeme odkázat např. na obsáhlý výstavní katalog k dějinám slezských cechů KORZEL-KRAŠNA, Małgorzata (red.): *Zabytki cechów śląskich*. Wrocław 2002, v němž je značný prostor věnován cechovní sfragistice (s. 9–145). Dosavadní výsledky na poli české cechovní sfragistiky shrnuje MYŠIČKA, Martin: *Řemeslná symbolika na pečetích, znacích a korouhvích na příkladu cechů města Mostu*. Sborník archivních prací 58, 2008, č. 2, s. 320–402, zvl. s. 320–342.
- 7 MÜLLER, Karel: *Pečeti a znaky obcí českého Těšínska*. Český Těšín 1997, s. 26.

Muzeum Těšínska v roce 2015

Výroční zpráva

Zbyšek Ondřeka

Činnost Muzea Těšínska (dále jen MT) probíhala v roce 2015 standardním způsobem, ale pro vedení a některé zaměstnance byl přesto zcela neobvyklý – probíhal především ve znamení výstavby nové vstupní budovy do areálu Archeoparku v Chotěbuzi-Podoboře a příprav na vybudování moderních archeologických a přírodovědných expozic. Zároveň byl rokem intenzivních příprav na opravy tamějších již stávajících dřevostaveb – jednalo se zejména o posouzení jejich stavu, zpracování projektové dokumentace, stavební řízení a zahájení prvních z řady připravovaných oprav. Dalo by se říci, že problémy Archeoparku v roce 2015 zcela zastínily veškerou ostatní činnost MT, proto výroční zprávu zahajujeme právě jimi.

Výstavba nové vstupní budovy korunuje více než 15leté budování Archeoparku (první etapa se uskutečnila v roce 2001, druhá o pět let později). Jejím investorem je zřizovatel muzea – Moravskoslezský kraj (dále jen MSK), kterému se podařilo získat pro náš záměr dotaci z Regionálního operačního programu NUTS II – Moravskoslezsko 2007–2013, určenou pro podporu prosperity regionu a rozvoje cestovního ruchu. MSK byl investorem, a proto také zadavatelem veřejných zakázek jak na projektovou dokumentaci, tak na záchranný archeologický výzkum (realizoval Archeologický ústav AV ČR v Brně), a především na dodavatele stavby a interiérů, jímž byla v obou případech firma NOSTA, s.r.o., z Nového Jičína. Pracovníci MT na přelomu let 2015/2016 společně s výtvarnicemi Danuší Karpetovou a Šárkou Věbrovou vytvořili v celé budově kompletní muzejní expozice s náklady přesahujícími 1,5 milionu korun. O výstavbě vstupní budovy jsme informovali v loňské

výroční zprávě a vrátíme se k ní ještě i za rok, při hodnocení roku 2016. Proto jen stručně:

Na jaře loňského roku byla odstraněna dosavadní provizorní recepce. Následoval nezbytný archeologický průzkum v místech budoucí výstavby, který přinesl zajímavé nálezy, a pak po celý rok 2015 místo obsadili stavbaři. Jejich aktivity zaměstnávaly i muzejníky, každý krok musel být konzultován, hledala se řešení neočekávaných situací, protože projekt nepamatoval zdaleka na vše, např. na připojení budovy na zdroj elektrické

Novostavba vstupní budovy Archeoparku v Chotěbuzi-Podoboře, 7. prosince 2015, Muzeum Těšínska

energie. Ač byla elektrická přípojka zakreslena v projektu, ve skutečnosti nikdy neexistovala. Hrozilo zastavení stavby, budova by bez zdroje energie nemohla fungovat. Nakonec se nám úskalí podařilo vyřešit ve spolupráci s několika členy Klubu Muzea Těšínska (dále jen KMT). Problémy však přineslo i budování základů nového objektu a také tzv. lávky v korunách stromů. Ukázalo se, že podloží je na mnoha místech velmi nestabilní a svah nad budovou hrozil sesuvem. A tak několikametrové ocelové piloty, na nichž stojí budova a zejména lávka, byly nakonec zapuštěny místy až šest metrů hluboko do terénu. Lávka sehrává velmi důležitou provozní i didaktickou úlohu. Návštěvníci nejprve vystoupají po schodech nebo vyjedou výtahem až na terasu do třetího patra. Odtud je pak téměř stometrová lávka pomyslně i doslova dovede ze současnosti do minulosti. Je unikátním technickým řešením, které na počátku mnozí odmítali. Dnes jsem rád, že se mi tuto myšlenku podařilo prosadit. Umožňuje totiž nejen snadno překonat 16metrový výškový rozdíl mezi úpatím a hranou tzv. akropole i starším lidem a vozíčkářům, ale zároveň pohlédnout jak na hradisko, tak do přírody v jeho okolí z nezvyklé perspektivy.

Oprava mostu v Archeoparku, podzim 2015, Muzeum Těšínska

Kromě této veliké investice zahájilo MT v roce 2015 i náročný proces postupné rekonstrukce dřevěných replik všech slovanských staveb v akropoli. Přestože jsou stavby staré teprve 15 let, na mnoha místech jsou poškozené a téměř na hranici životnosti. Důvodem jejich urychlené destrukce je napadení vnitřních, návštěvníky na první pohled prakticky neviditelných, částí použitého stavebního materiálu. Nejvíce postižené jsou podzemní části prakticky všech dřevěných kůlů, tedy nosných konstrukcí, které jsou zapuštěny do země, ať se jedná o repliky tzv. sídelních objektů, anebo rozsáhlých fortifikací a palisád. Tento způsob založení staveb bezprostředně do země je sice pravděpodobně nejbližší původnímu způsobu výstavby známému ze slovanského období, a také proto byl a je při výstavbě replik dřevěných objektů pochopitelně prosazován archeology. I když se snažíme co nejvíce přiblížit dobovým stavebním postupům, na prvním místě musíme zajistit především stabilitu všech užívaných staveb tak, aby nedošlo nejen k jejich závažnému poškození, ale především k ohrožení zdraví a životů návštěvníků a zaměstnanců muzea. Zároveň je třeba zajistit jejich podstatně delší životnost. Proto musí být při budoucích opravách zvolen kompromisní odpovídající technologický postup.

Rozsah oprav je dán finančními možnostmi muzea. Během několika let by měl být prakticky celý areál z velké části postaven znovu. Opravy zmíněných tří objektů a mostu realizovala třinecká firma Beskydská stavební, a.s. Protože jednání se zřizovatelem nevedla k poskytnutí dostačující dotace z rozpočtu kraje na opravu všech dřevěných objektů, MT ještě na konci roku 2015 iniciovalo a vypracovalo projekt mezinárodní spolupráce, jenž by poskytnutím potřebných prostředků z fondů EU umožnil celý areál, zejména fortifikace, opravit a zachránit. Partnerem muzea ve společném přeshraničním projektu je polská obec Hażlach (p. Hažlach) ležící doslova na dohled od Archeoparku, která by ráda vybuodovala na svém území rozsáhlou přírodovědnou expozici, doplňující to, co je prezentováno u nás. Rozhodnutí o přiznání či nepřiznání dotace můžeme očekávat v závěru roku 2016. Pokud se prostředky podaří získat, mohly by nejrozsáhlejší opravy proběhnout v letech 2018–2019. Je

třeba samozřejmě počítat i s eventualitou, že se potřebné finanční prostředky získat nepodaří. Pak bude nutné zamyslet se vážně nad tím, jak v realizaci projektu pokračovat.

Archeopark se v nedávné minulosti zařadil mezi nejvýznamnější a nejnavštěvovanější místa v MSK a výstavba nového vstupního objektu bezpochyby přispěje k dalšímu rozvoji turistiky a cestovního ruchu. Nejen z pohledu muzea, ale i z pohledu MSK se jistě jedná o jeden z největších projektů a investic svého druhu. Náklady na vybudování moderní vstupní budovy včetně nových didaktických expozic dosáhly 47,5 milionu. Primárním cílem výstavby celého areálu ale nebylo a není vytvořit jen jakousi novou turistickou destinaci, Archeopark je především řadu let budovaný didaktický projekt, jehož cílem je důstojná, vědecky ověřená prezentace místních archeologických nálezů, která umožňuje návštěvníkům pomyslnou cestu ze současnosti až k počátkům naší státnosti. Přirozenou součástí a doplněním archeologických expozic jsou expozice přírodovědné, prezentující vývoj krajiny těšínské části Slezska od počátků jeho osídlení až k současnosti. Na tomto místě je ovšem třeba připomenout, že přestože se v případě Archeoparku jedná o mimořádně významný projekt, replika slovanského hradiska je ve skutečnosti jen jednou z částí rozsáhlé mozaiky, jakou vytvářejí expozice, výstavy a další aktivity muzea jako celku.

Dříve, než se dostaneme k hodnocení činnosti MT, připomeňme si výroční zprávu za rok 2014. Byla poněkud obsáhlejší, proto již nebudeme podrobně informovat o organizaci MT, jež se nezměnila, ani o stěhování ředitelství MT do budovy v Masarykových sadech v Českém Těšíně. Úvodem se omezíme na několik základních hospodářských údajů. Celkové náklady na tzv. hlavní činnost organizace v roce 2015 dosáhly 31 655 000 Kč, výnosy 31 682 000 Kč, hospodářský výsledek 27 000 Kč. Náklady na tzv. doplňkovou činnost byly 72 000 Kč, výnosy z ní 104 000 Kč, hospodářský výsledek 34 000 Kč. Sečteme-li výše uvedené, dostaneme se ke kladnému celkovému výsledku hospodaření organizace ve výši 61 000 Kč. Kromě schváleného příspěvku na provoz a mzdy získalo MT na své projekty

i několik účelových dotací: od zřizovatele např. účelovou dotaci na opravu mostu a tří sídelních objektů v akropoli Archeoparku ve výši dvou milionů (celkově se náklady na tyto opravy vyšplhaly na 2 418 000 Kč, rozdíl pokryla organizace ze svého investičního fondu), dále na vydání publikace *Světla a stíny barokní církve ve Slezsku* (100 000 Kč), totožnou částku na uspořádání haptické výstavy *Tajemství hlíny*, od Ministerstva zahraničních věcí ČR 120 000 Kč na česko-polský projekt připomínající zajatecké tábory, od Ministerstva kultury ČR pak 37 000 Kč na restaurování vybraných sbírkových předmětů. Na údržbu a opravy svěřeného nemovitého majetku MT vynaložilo 3 717 000 Kč. Největší investicí byla výstavba železářské pece a kultovního objektu v akropoli Archeoparku ve výši 672 000 Kč. Do této pobočky však v roce 2015 směřovaly i další peníze v podobě účelových dotací zřizovatele v souvislosti s výstavbou nového vstupního objektu – na vybudování keramické dílny a zázemí pro práci s dětmi a mládeží (283 000 Kč) a na vybudování expozic (767 000 Kč).

Organizace muzea

Oproti roku 2014 nedošlo k významnějším změnám. Mírně vzrostl průměrný přepočtený stav našich zaměstnanců, který činil 52,46 osob. V tom se promítl fakt, že po celý rok 2015 byl mimo provoz Archeopark, počet zaměstnanců muzea se po opětovném zahájení činnosti počínaje rokem 2016 bezpochyby zvýší. K 31. prosinci 2015 tedy pracovalo v muzeu celkem 54 zaměstnanců, z toho bylo 23 osob s vysokoškolským, dvě s vyšším odborným, 25 s úplným středním a čtyři se středním vzděláním; čili převažují vysoce kvalifikovaní zaměstnanci. V tzv. mimo evidenčním stavu (na mateřské či rodičovské dovolené) bylo k poslednímu dni roku 2015 deset žen. Průměrná mzda všech zaměstnanců muzea se oproti předchozímu roku nepatrně zvýšila, důvodem bylo rozhodnutí vlády o navýšení platových tarifů o 3,5 %. Po započtení všech přesčasů, příplatků a odměn činila 20 077 Kč hrubého. Průměrný plat zaměstnanců MT bohužel opět nedosáhl ani výše průměrné mzdy zaměstnanců veřejné sféry.

Výstavní činnost

Výstavní činnost je tradičně v MT koncipována tak, aby byly veřejnosti představeny jednak výsledky vlastní vědecko-výzkumné činnosti našich zaměstnanců, jednak zajímavé výstavy jiných muzeí a samozřejmě a především, aby byla prezentována jak hmotná kultura obyvatel Těšínského Slezska ve všech jejích projevech, tak vývoj přírody a krajiny, v níž lidé žili a žijí i dnes. Z nemalé části jsou výstavy výsledkem spolupráce odborných zaměstnanců muzea s kolegy z řady jiných muzeí a partnerských organizací (Muzeum Beskyd ve Frýdku-Místku, Muzeum Novojičínska, Muzeum Śląska Cieszyńskiego v polském Těšíně, Kysucké muzeum v Čadci, Oravské muzeum Pavla Országa Hviezdoslava v Dolnom Kubíně, Muzeum Górnośląskie w Bytomiu a Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach, Československá obec legionářská aj.). Rád bych zdůraznil, že všechny naše výstavy jsou připravovány nejen s vysokou odbornou profesionalitou, každý údaj je ověřený, každá formulace pečlivě zvážena, ale i s nápaditým výtvarným řešením a profesionálním aranžmá, které již řadu let odlišuje naše výstavy od výstav jiných pořadatelů. Prostě jsou nejen zajímavé a poučné, ale i hezké na pohled. Každou výstavu doprovází tištěný letáček i pozvánka, rozesílaná na stovky adres. Možná že v době elektronické komunikace je to způsob poněkud zastaralý, zastáváme však názor, že k muzeu jako vědecké, osvětové a kulturní instituci se prostě hodí. Do divadla nebo na diplomatickou recepci také přece nikdo nikoho nezve obyčejným e-mailem anebo facebookovým odkazem (o muzejních webových stránkách, facebooku, práci s veřejností, médií a public relations viz dále). Tento trend se budeme snažit udržet i v dalších letech přesto, že tiskem letáků a rozesíláním tištěných pozvánek vzrůstá celková finanční náročnost výstavních projektů. V roce 2015 proběhlo ve výstavních síních našeho muzea 21 výstav, z toho bylo 14 převzatých. Celková návštěvnost 31 výstav a expozic za uplynulý rok činila 21 926 osob, z tohoto počtu bylo 14 813 dětí a studentů a 7 113 dospělých. Dalších 6 829 návštěvníků evidujeme u ostatních akcí muzea se vstupným (především přednášek a akcí KMT), a dokonce 19 652 u akcí bez vstupného, počet návštěvníků tzv. výchovných akcí dosáhl

26 481 (viz dále). Celkem tedy MT v roce 2015 navštívilo 48 407 osob, a to i přes absenci stále expozice v Českém Těšíně a uzavření v posledních letech nejnavštěvovanější pobočky muzea – Archeoparku. Je to málo? Na realizaci výstavní činnosti (stálé expozice i proměnné výstavy) MT vynaložilo v roce 2015 částku 578 000 Kč. Náklady na realizaci zvláštní haptické výstavy (velkou pozornost věnujeme každoročně i skupině zdravotně znevýhodněných návštěvníků) činily 106 000 Kč.

Rok 2015 byl rokem mimořádných výročí. K tomu nejzásadnějšímu patřilo 70. výročí konce druhé světové války. Málo známá je skutečnost, že Těšínské Slezsko bylo místem soustředění a pracovního nasazení velkého počtu zajatců ze spojeneckých armád, přímo v Těšíně byl v době druhé světové války umístěn rozsáhlý zajatecký tábor. Proto jsme společně s polskými partnery připravili a v květnu 2015 v Českém Těšíně slavnostně otevřeli výstavu *Vojenské zajatecké tábory Teschen během 2. světové války / Obozy jenieckie Teschen w latach II wojny światowej*. Výstava byla součástí rozsáhlého česko-polského projektu, podporeného finančně Ministerstvem zahraničních věcí ČR. Podrobnější informace k němu přináší zpráva o projektu publikovaná na jiném místě tohoto čísla. V provizorní výstavní síni v Českém Těšíně byla pod názvem *A do Vánoc jsme doma...* prezentována výstava, která se naopak zabývala prvním světovým válečným konfliktem. Reflektovala skutečnost, že navzdory prvotnímu nadšení zejména německy mluvících obyvatel Těšína se z konfliktu stala dlouhotrvající tragická záležitost, jež naprosto zásadním způsobem ovlivnila podobu celé Evropy a dotkla se prakticky každého. Výstava připomíná, že ve městě po určitou dobu sídlil dokonce generální štáb rakousko-uherské armády, a pobývaly zde proto i významné osobnosti.

Nejen pro handicapované návštěvníky muzea, ale i další zájemce jsme připravili v uplynulém roce formou výstavy zajímavé a poučné „setkání“ s hlínou. *Tajemství hlíny* představilo hlínu jako nejstarší materiál pro výrobu keramických nádob a užitkových předmětů. Výstava návštěvníky havířovské výstavní síně seznámila s několika etapami výroby keramiky, výrobními postupy a možnostmi jejího užití. Zaměřila se rovněž na regionální keramická výrobní centra.

Úspěšná výstava bude v následujících letech prezentována i v dalších příspěvkových organizacích kraje. Z pestré nabídky výstavních aktivit nakonec ještě připomeňme alespoň jednu, jejíž téma bylo vůbec poprvé v rámci muzejních akcí představeno. Jak napovídá její název *Vládci noci*, byla věnována živočichům se soumrácnou a noční aktivitou. Výstava byla pro mimořádný zájem škol i veřejnosti prodloužena o několik týdnů. Přehled všech muzejních výstav realizovaných v roce 2015 uvádíme v tabulce.

Sbírkotvorná činnost

K 31. prosinci 2015 bylo v Centrální evidenci sbírek Ministerstva kultury ČR evidováno 204 134 kusů sbírkových předmětů ve správě MT. V uplynulém roce jsme nově získali do sbírky 598 kusů předmětů (z toho 280 knih). Na jejich zakoupení bylo vynaloženo 73 961 Kč, (z toho na nákup sbírkových knih 13 381 Kč).

K mimořádně cenným novým sbírkovým položkám patří soubor předmětů, jež byly nalezeny při obnově pomníku obětem světových válek v Bohumíně-Skřečoni, vybudovaného v roce 1935. Kovový tubus uložený v pomníku skrýval své poklady celých osm desítek let. Dochoval se např. členský průkaz spolku pro postavení pomníku, strojopisný proslov starosty obce pronesený při jeho odhalení 28. října 1935, projevy dalších účastníků, pamětní listina,

Litinový polychromovaný znak Emanuela Schimonského (1752–1832), vratislavského knížete biskupa v letech 1823–1832, získaný do sbírek Muzea Těšínska v uplynulém roce, foto Radim Jež

náčrtek rozestavení členů spolku a delegací při slavnostním aktu, kovový odznak s jehlicí s nápisem *Skřečon padlým 1935 (1914–1918)* a další. Předměty darovalo do muzejních sbírek město Bohumín. Pozornost si zasluhují i některé další získané nové sbírkové předměty – např. vzácný soubor liturgického textilu, původem z filiálního kostela sv. Cyrila a Metoděje na Hřavě. Jedná se zejména o kněžská roucha, ministrantské textilní součásti (sukně, límce) a o několik antipendií a vlajek. Textilie pocházejí z 50. a 60. let minulého století. Získaná kolekce, kterou doplňují i kropicny, kadidelnice či dřevěný svícen, je významným dokladem nejen k historii regionálního náboženského života lidí, žijících v nejvýchodnější části českého, dříve československého Těšínska. Totéž lze říci i o litinových náhrobních křížích z již nevyužívaného hřbitova v Horních Domaslavicích nebo o unikátních praporech dokumentujících náboženskou spolkovou činnost v minulosti. První z nich, zasvěcený horníkům z domaslavické farnosti, nese vyobrazení sv. Barbory a sv. Anděla Strážného, druhý je spolkovým praporem *Svazu katolických žen a dívek v Horních Domaslavicích* s podobiznami Panny Marie Růžencové a sv. Anny.

Odznam nalezený při obnově pomníku obětem světových válek v Bohumíně-Skřečoni, Muzeum Těšínska

Restaurování a ochrana sbírek

Ochrana sbírkových předmětů je realizována na dvou konzervátorských pracovištích muzea (všeobecná konzervace v prostorách depozitáře v Horní Suché a konzervace textilu v Českém Těšíně). Prostřednictvím preventivní a zásahové konzervace a restaurátorských zásahů bylo zkonzervováno celkem 1 158 sbírkových předmětů. Mimo běžné konzervace a přípravy sbírkových předmětů pro výstavy pořádané MT proběhla i rozsáhlá konzervace předmětů určených k zapůjčení, např. do připravovaného městského muzea v Bohumíně, konzervace nově získaných sbírkových předmětů, záchranná konzervace nejvíce poškozených sbírkových předmětů a jako každým rokem i konzervace předmětů určených pro sezonní expozici v Kotulově dřevěnce v Havířově. Díky

Novorenesanční dřevěný stůl na vyřezávaných nohách s oválnou deskou zdobenou intarzií z dýhy ořechové kůže, druhá polovina 19. století, proveniencí neznámá, nahoře stav před restaurováním, dole po něm, foto Petr Bělíček

finančním prostředkům získaným v rámci dotačního programu Ministerstva kultury ČR bylo možné zrestaurovat alespoň některé ze sbírkových předmětů MT. Jedná se např. o malbu na plechu zobrazující Pannu Marii s Ježíškem, vsazenou do bohatě vyřezávaného rámu. Restaurátorských prací se ujala akademická malířka Romana Balcarová z Opavy.

Výzkum, vědecké konference a projekty

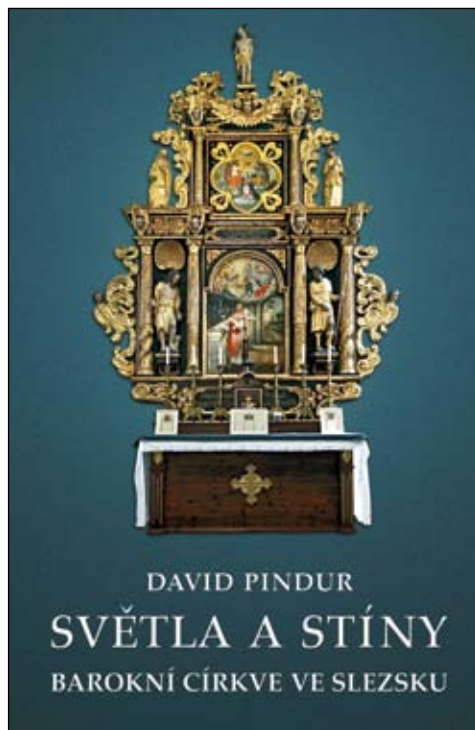
Dlouhodobé výzkumné záměry odborných pracovníků MT byly obdobné jako v uplynulých letech prezentovány prostřednictvím vědeckých konferencí, symposií a seminářů. Rovněž MT připravilo v rámci mezinárodního projektu s Hornoslezským muzeem v Bytomi dvoudenní konferenci věnovanou problematice zajateckých táborů, na niž referovala celá řada tuzemských i zahraničních badatelů (více viz samostatná zpráva publikována níže). MT zastupoval na konferenci nazvané *Památky Těšínského knížectví*, již pořádal 26. února 2015 Ústav dějin umění AV ČR v Praze, historik David Pindur, který přítomné seznámil v širším kontextu s dějinami farního kostela Prozřetelnosti Boží v Šenově s výmluvným podtitulem *Od rodové nekropole Skrbenských z Hříštic k „barokní perle Slezska“*. Vzájemných styků českých zemí a Polska v letech 1490–1740 si všímal Jan Saheb během svého vystoupení na dvoudenním sympoziu s mezinárodním zastoupením na zámku v Petrovicích u Karviné (22.–23. října 2015), zaštitěném a zorganizovaném ministerstvem kultury Polské republiky, spolkem *Silva rerum Polonarum*, čenstochovskou univerzitou Jana Długosze a Centrem regionálních studií Filozofické fakulty Ostravské univerzity. O haptických výstavách, které v uplynulých letech úspěšně realizovalo MT, hovořila v říjnu 2015 na konferenci Muzeum bez bariér pořádané Národním muzeem Ilona Pavelková. Táž se s příspěvkem o Vladislavovi Mladějovském (1866–1935), předním odborníkovi české balneologie, zúčastnila oborového semináře uskutečněného Technickým muzeem v Brně ve dnech 15.–16. září 2015. Mimo to odborní pracovníci vystoupili v rámci oborových seminářů jednotlivých sekcí komisí Asociace muzeí a galerií České republiky – např. Jana

Glombová s Danielou Podstawkovou prezentovaly kolegům vývoj rekultivované lokality Kozinec v Doubravě, těžce postižené důlními poklesy, Pavlína Badurová s Martinem Krůlem pak představili výzkumný projekt zaměřený na pamětní místa druhé světové války, konkrétně na pomník mezinárodní solidarity protifašistické koalice v Českém Těšíně.

V roce 2015 MT jakožto pověřené archeologické pracoviště realizovalo celkem 31 archeologických dohledů – např. v Albrechticích, Bohumíně, Bystřici, Českém Těšíně, Dolní Lutyni, Havířově, Horní Suché, Chotěbuzi, Karvině, Mostech u Jablunkova, Prostřední Suché, při výstavbě silnice v Třinci-Karpentné či Vendryni. Převažovaly akce menšího rozsahu, avšak ani větších stavebních záměrů nebylo málo (stavby inženýrských sítí a základů rodinných domů, rekonstrukce elektrického nebo plynového vedení, odkanalizování obcí). U většiny stavebních zásahů nedošlo k narušení archeologických situací. Záchraného archeologického výzkumu bylo ale zapotřebí v lokalitě, která je situována v místní části Karpentná (součást Třince) na úpatí ostrožny nad řekou Olší, na níž se nachází drobné středověké opevnění. Podnětem záchraného archeologického výzkumu byl záměr společnosti Ředitelství silnic a dálnic ČR vystavět v místě lokality estakádu silnice I/11 (úsek vedoucí z Oldřichovic do Bystřice). V rámci této stavby bylo plánováno vedení inženýrských sítí, zejména přeložka elektrických kabelů. Výkop zasáhl objekt tzv. střepoviště, jež v minulosti sloužilo jako skládka. V nálezech převažovala keramika, dále se objevovaly skleněné střepy a kosti. Nálezy byly datovány do období novověku. Další pozitivní zjištění pocházejí z místní části Věřňovice (součást obce Dolní Lutyně). Podnětem záchraného archeologického výzkumu zde byl záměr obce Dolní Lutyně vystavět několik kanalizačních stok s přípojnými větvemi, s tím související čerpací stanice odpadních vod a čističku odpadních vod. Zdokumentován byl nález uhynulého tura domácího a několik keramických střepů z období novověku. Tradiční systematický archeologický výzkum v Chotěbuzi-Podobore se v roce 2015 neuskutečnil, a to z důvodu výstavby vstupní budovy Archeoparku a několika objektů, jež jsou součástí stávající repliky slovanského hradiska.

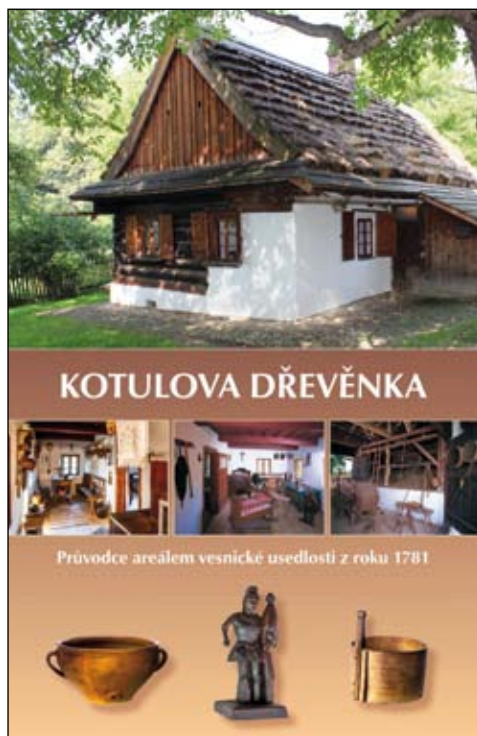
Ediční a publikační činnost

MT navázalo na bohatou produkci z předchozích let a plnilo tak jeden z dlouhodobých záměrů poskytovat široké veřejnosti dostupnou formou výsledky výzkumů svých odborných pracovníků a šířit osvětu o regionu, v němž působí. V uplynulém roce byl vydán další svazek ediční řady *Studie o Těšínsku*, tentokrát již s pořadovým číslem 22. V monografii nazvané *Světla a stíny barokní církve ve Slezsku* (s podtitulem *Frýdecké arcikněžství v letech 1654–1770. Struktury, procesy, lidé*) představil David Pindur na více než 400 stranách několikaletý badatelský zájem o problematiku náboženského vývoje Těšínska v období rekatolizace. Na modelovém příkladu rozsáhlé církevně-správní jednotky čtenářům přiblížil poměry v církvi v tomto cípu slezské korunní země, objasnil hmotné zabezpečení jednotlivých farností, osudy farářů i každodenní komplikace, se kterými se museli ve vztahu k nadřízeným institucím, vrchnosti a poddaným vyrovnávat. Pokusil se tak vytvořit plastický obraz mikrosvěta barokní doby, v němž duchovní záležitosti prostupovaly

bytím každého jednotlivce. Publikaci kromě přílohy v podobě přehledu duchovních správců a resumé v polštině, němčině a angličtině doplňuje bohatá barevná obrazová příloha s obsáhlými komentáři přibližujícími celou řadu církevních staveb, jejich hmotné vybavení či dochovaná písemná svědectví.

Podat základní informace návštěvníkům všech věkových kategorií má za cíl nová brožura o jedné z poboček MT – Kotulově dřevěnce, areálu vesnického stavení nacházejícího se v Havířově jako relikv původní vesnické zástavby na okraji moderního sídliště s panelovými obytnými domy a řadovými garážemi. Přehledně strukturovaný text s množstvím fotografií, nákrešů, map a plánů objasňuje historické souvislosti dějin obce Dolní Bludovice, popisuje základní typologii lidového obydlí v Těšínském Slezsku, funkční využití jednotlivých staveb a jejich částí, odhaluje prameny doložené držitele usedlosti a popisuje její dnešní využití coby areálu s expozicí věnovanou tradičnímu způsobu bydlení nižších vrstev obyvatelstva na přelomu 19. a 20. století. Na přípravě tohoto průvodce se podílela Ilona Pavelková, Jan Saheb a Wiesława Branna.

Jedním z výstupů již několikrát zmiňovaného projektu realizovaného v uplynulém roce spolu s Hornoslezským muzeem v Bytomi byla brožovaná publikace o vojenském zajateckém táboře nacházejícím se v období druhé světové války v bezprostřední blízkosti centra Českého Těšína. Text byl publikován ve dvou samostatných jazykových verzích – v češtině i polštině.

Odborní pracovníci MT se autorsky podíleli i na jiných publikacích – za všechny zmiňme alespoň kolektivní monografie *Historik a literát na provincii a Šlechticův žid, žid šlechticem* vydané Filozofickou fakultou Ostravské univerzity v Ostravě či podíl na přípravě hesel pro obsáhlý katalog *Neklidné století* s podtitulem *České Slezsko a Ostravsko od první světové války do listopadu '89*, který byl realizovaný jako šestý svazek v rámci projektu Slezského zemského muzea s názvem *Slezsko: paměť – identita – region*. Kromě příspěvků v časopise *Těšínsko*, jehož uplynulý ročník přinesl v pozměněném formátu a nové grafické úpravě celkem devět původních článků, dva materiálové texty, 13 kratších zpráv a 14 anotací a recenzí, publikovali historikové, historičky a přírodovědkyně MT své studie rovněž na stránkách několika oborových periodik – např. *Acta Musei Beskydensis, Ecologica Montenegrina* či *Epigraphica & Sepulcralia*.

Muzejní knihovna Silesia

Knihovna v uplynulém roce spolupracovala s Moravskoslezskou vědeckou knihovnou v Ostravě při realizaci knižního veletrhu v Ostravě. Dne 10. listopadu 2015 se v knihovně uskutečnilo Pracovní setkání sekce muzejních knihovníků Asociace muzeí a galerií MSK. Během roku proběhly exkurze pro členy KMT, pro studenty Gymnázia v Českém Těšíně i pro mladší žáky ZŠ, v říjnu byla pro zájemce připravena burza knih. Vzhledem k novým požadavkům na data odesílaná do Souborného katalogu ČR byl realizován projekt přechodu knihovního systému Clavius na formát MARC21 z programu VISK 3 (Veřejné informační služby knihoven) Ministerstva kultury ČR. Nové přírůstky jsou zpracovávány podle katalogizačních pravidel RDA.

V první polovině roku 2015 byl postupně z dočasných depozitárních místností

nacházejících se v zadním traktu budovy na Hlavní třídě přemístěn tzv. studijní (odborný) fond, včetně svázaných ročníků periodik a velkoformátových publikací, do prostor v prvním patře budovy na Pražské ulici uvolněných po přestěhování správy muzea do objektu v Masarykových sadech. Díky tomu je poprvé za dobu existence muzejní knihovny veškerý fond deponován v jednom objektu. V roce 2015 dále probíhalo doplňování online katalogu formou retrospektivní katalogizace, zpracováno bylo 2 307 svazků. Knihovní fond se v uplynulém roce rozšířil o 552 titulů, z toho bylo 280 zařazeno do sbírkového a 272 do odborného fondu, přičemž převážná část přírůstků byla získána formou sběru a výměnou s jinými institucemi. K 31. prosinci 2015 obsahoval elektronický katalog 16 619 titulů a celkový rozsah fondu představoval 30 291 jednotek. Zajímavým přírůstkem a co do rozměru zřejmě největším novým sbírkovým předmětem je Etnografický atlas Slovenska (o rozměrech 50 × 46 cm). Knihovna samozřejmě slouží také veřejnosti – zejména badatelům. V loňském roce poskytla své služby 389krát, zaregistrováno bylo celkem 1 236 výpůjček.

Komunikace s veřejností

Ke všem výstavám a expozicím, které mohli návštěvníci výstavních síní MT v uplynulém roce navštívit, byly zábavnou formou realizovány doprovodné programy, akce a interaktivní koutky, jež podporují vzdělávání a rozvíjí osobnost dětských i dospělých návštěvníků. Tyto akce navštívilo celkem 26 481 osob. Podařilo se nám pokračovat ve spolupráci se školami všech stupňů a jednotlivými učiteli. Kustodi navštěvovali školy často osobně, zvali učitele a jejich žáky na akce, zasílali jim letáky a pozvánky v tištěné i elektronické podobě. Dětem a školním skupinám byly připravovány programy na míru tak, aby vhodně doplňovaly výuku, byly také organizovány na výslovné přání pedagogů (tvořivé akce, přírodovědné procházky a přednášky ad.). Na pobočkách, v KMT, v domovech seniorů i ve školách přednášeli naši odborní pracovníci témata zaměřená na historii, etnografii či biologii. Zaznělo 19

prezentací – např. *Významní rodáci a osobnosti z Těšínska v období středověku a raného novověku*, *Biologické invaze*, *Pevnostní stavitelství na příkladu fortifikací Těšínského Slezska*, *Pomocné vědy historické*, *Vánoce na Těšínsku*, *O stromech a jejich osudech*, *Slezsko v dějinách země Koruny české* či přednášky ke *Dni ptactva*. MT nabídlo rovněž projektové dny, dílny, besedy či komentované prohlídky.

Jednotlivé pobočky dlouhodobě spolupracují s řemeslníky, folkloristy, pedagogy, lektory, cestovateli či zájemci o historii a spolu s nimi připravují pro návštěvníky bohatý doprovodný program, přednášky, akce a tvořivé dílny, které jsou mezi návštěvníky MT velice oblíbené. V loňském roce bylo přichystáno ve všech pobočkách 281 akcí, z nichž celá řada byla pro velký zájem veřejnosti několikrát opakována (celkem se jich tedy uskutečnilo 650). Mezi nejúspěšnější patřily: *Tradice se vrací* (Karviná, 1 103 osob), *Den Země* (Orlová, 758 osob), *Velikonoce* – řemeslné dílny (Musaion, 335 osob), vánoční tvůrčí beseda s P. Vítem Zatloukalem z Římskokatolické farnosti v Petřvaldě (Petřvald, 63 osob), *Těšínská muzejní noc* (Český Těšín, 335 osob) a *Jablunkovský džbánek* uspořádaný v roce 2015 na téma domácí zvířata (Jablunkov, 202 osob). Tradičně vysokou návštěvnost zajištěnou díky pestré nabídce fundovaných lektorů měly i přednášky pořádané KMT, jež na sklonku uplynulého roku sdružoval 128 aktivních členů. Kromě 23 přednášek a prezentace knihy vydané v rámci ediční řady *Studie o Těšínsku* se uskutečnily čtyři exkurze (např. do věznic v Karvině). Akce KMT navštívilo 751 osob; z tohoto pohledu byla nejúspěšnější přednáška Aleny Borovcové z Národního památkového ústavu s názvem *Kulturní dědictví Severní dráhy císaře Ferdinanda* (56 osob) či prezentace Ondřeje Koláře ze Slezského muzea v Opavě na téma *Druhá světová válka a Těšínsko* (48 osob). Od 4. ledna do 30. června 2015 proběhly v prostorách KMT dvě výstavy – *Cieszyn w akwarelach Zbigniewa Damca* a *Tvorba výtvarníka Jaroslava Tomiczka*.

Dnes již neodmyslitelnou součástí práce muzea je propagace v médiích, a to jak v regionálním tisku, tak i prostřednictvím vlastních webových stránek, facebooku,

Doprovodná akce pro děti Hrnčířské umění dneška připravená v havířovské výstavní síni Musaion k výstavě Tajemství hlíny, foto Michaela Gawlasová

rozhlasu, televize, letáků a příležitostných tisků. Zaměstnanci MT připravili a rozeslali 27 tiskových zpráv, na jejichž základě bylo zveřejněno 251 tištěných článků a elektronických, rozhlasových či televizních reportáží o naší činnosti. Kromě 12 barevných oboustranných letáků k novým výstavám připravili také šest pravidelně vydávaných a rozesílaných dvouměsíčních programů s nabídkou všech aktivit MT, doplněných

kalendářem událostí a zajímavostí těšínské vlastivědy a nabídkou publikací. Podíleli se na pravidelné komunikaci s našimi příznivci na třech účtech oblíbeného facebooku a na vzniku řady podkladů pro propagační materiály vydávané MSK a dalšími partnery. Ukazuje se, že práce v oblasti public relations je stejně důležitá jako vlastní odborné aktivity. Nestačí naše pomyslné zboží jen vyrobit, je třeba umět je také dobře prodat.

Výstavní činnost Muzea Těšínska v roce 2015

Výstavní síň v Českém Těšíně

Stálá expozice:	Obrázky z minulosti Těšínského Slezska	
Výstavy:	Lev oděný v purpuru	27. 1. 2015 – 26. 4. 2015
	Vojenské zajatecké tábory Teschen během 2. světové války / Obozy jenieckie Teschen w latach II wojny światowej	7. 5. 2015 – 4. 10. 2015
	A do Vánoc jsme doma...	29. 10. 2015 – 14. 2. 2016

Výstavní síň v Karviné

Stálá expozice:	Strípky z dějin Karviné	
Výstavy:	Šaty dělaj pračlověka	16. 9. 2014 – 18. 1. 2015
	Reklama a děti	10. 2. 2015 – 31. 5. 2015
	Supermarket Svět	11. 6. 2015 – 23. 8. 2015
	Řemesla našich předků	17. 9. 2015 – 10. 1. 2016

Výstavní síň Musaion v Havířově

Stálá expozice:	Než se město zrodilo	
Výstavy:	Tajemství světa animovaného filmu	20. 11. 2014 – 29. 3. 2015
	Tajemství hlíny	14. 4. 2015 – 23. 12. 2015

Památník životické tragédie v Havířově-Životicích

Stálá expozice:	Okupace a odboj na Těšínsku	
Výstavy:	Proč mámy pláčou	3. 2. 2015 – 12. 5. 2015
	Genocida Romů v době 2. světové války	21. 5. 2015 – 10. 1. 2016

Technické muzeum v Petřvaldě

Stálá expozice:	Kouzelný svět tramvají	
	Tradice hornictví	
Výstavy:	Vládci noci	17. 2. 2015 – 1. 11. 2015

Výstavní síň v Orlové

Stálá expozice:	Orlová – minulost i současnost	
Výstavy:	Dřevo ve světě našich předků	18. 9. 2014 – 24. 5. 2015
	Jako vejce vejci	4. 6. 2015 – 27. 9. 2015
	Putování za předky	20. 10. 2015 – 31. 1. 2016

Výstavní síň v Jablunkově

Stálá expozice:	Z minulosti Jablunkova a okolí	
Výstavy:	Pozorování vesmíru	10. 3. 2015 – 14. 5. 2015
	Řemesla našich předků	28. 5. 2015 – 6. 9. 2015
	Těšínsko mezi dvěma světovými válkami	6. 10. 2015 – 6. 3. 2016

Skalní sesuv na Girové

Jedna z největších svahových deformací na území ČR

Markéta Jochymková

V posledních letech můžeme na celém území České republiky pozorovat výrazné výkyvy počasí. Zatímco loňský rok se do povědomí mnohých lidí zapsal extrémním suchem, rok 2010 se naopak nesl ve znamení vydatných srážek, jež rozpoutaly vlnu povodní a následných svahových pohybů. Nejvíce postiženým územím bylo Těšínské Slezsko, pro něž se sesuvy staly fenoménem v důsledku povodní roku 2010. Na české straně Západních Karpat bylo zaznamenáno více než 150 svahových deformací,¹ kvůli nimž došlo především k poškození příjezdových cest, lesních porostů, soukromých pozemků, narušení vodních toků a místních komunikací. V menší míře poničily svahové pohyby rodinné domy a obyvatelé museli být evakuováni. Některé z těchto objektů musely být zdemolovány. Bezesporu největší a médii v té době nejvíce sledovaná svahová deformace vznikla v nejvýchodnější části České republiky na jihozápadním svahu vrchu Girová, kde již v minulosti ke svahovým pohybům došlo (např. v červenci 1997), novodobý sesuv

je patrně zčásti, či zcela umístěn v tělese toho staršího a mnohem rozsáhlejšího.²

Předpokladem pro vznik svahové deformace takových měřítek nejsou pouze vydatné srážky, které však představují zejména v našich klimatických podmínkách hlavní spouštěcí mechanismus, ale také geologické či geomorfologické predispozice (např. typ a uložení horniny, přítomnost zlomů). V souvislosti s tělesy sesuvů můžeme hovořit o několika částech, jimiž jsou tvořeny – *odlučná oblast* představuje místo, z něhož se horniny, jakožto zdroj materiálu pohybují, naopak *akumulační oblast* označuje místo, kde došlo k nahromadění horninových hmot. Střední část sesuvu, tzn. oblast mezi odlučnou a akumulací, nazýváme *transportní zóna* neboli *splaz*. Podle mechanismu a rychlosti pohybu horninových hmot je můžeme rozdělit do čtyř základních skupin. Nejpomalejším, zdánlivě nejmeně nebezpečným a v České republice nejhojnějším pohybem je tzv. *ploužení*. Jde o dlouhodobý a velmi pomalý pohyb horninových hmot, přičemž ve většině případů není

Letecký pohled na svahovou deformaci na Girové, foto archiv autorky

hranice pohybující se horninové hmoty vůči pevnému podloží patrná. Ploužení může být iniciátorem ostatních svahových pohybů. Nenadálý a velice rychlý přesun horninových hmot na strmých svazích označujeme jako řícení. Při tomto pohybu dochází ke ztrátě kontaktu podloží s horninami, jež se přemísťují na výrazné vzdálenosti. Klouzavé pohyby podél jedné nebo více smykových ploch nazýváme *sesuvy*. Pro tento způsob pohybu je typické nasunutí části sesunutých hmot na původní terén v tzv. akumulární (čelní) oblasti. Velice často získávají sesuvy charakter pohybu označovaného jako *stékání*. Pro něj je typické přemísťování viskózní horninové hmoty ve formě zemních či přívalových proudů na poměrně velké vzdálenosti.³

Vrch Girová (840 m n. m.) se nachází v katastrálním území obce Bukovec a je nejvyšším bodem Jablunkovského mezihoří, které vytváří členitou pahorkatinu mezi Slezskými a Moravskoslezskými Beskydami, a vyznačuje se častými svahovými pohyby různých typů. Příčinu těchto četných svahových deformací je nutné hledat ve stavbě podloží. Zatímco západ republiky je tvořen geologicky starší jednotkou Českého masivu, jejíž původ lze datovat do období prvohor a vyznačuje se vyšší odolností, Jablunkovské mezihoří je naopak součástí geologicky relativně mladého flyšového pásma Západních Karpat (druhoohory až třetíohory). To vzniklo horotvornými pohyby během druhé fáze alpského vrásnění a je tvořeno silně zvrásněnými belovežskými a soláňskými vrstvy Magurského příkrovu. Pro flyšové pásmo je typické střídání rigidních, silně rozpukaných pískovců s málo propustnými, více či méně plastickými jílovci, které při velkém nasycení vodou způsobují klouzavý pohyb masivních pískovcových vrstev.⁴

Hlavní odlučná plocha se nachází ve velmi svažitém terénu na jižním úbočí Girové. Tato oblast se vyznačuje hluboce zvětralým podložím v přípovrchové zóně. Zásadním faktorem pro vznik svahového pohybu byla přítomnost zlomových struktur, jež vytvořily odlučnou oblast sesuvu. Zlomy oslabený skalní masiv podlehl náporu intenzivních třídních srážek, při nichž vodou nasycené jílovce vytvořily kluzkou plochu, která vyvolala pohyb rigidnějších pískovců. Dne 18. května 2010 byl ve večerních hodinách poprvé zaznamenán aktivní svahový pohyb, jenž během několika hodin vyvolal destabilizaci

Výřez mapy s vyznačenou oblastí sesuvu, mapový podklad Český úřad zeměměřický a katastrální

svahu a následný vznik jednoho z největších zdokumentovaných sesuvů v historii země. Svahové pohyby zapříčinily deformaci vrcholové části horského hřbetu v nadmořské výšce 570–750 m n. m. Po mohutném odtržení svahu následovaly několikadenní svahové pohyby. Rychlost posunu byla ohromující, především v prvních třech dnech se horninová masa pohybovala zhruba 150–250 metrů za den. Několik dní po aktivaci (20. května 2010) dosahoval sesuv délky 850 metrů a vyvstaly obavy, že naruší hlavní příjezdovou komunikaci do obce Hřčava. Během dalších dní došlo ke značnému zpomalení pohybu, avšak aktivita sesuvu neustala. K relativní stabilizaci horninových hmot došlo až 29. května 2010. Konečná délka sesuvu dosahuje 1 100 metrů a maximální šířka se pohybuje okolo 250 metrů. I přes mylné informace v médiích, která hovořila o katastrofickém sesuvu s délkou tří kilometrů a šířkou nejméně 500 metrů, patří svahová deformace svými rozměry mezi největší novodobé sesuvy v České republice.⁵

Prostřednictvím svahových pohybů došlo k poškození účelových komunikací a pozemků

Hlavní odlučná stěna sesuvu je na některých místech vysoká 25 metrů a tvoří ji šedé až zelenošedé jílovce se subhorizontální vrstevnatostí, foto Markéta Jochymková

plnicích funkci lesa. Současně byla narušena lesní cesta mezi chatou Girová a osadou Studeničné a zcela zničena lesní komunikace nacházející se v transportní zóně sesuvu. V akumulacní oblasti došlo ke stržení několika sloupů elektrického vedení. Značné škody utrpěly lesní porosty tvořené především smrkem ztepilým a bukem lesním. Kvůli obtížné dostupnosti a hrozícímu nebezpečí bylo vytěženo minimální množství dřevní hmoty, a tak i po šesti letech můžeme na místě svahové deformace stále pozorovat zlomené, vyvrácené či uschlé solitérní stromy. Převážná většina dřeva však zůstala doslova pohřbená pod nánosem hornin, což může působit katastrofickým dojmem, nicméně při pohledu na členité území flyšového pásma Západních Karpat je nutné si uvědomit, že disturbance⁶ typu svahových pohybů zde nejsou vzácností.

Výskyt disturbancí nelze chápat jako negativní, či dokonce katastrofický jev, ba naopak lze říci, že se jedná o typický a z hlediska biodiverzity nepostradatelný proces. Při lokální disturbance dochází k redukci populační početnosti druhů, které by při stávajících podmínkách ve společenstvech převládaly a zatlačily ostatní druhy či mladší jedince téhož druhu. Disturbance zvyšují heterogenitu prostředí a jsou vždy omezeny určitou plochou, což zvyšuje fragmentaci prostředí a také pravděpodobnost

koexistenci druhů, jejichž společná existence by v homogenním prostředí nebyla pravděpodobně možná. Vznikají tak různé velké plošky (tzv. mozaika prostředí), jež mohou osidlovat různé druhy a současně odlišné věkové skupiny téhož druhu, čímž dochází např. ke zmlazování porostu. Je ovšem nutné podotknout, že ne každá disturbance pozitivně koreluje s diverzitou, záleží tak především na četnosti a rozsahu poškozeného území. Proto může mít i jedna malá disturbance devastující účinky na celou populaci. Skryté nebezpečí pro povrch bez vegetačního pokryvu může představovat přítomnost křídlatky japonské (*Reynoutria japonica*). Jedná se o invazní rostlinný druh, který se na popisovaném území vyskytoval pouze sporadicky, avšak nyní je zjevně jeho rozšíření, především v tělese sesuvu. Můžeme zde tedy pozorovat schopnost přírody vypořádat se s důsledky vzniku svahové deformace a současně boj s invazním druhem.⁷

Svahové pohyby jsou řazeny mezi nejvýraznější procesy formující reliéf flyšového pásma Západních Karpat. Jejich působením vznikají svahové deformace různých typů. Extrémní srážky, jež zasáhly území Jablunkovského mezihoří v roce 2010, vyvolaly reaktivaci staršího sesuvného území na jižním svahu Girové a vznik jedné z největších svahových deformací flyšového pásma Západních Karpat za několik

V transportní zóně neboli místu mezi odlučnou oblastí a akumulacním valem vznikl nerovný nepřehledný terén s padlými stromy. Voda, která se zde během svahových pohybů nahromadila, byla částečně odváděna vodotečí na západní straně sesuvu, avšak v dolní části toku došlo k přehrazení akumulacním valem a následnou změnou odtokových poměrů k syčení louky na Fabřůvce, foto Radim Bojko

desetiletí. Zdevastovány byly především lesní pozemky. Převážná část dřevní hmoty zůstala pod nánosem hornin nebo z důvodu hrožícího nebezpečí ponechána v tělese sesuvu. Pokud přehlédneme estetické hledisko, musíme konstatovat, že vznikla unikátní lokalita s pro tuto dobu velice netypickým přístupem lesníků. Suché stromy a tlející dřevo vytvářejí důležitý biotop pro množství živočichů, mechů a dřevokazných hub, jejichž plodnice jsou využívány jako úkryt či vhodný substrát pro vývoj mykofágního hmyzu. V současné době je místo

sesuvu neaktivní, avšak především kvůli existenci dalších zlomů je pravidelně monitorováno. Je třeba mít na zřeteli, že charakter flyšového pásma předurčuje reliéf Jablunkovského mezihoří k relativně častým svahovým pohybům. Vzhledem k tomu nelze z dlouhodobého hlediska považovat žádný svah za stabilní, na což by se nemělo zapomínat při vytváření nových územních plánů obcí. Škody způsobené sesuvy mohou mít ve svém důsledku velice negativní vliv jak na ekonomický rozvoj, tak i na kvalitu života obyvatel daného území.

POZNÁMKY

- 1 PÁNEK, Tomáš a kol.: *Rainfall-induced landslide event of May 2010 in the eastern part of the Czech Republic*. Landslides 8, 2011, č. 4, s. 507–516.
- 2 PÁNEK, Tomáš a kol.: *Catastrophic slope failure and its origins: Case of the May 2010 Gírová Mountain long-runout rockslide (Czech Republic)*. Geomorphology 130, 2011, č. 3–4, s. 352–364; BUBÍK, Miroslav a kol.: *Geologická minulost a přítomnost Frýdeckomístecka*. Frýdek-Místek 2004, s. 53.
- 3 PÁNEK, T. a kol.: *Catastrophic slope failure*, s. 352–364; KREJČÍ, Oldřich a kol.: *Svahové nestability a jejich dopady na krajinu a společnost*. Vesmír 93, 2014, č. 9, s. 510–513; RYBÁŘ, Jan: *Sesuvy v České republice*. Vesmír 89, 2010, č. 11, s. 686–687.
- 4 BUBÍK, M. a kol.: *Geologická minulost*, s. 53.
- 5 PYSZKOVÁ, Renáta – PÁNEK, Tomáš: *Postsesuvná morfologie a geoelektrická struktura odlučné oblasti*

- sesuvu na Gírové*. Zprávy o geologických výzkumech v roce 2012. Praha 2013, s. 149–153; Moravskoslezský kraj, krajský úřad, odbor životního prostředí a zemědělství: *Závěrečná zpráva k sesuvům nahlášených na krajský úřad při povodních 2010*. Bukovec, s. 198; LIPOWSKI, František: *Mimořádný sesuv půdy v oblasti Gírové – Informační panel*. Lesní správa Jablunkov; KLIMEŠ, Jan – PÁNEK, Tomáš: *Sesuvy v mýtech a legendách*. Vesmír 90, 2011, č. 5, s. 268–271; PÁNEK, T. a kol.: *Catastrophic slope failure*, s. 352–364.
- 6 Tento termín označuje událost, která odstraní organismy a vytvoří tak nový prostor pro kolonizaci zástupců téhož či jiného druhu.
 - 7 STORCH, David: *O katastrofách malých a velkých*. Vesmír 77, 1998, č. 10, s. 558; PODSTAWKOVÁ, Daniela: *Zajímavé invazní druhy na Těšínsku. Křídlatka japonská (Reynoutria japonica)*. Těšínsko 57, 2014, č. 4, s. 33–35.

Zajímavé invazní druhy na Těšínsku

Želva nádherná (*Trachemys scripta elegans*)

Jana Byrtusová

V dnešní době již není žádnou vzácností narazit u našich rybníků, přehrad nebo jiných vodních nádrží na želvy. Bohužel nejde o kriticky ohroženou želvu bahenní (*Emys orbicularis*), jediný původní druh vyskytující se přirozeně v nížinných oblastech České republiky, ale o její severoamerickou příbuznou ze stejné čeledi *Emydidae*, a to želvu nádhernou – *Trachemys scripta elegans*.¹

Želvy jsou všeobecně nejoblíbenější skupinou plazů, k čemuž přispívá jejich podivuhodný vzhled. Mezi čtvernožci nenajdeme jiné tvory chráněné proti nepřítelům tak dokonalým brněním, jako je právě želví krunýř.² Ten vznikl během vývoje zvětšováním některých kostí (žebra, prsní kost, klíční kosti a obratle), které se nakonec spojily pomocí švů ve dvě části krunýře. Těmi jsou plastron – břišní část krunýře a karapax (*carapax*) – hřbetní část krunýře.³ V souvislosti se vznikem krunýře došlo ke zcela ojedinělému uspořádání pletenců končetin.

Želvy jsou jedinými obratlovci, u nichž se pletence končetin nachází pod žebry, jakoby uvnitř hrudního koše, kdyby o něm u želv bylo možné hovořit. Jejich končetiny jsou vždy silné a prsty opatřeny drápy. S ohledem na způsob života jsou končetiny buď masivní a hrabavé (suchozemské želvy), nebo ploché a veslovité (vodní).⁴

Želva nádherná (*Trachemys scripta elegans*) je jedním ze tří poddruhů sladkovodních želv pocházejících ze Spojených států amerických. Je dobře poznatelná podle karmínově červených skvrn za očima po stranách hlavy, tvaru i barvy karapaxu a celkového zbarvení těla. Nominální poddruh *T. scripta scripta* (želva žlutolící) má skvrnu za okem zbarvenou žlutě, která se táhne směrem dolů, na líce. Spodní stranu karapaxu má taktéž žlutou, avšak pouze se dvěma malými skvrnami uprostřed. Poddruh *T. scripta troosti* má skvrnu za okem žlutou, ta ale pokračuje vodorovně dále. Spodní strana karapaxu nese drobné olivové skvrny.⁵

Želva nádherná (*Trachemys scripta elegans*), jednotlivci často sdílejí svá vyhřívací místa s ostatními želvami, vodní nádrž Hrabina, r. 2014, foto Jana Byrtusová

Vodní nádrž Hrabina, r. 2014, foto Jana Byrtusová

T. scripta elegans je v současnosti nejhojněji vyskytujícím se druhem želvy v České republice. Působením člověka je to také nejrozšířenější nepůvodní želva. Její původní domovinou je východ USA a severovýchod přilehlého Mexika. Dnes populace želvy nádherné žijí v Evropě, jihovýchodní a východní Asii, Malé Asii, Karibiku, Jihoafrické republice, Austrálii a dalších oblastech, tedy prakticky po celém světě vyjma Antarktidy. V Evropě tento druh ze své fauny uvádí Dánsko, Francie, Německo, Španělsko, Švédsko, Velká Británie, ale i Česká republika, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Polsko, Rusko, Řecko a Slovensko.⁶

Od 70. a 80. let minulého století začal v České republice stoupat počet dovážených jedinců. Přestože je import tohoto poddruhu dle platné legislativy do zemí Evropské unie již od roku 2005 zastaven, stále se objevují ve volné přírodě noví jedinci. Jedná se o záměrně vysazované želvy z dřívějších dovozů či odchovů. Jedním z hlavních důvodů, proč se jich lidé zbavují, je skutečnost, že při koupi mláďete (jehož velikost je cca 3–5 cm) nepočítali s tím, že v dospělosti doroste do značných rozměrů (cca 30 cm), čímž se samozřejmě výrazně zvyšují nároky na chov. Mnohdy dokonce samotní prodejci ve snaze prodat své „zboží“

uvádějí kupujícího v omyl či úmyslně zatajují skutečnou velikost želvy v dospělosti. Želva brzy vyrostе natolik, že padne otázka: „Kam s ní?“⁷ Dalším důvodem, proč se lidé zbavují těchto zvířat, je jejich délka života, která obecně nebývá zrovna krátká (řádově desítky let), a tak se stane, že mnohé „chovatele“ po letech prostě omrzí. Proto je důležité všechny tyto aspekty zvážit již před samotnou koupí, abychom předešli výše uvedeným problémům.

Trachemys scripta elegans obývá mokřady, rybníky, jezera a slepá ramena řek. Přednost dává lokalitám s mělkým dnem a velkým množstvím vodní a příbřežní vegetace. Jde o denní druh, jenž se ve dne sluní a loví potravu. Želvy jsou studenokrevné (nemohou samy ovlivnit teplotu svého těla), jsou proto plně závislé na teplotě vnějšího prostředí. Většinu dne tráví vyhříváním se na kladách, skalách nebo pařezech v blízkosti vody. Jednotlivci často sdílejí svá vyhřívací místa s ostatními želvami. Někdy je možné vidět několik jedinců naskládaných na sebe.⁸ V říjnu, kdy teploty klesají pod 10 °C, snižují svůj metabolismus na minimum a samy přestávají přijímat potravu. Metabolismus je poté téměř úplně zastaven, proto přežijí i pod ledem (stačí jim pouze kyslík získaný

z vody). Jednotlivci často přezimují pod vodou zahrabáni v bahně, ale jsou známy i případy želv nalezených v dutých pařezích. Zimní strnulost může být přerušena během teplých období v lednu a únoru, kdy se stanou aktivní a sluní se na hladině. Při poklesu teploty se opět rychle vrací do své spánkové oblasti. Poté se probouzejí na počátku jara, koncem března a začátkem dubna. Protože želva nádherná žije převážně ve vodě, odpovídá tomu i její jídelníček, který je tvořen jak vodními živočichy (korýši, plži, poraněné či uhynulé ryby, červi, hmyz a jeho larvy atd.), tak rostlinnou složkou (okřehek, růžkatec, chebule karolínská atd.). Želvy se stávají v průběhu života více závislé na rostlinné stravě, jež u dospělých jedinců tvoří až 90 % jejich jídelníčku.⁹

Stejně jako spousta jiných vodních nádrží také přehrada Hrabina v západní části města Český Těšín splňuje všechny podmínky pro úspěšné přežití želvy nádherné. A tak není divu, že tam na ni můžeme od jara do podzimu často narazit – většinou za slunečného dne, kdy se ráda vyhřívá právě na slunci.¹⁰

POZNÁMKY

- 1 ZWACH, Ivan: *Obojživelníci a plazi České republiky*. Praha 2009, s. 289.
- 2 MCCARTHY, Colin: *Plazi: encyklopedie všech druhů, určovací klíč*. Praha 2002, s. 64.
- 3 ZWACH, I.: *Obojživelníci*, s. 288.
- 4 MCCARTHY, C.: *Plazi*, s. 64.
- 5 Natura Bohemica / příroda České republiky, MACÁT, Zdeněk: *Trachemys scripta – želva nádherná*. [WWW dokument] <http://www.naturabohe-mica.cz/trachemys-scripta/> (stav k 18. 12. 2014).
- 6 Viz pozn. 5.
- 7 iFauna, MEDUNA, Petr: *Nežádoucí predátoři* [WWW dokument] <http://www.iFauna.cz/archiv/rocnik/18/cislo/8/clanek/4181/nezadouci-predatori/?r=terarijni-zvirata> (stav k 18. 12. 2014).

Spatření želvy na našich vodních soustavách vyvolává u spousty lidí nadšení, přece jen jde o jistý pocit exotiky. Ne všichni však ví, že se jedná o nepůvodní druh naší přírody, který se sice zatím sám nešíří, avšak jeho predace na hnízdní kolonie vodních ptáků a ohrožení domácí batracho- a herpetofauny již prokázána je. Někteří odborníci předpokládají zavlečení nových nemocí, což se samozřejmě v průběhu času nedá vyloučit. Zákaz masivního importu tohoto poddruhu měl situaci stabilizovat. Rostoucí tendenci lze tedy předpokládat pouze v případě dalších vypouštění a útěků do volné přírody. Toto vyloučit nelze, proto je s tímto druhem v naší fauně i nadále nutné počítat. Ve specializovaných obchodech se v současné době stále objevují zbylé dva poddruhy (*T. scripta scripta* a *T. scripta troosti*), a rovněž druhy příbuzné (např. *Chrysemys picta*), jejichž dovoz zatím zakázán nebyl, tudíž se dá v budoucnu předpokládat „obohacení“ naší přírody ještě o tyto další poddruhy a druhy.

Na závěr je třeba podotknout, že situace v České republice je zatím příznivější než např. v jižní Evropě, kde tyto želvy na mnohých místech již vytvořily díky vyhovujícím klimatickým podmínkám rozmnožující se populace, jež mají za následek vytlačování domácích druhů.¹¹ Zde již hovoříme o invazi. Otázkou zůstává, jak rychle bude probíhat adaptace těchto želv na naše klimatické podmínky a zda budeme muset v následujících letech čelit jejich invazi.

- 8 ERNST, Carl H. – BARBOUR, Roger W. – LOVICH, Jeffrey E.: *Turtles of the United States and Canada*. Washington 2006, s. 827.
- 9 [WWW dokument] www.vodnizelvy.cz (stav k 12. 1. 2015).
- 10 Vodní nádrž Hrabina byla vybudována v Hrabinském údolí na toku říčky Hrabinky v roce 1950 a zaujímá rozlohu zhruba devíti hektarů. Je využívána k rybolovu, její okolí slouží především k odpočinku. Nádrž je poměrně mělká, její západní břeh (včetně dna) je zpevněn betonem, na ostatních stranách je břeh i dno hliněné.
- 11 Viz pozn. 5.

Ke 100. výročí narození Mons. Miloslava Klisze

Tomáš Peterek

V roce 1990 ukončil po 26 letech působení v čele duchovní správy Římskokatolické farnosti Hnojník Mons. Miloslav Klisz. Svému nástupci tehdy popřál, aby ve funkci faráře strávil nejméně tolik let jako on sám. V letošním roce, kdy si připomínáme 100 let od Kliszova narození, naplnil Mons. Rudolf Sikora právě oněch 26 let kněžské služby ve farnosti Hnojník. Následující řádky jsou malým shrnutím a připomínkou životního příběhu katolického kněze Miloslava Klisze, významného rodáka a osobnosti Těšínska.

Miloslav Klisz se narodil 18. února 1916 v Polské Lutyni (později Horní Lutyně, dnes Orlová-Lutyně). Rodina se v roce 1919 přestěhovala do blízké Skřečoně, kde malý Miloslav navštěvoval českou a polskou školu. Maturoval v roce 1935 na polském gymnáziu v Orlové, poté studoval bohosloví ve Vidnavě a Krakově. Kněžské svěcení přijal 31. března 1940 ve Vratislavi z rukou vratislavského arcibiskupa, kardinála Adolfa Bertrama. Primiční mši sloužil následujícího dne (1. dubna) v kapli domu Kongregace sester Služebnic Nejsvětější Panny Marie v Novém Bohumíně. Jeho prvním kněžským působištěm se stala Vendryně, kde po zatčení faráře Klemense Galocze nacisty 23. dubna 1940 zastával místo provizora do nástupu nového duchovního správce Wiktora Boczka. Od 1. července téhož roku působil tři roky jako kaplan v Trinci. Těžká válečná léta však Klisze ještě nakrátko spojila s farností Vendryně. V letech 1943–1944 byl totiž lokálním kaplanem v Bystřici, jež k této farnosti náležela.

Prvním zcela samostatným místem mladého kněze v duchovní správě se stala v roce 1944 farnost Doubrava v blízkosti jeho rodiště. Se svými farníky prožil dramatický konec druhé světové války, radostné chvíle osvobození i těžkou poválečnou konsolidaci poměrů. S velkým úsilím se mu podařilo obnovit nacistickým režimem zcela utlumený život farnosti a zabránit rovněž národnostnímu jitrění v dvojazyčném prostředí. Byl obnoven Svaz katolických žen a dívek a založen odbor Farní charity v Doubravě. V roce 1947 byly pro farní kostel sv. Hedviky v Doubravě přičiněním Miloslava Klisze a farníků pořízeny tři nové bronzové

Miloslav Klisz, r. 1938, archiv Věry Tomancové

zvony – Sv. Hedvika, Sv. Barbora a Sv. Václav. Kostel následně prošel celkovou opravou exteriéru i interiéru. Klisz na své působení v Doubravě v roce 2009 vzpomínal: *Z perspektivy mého dlouhého života (letos jsem slavil v plné svěžesti ducha 93. narozeniny) musím říci, že těch šest let pobytu v Doubravě patří k nejkrásnějším etapám mého života.* V roce 1950 byl jmenován farářem v Novém Bohumíně. Zde se mnohem více potýkal s tlakem nového režimu na církev, přestože se již v Doubravě setkal s aktivitami prorožimní Katolické akce a v roce 1949 ho rovněž zde potkal i zákaz vydávání polského náboženského týdeníku *W obronie prawdy*, který redigoval. Odmítnutí nabízené funkce sekretáře apoštolské administratury v Českém Těšíně, kde měl nahradit režimem odstraněného Mons. Otto Furcha, přineslo novobohumínskému faráři Kliszovi povolávací rozkaz k nástupu k 51. praporu Pomocných technických praporů (dále jen PTP) v Mímoni k 1. prosinci 1951. U PTP působil tři roky v Mímoni, Karlových Varech, Praze-Kbelích a naposledy v Trenčíně. V květnu

1954 stanul do čela farnosti Zlaté Hory na Jesenicku, kde se opět energicky pustil do obnovy náboženského života i sakrálních a dalších církevních objektů. Brzy se dostal do hledáčku režimu mj. kvůli aktivitám spjatým se záchranou známého poutního místa Panny Marie Pomocné (Mariahilf) u Zlatých Hor. Zdejší komunističtí funkcionáři neradi viděli pastorační úspěchy mladého kněze, stále se zvyšující návštěvnost bohoslužeb, náboženskou výchovu dětí a mládeže či ruch spjatý s místním mariánským poutním místem. Beata Kempná ve své absolventské práci věnované osobnosti Miloslava Klisze uvádí, že okresní církevní tajemník v Jeseníku ho charakterizoval *jako fanatika, asketického jezuitu, na kterého vojenská služba neměla kýžený dopad, a sám na ni s nelibostí vzpomíná. Také se za něj měl skrývat strach z ochuzení o bohaté finanční výnosy z kapes poutníků.* Byl osočován ze strannění několika místními Němcům, jež nebyli ze Zlatých Hor po válce odsunuti, či věřícím polské národnosti, kteří se sem měli za ním ve velkém stahovat z Těšínska.

Po dvou letech byl tedy Miloslav Klisz proti své vůli přeložen do Vratimova, kde nastoupil k 1. říjnu 1956 jako kaplan a k 1. lednu následu-

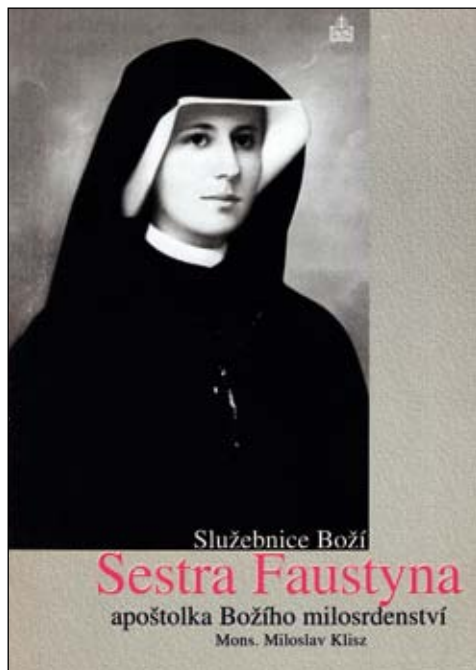
jícího roku byl jmenován administrátorem této farnosti. Téhož roku do kroniky farnosti Vratimov napsal: *Denně stojí před námi nové a nové problémy a řešit je jsme se neučili v semináři a řešit je nemohou ani ordináři, neboť nejsou svobodní.* K farnosti náležely vedle Vratimova s farním kostelem sv. Jana Křtitele i Horní Datyně, Kunčice, Řepiště (s dřevěným filiálním kostelem sv. Michaela archanděla) a několik domů z Bartovic. Farnost, především pak obec Kunčice, tehdy procházela překotnými změnami své tvárnosti, vedle krajinné zejména v oblasti demografické a sociální způsobené výstavbou Nové huti Klementa Gottwalda. Duchovní správce se však i přes veškerou nepřízeň doby pustil s nasazením sobě vlastním do pastorače. Plody na poli duchovním záhy našly svůj odraz v opraveném farním kostele ve Vratimově. Jak uvádí Kempná, v posudku vypracovaném okresním církevním tajemníkem v roce 1959 o Kliszově osobnosti stálo: *Velmi agilní je Klisz, který dovede jednat s lidmi a má proto ve Vratimově úspěchy. Tam religiozita podstatně stoupla. Bylo by proto krajně neúnosné, aby bylo vyhověno návrhu Dr. Onderka, aby do Vratimova přišel ještě kaplan. Pak by Klisz teprve ukázal, co umí, poněvadž*

Miloslav Klisz a českotěšínský kněz Antonín Cienciala a Jindřich Loris u příležitosti přivítání relikviáře s ostatky sv. Cyrila před farním kostelem v Hnojníku, 22. června 1969, archiv Tomáše Peterka

by měl dosti času na pastorači. V tom je on mistr. Podle tvrzení samotného Klisze setrval v čele farnosti Vratimov díky osobnímu nasazení Mons. ThDr. Františka Onderka, apoštolského administrátora v Českém Těšíně.

S nástupem prorežimního Antonína Veseleho do čela českotěšínské apoštolské administratury po Onderkově smrti v roce 1962 se situace změnila. Klisz byl již v roce 1964 z Vratimova přeložen, jak sám vždy zdůrazňoval „za trest“, do farnosti Hnojník. A právě zde prožil paradoxně největší část svého aktivního kněžského života, i když pod neustálým dozorem Statní bezpečnosti a církevního tajemníka Oldřicha Skyby. V roce 1984 sepsal Klisz *Krátké dějiny farnosti Hnojník*, které dovedl až do roku 1990. Před svým odchodem z farnosti je zakončil slovy: *Za celou dobu jsem neměl ve farnosti žádné národnostní potíže, vycházel jsem dobře s místním národním výborem i evangeliky. Kolik jsem zde zanechal, ať soudí jednou Pán Bůh.* Tento rukopis podává vedle shrnutí vývoje farnosti do Kliszova nástupu přehled především o jeho působení v tomto komplikovaném, nábožensky i jazykově smíšeném prostředí. Kromě farního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Hnojníku měl na starost ještě dva filiální kostely – sv. Bartoloměje v Třanovicích a Nejsvětějšího srdce Ježíšova v Komorní Lhotce. V posledně zmíněné obci navíc působil ústav sociální péče, jehož personál tvořily v letech 1958–1983 Milosrdné sestry sv. Karla Boromejského. Miloslav Klisz musel zpočátku zajišťovat bohoslužby i v jejich kapli. S jeho nasazením došlo postupně k opravám všech kostelů ve farnosti a jejich interiéry byly upraveny podle liturgických směrnic druhého vatikánského koncilu. Po úpravě presbytáře farního kostela v Hnojníku se zde 5. května 1968 sloužila historicky první mše „čelem k lidu“ na území spravovaném apoštolskou administraturou v Českém Těšíně. Miloslav Klisz na to později vzpomínal: *V Českém Těšíně opatrníčky čekali, až „jak to dopadne“ a také jiné farnosti se chovaly k obnově spíše chladně. Dopadlo to dobře, po důkladné přípravě farníci přijali obnovu s pochopením a dokonce mnozí s radostí. 16. 5. se konala schůze děkanátu jablunkovského a po ní karvinského jako instruktáž a s „novým“ celebrováním. Celebroval P. Klisz.* Hnojnický duchovní správce po celou dobu zodpovědně pečoval o pastorači a religiozitu ve farnosti.

Obálka Kliszovy publikace o sestře Marii Faustyně Kowalské

Za své zásluhy byl 12. října 1978 olomouckým biskupem Josefem Vranou jmenován čestným kanovníkem metropolitní kapituly v Olomouci (apoštolská administratura v Českém Těšíně byla zrušena k 30. prosinci 1977 a její území se stalo součástí olomoucké arcidiecéze). Miloslav Klisz se v Hnojníku dočkal převratu v listopadu 1989 a návratu svobody vlasti i církvi. Pro vykreslení tehdejší atmosféry sám napsal: *Na 1. prosince [1989] jsme pozvali biskupa dr. Františka Vaňáka do Hnojníka, aby udělil 98 biřmovancům svátost biřmování. Mládež od 15 [let] a starší. Kostel nabitý! Krásný průběh, sám pan biskup poprvé v našem kraji, vůbec to neznal, byl nadšen. Pozval jsem všechny kněze frýdeckého i karvinského děkanátu k slavnostnímu obědu do domu PZKO v Třanovicích. Zde jsme si mohli několik hodin vyměňovat své názory, přání a představit se každý osobně panu biskupovi.*

Po odchodu z Hnojníku, kde 31. března 1990 oslavil zlaté kněžské jubileum, působil od 1. srpna 1990 až do roku 1998 jako farář v Albrechticích u Českého Těšína. Dne 5. února 1991 mu papež Jan Pavel II. udělil titul monsignore (domácí papežský prelát), kromě toho byl již dříve jmenován arcibiskupským radou v Olomouci a biskupským radou v Hradci Králové.

Prelát Miloslav Klisz u příležitosti oslav 60 let kněžství v Karvině-Fryštátě, 31. března 2000, archiv Tomáše Peterka

V letech 1998–1999 působil v Charitním domě sv. Václava v Ostravě-Heřmanicích a poté až do roku 2008 jako pomocný duchovní ve farnosti Karviná-Fryštát. V roce 2008 se nakrátko vrátil do Hnojníku, kde pobýval v Domě pro seniory.

Miloslav Klisz byl aktivní rovněž literárně. Je autorem samostatných publikací s názvem *Nedělní homilie*, jež v letech 1996–1998 vydala Matice cyrilometodějská v Olomouci jako jeho výběr z Homiletických směrnic od roku 1972. V letech 1994–1998 zastával funkci šéfredaktora

homiletického měsíčníku *Fermentum*. Kromě toho je autorem brožury o kanonizované polské řeholnici Marii Faustyně Kowalské (1905–1938) s názvem *Služebnice Boží sestra Faustyna apoštolka Božího milosrdenství* (Olomouc 1998). Zasadil se o rekonstrukci zamýšleného exercičního domu ve Starém Bohumíně.

Sedm desítek let kněžské služby si čtyřia-devadesátiletý Mons. Miloslav Klisz připomněl 31. března 2010. Tou dobou byl však hospitalizován po zlomenině kyčelního kloubu. Slavnostní mše u této příležitosti se uskutečnila v úterý 13. dubna 2010 ve farním kostele Nejsvětějšího srdce Ježíšova v Českém Těšíně. Závěr svého života prožil v Charitním domě pokojného stáří v Českém Těšíně, kde jako kněz i nadále obětavě sloužil spolubydlícím. Monsignore Miloslav Klisz, čestný Prelát Jeho svatosti a čestný kanovník Metropolitní kapituly u svatého Václava v Olomouci, zemřel ve věku 96 let v sobotu 22. prosince 2012 v Českém Těšíně. Rozloučení se zesnulým proběhlo o týden později, v sobotu 29. prosince ve farním kostele v Českém Těšíně, za účasti několika desítek kněží a velkého množství věřících. Jeho tělo bylo uloženo do rodinného hrobu na hřbitově v Bohumíně-Skrečoni.

Nelehký život tohoto významného katolického kněze, původem i působením bytostně spjatého s Těšínskem ve 20. století, kopíruje vzestupy i pády vývoje katolické církve v Československu v kontextu celospolečenského vývoje. I přes nepřízeň doby a represe ze strany státních úřadů se po celou dobu své kněžské služby s plným nasazením obětavě věnoval pastoraaci a stal se jedním z průkopníků zavádění reformy druhého vatikánského koncilu v našem regionu.

LITERATURA

- BASELIDES, Roman: *Wspomnienia księdza pralata Milosława Klisza. Pod okiem Opatrzności bożej*. Głos ludu, 18. 2. 2006, s. 4. *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1941*. Breslau 1941.
- KABOURKOVÁ, Petra: *Kostel sv. Hedviky v Doubravě*. Doubrava 2009.
- KEMPŇÁ, Beata M.: *Strípky ze života římsko-katolické farnosti Zlaté Hory a jejího duchovního správce v letech 1954–1956*. Studentské historické sešity. Strípky z moderních dějin 3, 2011, s. 137–172.
- KEMPŇÁ, Beata: *Životní příběh kněze ve druhé pol. 20. století: Mons. Miloslav Klisz*. Bakalářská práce Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci 2009.
- KLISZ, Miloslav: *Krátké dějiny farnosti Hnojník*. Hnojník 1984–1990 (rukopis).
- KLISZ, Miłosław: *Wspomnienia*. In: Baron, R. (ed.): *A jednak zostanie...* W stulecie założenia Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego w Orlowej na Śląsku Cieszyńskim. Orlowa – Czeski Cieszyn 2009, s. 181–183.
- KREJSA, František: *Katalog olomoucké arcidiecéze za biskupa ThDr. Josefa Vrány*. Olomouc 1986.
- NEUBAUEROVÁ, Michaela: *Římskokatolická církev na Jeseníku v letech 1945–1956*. Jesenícko 9, 2008, s. 41–57.
- PINDUR, David: *Dřevěný kostel svatého Michaela archanděla v Řepišťích*. Řepiště 2013.
- PINDUR, David: *Třanovice v období budování socialismu*. In: Al Saheb, J. a kol.: *Třanovice v proměnách staletí*. Třanovice 2010, s. 203–241.
- PINDUR, David: *Třanovice v období normalizace*. In: Al Saheb, J. a kol.: *Třanovice v proměnách staletí*. Třanovice 2010, s. 243–274. Římskokatolická farnost Vratimov, Kronika farnosti Vratimov.

Vzpomínka na Štěpána Kotka

Karel Bogar

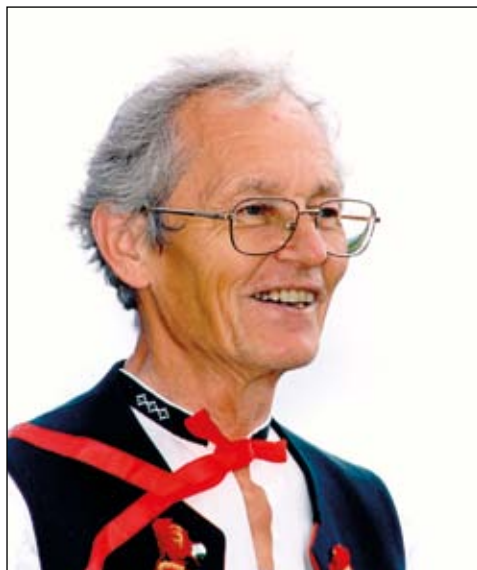
V kulturním životě regionu se musíme každoročně smířovat s tím, že nás opouští jedna generace umělců, osobností či organizátorů. Po mnohých však vedle trvalé vzpomínky u pamětníků zůstává stálá mezera, která není nahrazena a kterou stále cítíme. Proto si i po několika letech připomínáme, že 3. srpna 2012 odešla mezi nebeské muzikanty a rodové předchůdce muzikantská duše Štěpána Kotka, čestného občana města Frýdlantu nad Ostravicí. Hudba mu byla celým životem, on ji nejen miloval, hluboce prožíval, ale také ji dovedl předávat mnohým generacím, ať již jako otec, učitel, organizátor a inspirátor, či sám aktivní muzikant.

Štěpán Kotek se narodil 20. prosince 1931 ve Frýdlantu nad Ostravicí, pocházel ze sedmi sourozenců. Studium ukončil v poválečných letech a přihlásil se jako učitel do pohraničí. Poté učil na hudební škole v Krnově a dále studoval konzervatoř v Ostravě, obor

viola a dirigování. V Krnově založil rodinu i budoucí muzikantskou kariéru. Nejprve cimbalovou muziku (1955), ale pro potěšení hrál i ve swingovém orchestru. Občas si s přáteli zahrál i ve smyčcovém kvartetu. V roce 1960 založil na Lidové škole umění (dále jen LŠU) v Krnově mládežnickou cimbalovou muziku. V tomto slezském městě se mladým manželem narodil v roce 1962 syn David a o pět let později dcera Hana. Obě děti měly hudební nadání, David hrál na klavír i cimbál a dnes jako vedoucí Cimbalové muziky Kotci ve Frýdlantu nad Ostravicí pokračuje v otcových šlépějích. Hana Kotková v současnosti žije v zahraničí a patří ke špičkovým houslovým interpretům Evropy. Kotkova rodina se později přestěhovala z Krnova do Opavy, kde začalo jeho působení jako korepetitora ve Slezském divadle. V letech 1965–1985 působil jako člen opavské cimbalové muziky „Výhonek“ a při místní LŠU založil v roce 1960 dět-

Z hudebního vystoupení na náměstí ve Frýdlantu n. O. u příležitosti 10. ročníku turistického pochodu Frýdlantská stovka, zleva Leopold Kotek (housle), Jiří Kotek (basa), Štěpán Kotek (housle) a David Kotek (cimbál), 4. října 1975, foto Pavla Rechtenbergová, archiv Petra Maršálka

skou cimbálovku. Kulturní prostředí Opavy a divadla a řada přátel rozvinuly jeho vlohy a možnosti, které se neuzuly jen na hudbu. Později přešel z divadla na LŠU, kde měl vliv na rozvoj řady talentů.

Štěpán Kotek měl všestranné záliby, sbíral mince, známky, keramiku, a uměl rovněž krásně vyšívát. Oplýval zájmem o výtvarné umění a inspiroval řadu novoročenek. Postupně si vytvořil bohatou hudební sbírku. Zájem o rodové tradice spojený s láskou k hudbě ho vedl k návaznosti na tradice dědů a pradědů, především legendárního Ignáce Kotka (1839–1924) z Lubna, kterého na začátku 20. století navštívil v rámci sběru lidových písní i Leoš Janáček. Na začátku 70. let se tak začala rodit rodinná kapela. Vznikala samovolně, hrálo se při různých rodinných oslavách, především na svatbách a narozeninách aj. Vystupovali zpravidla čtyři ze sedmi sourozenců – František, Leopold a Štěpán jako houslisté a jejich sestra Julie, jež hrála na basu. Štěpán Kotek dojížděl do rodného Frýdlantu z Opavy. Později se přidaly i Štěpánovy děti. Duší a iniciátorem byl Štěpán, jeho bratr Leopold pak muzice primášoval. Koncem 70. let začalo hudební těleso, pojmenované Štěpánem „Cimbálová muzika Kotci“, s veřejným vystupováním a tradicí se staly prázdninové čtvrtky ve frýdlantské Janáčkově síni nazvané „Posezení u cimbálu“. Počáteční soubor působil ve složení: Štěpán,

technický vedoucí a organizátor; Leopold, primáš; Štěpánův syn David hrál na cimbál, manželka a dcera Hana na housle, Miroslav Kotek ze Pstruží rovněž na housle a synovec Jiří na basu. Později byl soubor rozšířen o Vojtěcha Děckého, hrajícího na kontry, Vlastislava Skotnicu na terc a Vládu Lepku na klarinet. Cimbálová muzika Kotci kromě prázdninových čtvrtků vystupovala rovněž pro ostravský rozhlas a televizi a hrávala při nejrůznějších příležitostech, např. narozeninových oslavách, pochováních basy, lašských bálech, zahájení frýdlantských turistických pochodů a na četných folklorních festivalech. Legendárními se stala především „Posezení u cimbálu“. Štěpán Kotek zval své četné hudební přátele a soubory, jež přijížděli do Frýdlantu a hráli s kapelou. Kromě nich zval do rodného města i vypravěče, amatérské divadelníky, zpěváky a další osobnosti. Na akcích se připomínaly místní tradice a účastníci aktivně zpívali. Z iniciativy Štěpána Kotky vznikla kolem muziky tzv. „Frýdlantská chasa“, sdružující nejen tanečníky, ale i přátele folkloru. Také z jeho iniciativy vznikla ve spolupráci s Muzeem Beskyd ve Frýdku-Místku celá řada praktických zpěvníků, které obsahovaly noty i texty. Štěpán Kotek sám nebo s přáteli připravoval jejich obsah a psal notové záznamy pro tisk.

V důchodovém věku se vrátil zpátky do rodného Frýdlantu nad Ostravicí, kde se cítil šťasten se svou rozvětvenou rodinou a přáteli. Potěšení z hudby mu nedovolilo odpočívat, zabýval se intenzivně studiem zdejšího folkloru, psal zpěvníčky, vyučoval hře na cimbál, založil dětskou cimbálovou muziku „Koťata“, v níž hrály děti z jeho rodiny ve Pstruží a také jeho dva vnuci Ondřej a Štěpán, po Kotatech ještě dětskou muzičku „Satinka“. Štěpán Kotek pak sám zpíval, hrál na housle, violu, basu, cimbál nebo na nástroj, jenž byl zrovna zapotřebí. Čtvrteční srpnové besedy u cimbálu ve Frýdlantu nad Ostravicí přinesly mnohým účastníkům Kotkovou zásluhou radost z lidové hudby a spontánního muzicírování. Patří mu poděkování za ohromné duševní a hudební bohatství, které kolem sebe celý život rozdával, neutuchající inspiraci a podněty, jež kolem sebe neúnavně šířil. Díky němu si lidovou hudbu oblíbilo několik generací dětí, z nichž vyrostl nejeden vynikající hudebník.

Mezinárodní projekt Vojenské zajatecké tábory Teschen během 2. světové války / Obozy jenieckie Teschen w latach II wojny światowej

Pavína Badurová – Martin Krůl – Joanna Lusek

Muzeum Těšínska pokračovalo v dlouhodobé tradici mezinárodní spolupráce i v roce 2015. Významná kulatá výročí, která jsme si loni připomínali, se týkala většinou událostí spjatých s válečnými konflikty 20. století. Při příležitosti 70. výročí ukončení druhé světové války se naskytla možnost přiblížit veřejnosti – a to jak odborné, tak i laické – problematiku nacistických táborových systémů na příkladu zajateckých táborů. Přispěla k tomu i skutečnost, že se přímo na území dnešního Českého Těšína nacházel kmenový zajatecký tábor s označením Stalag Teschen určený pro poddůstojníky a mužstvo.

Muzeum Těšínska již v minulých letech navázalo spolupráci s významnými polskými institucemi zaměřenými na tuto problematiku. Patří k nim zejména Centralne Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach-Opolu, jež se

dlouhodobě zabývá dokumentací táborů pro zajaté vojáky, a Muzeum Górnośląskie w Bytomiu. Rovněž okolnost, že těšínský tábor byl během své existence podřízen łambinowickému táboru (Stalag Lamsdorf) a později pod správu samostatného těšínského tábora patřila i pracovní komanda v Bytomiu, přímo vybízela k vytvoření společného projektu. Z polské strany projekt personálně zaštiťovala Joanna Lusek působící v obou institucích, která se sledovaným tématem dlouhodobě zabývá.

Pro realizaci mezinárodního projektu ve spolupráci s muzeem v Bytomiu nazvaného *Vojenské zajatecké tábory Teschen během 2. světové války / Obozy jenieckie Teschen w latach II wojny światowej* se podařilo získat finanční podporu v celkové výši 171 500 Kč, z nichž 70 % pocházelo z prostředků Ministerstva zahraničních věcí ČR v rámci projektů Česko-polského fóra.

Vernisáž výstavy „Vojenské zajatecké tábory Teschen během 2. světové války / Obozy jenieckie Teschen w latach II wojny światowej“ ve Výtavní síni Muzea Těšínska v Českém Těšíně, zleva realizátoři projektu Joanna Lusek, Martin Krůl a Pavína Badurová, ředitel Muzea Těšínska Zbyšek Ondřeka a náměstek hejtmána Moravskoslezského kraje pro kulturu Svatomír Recman, 7. května 2015, foto Iva Lupková

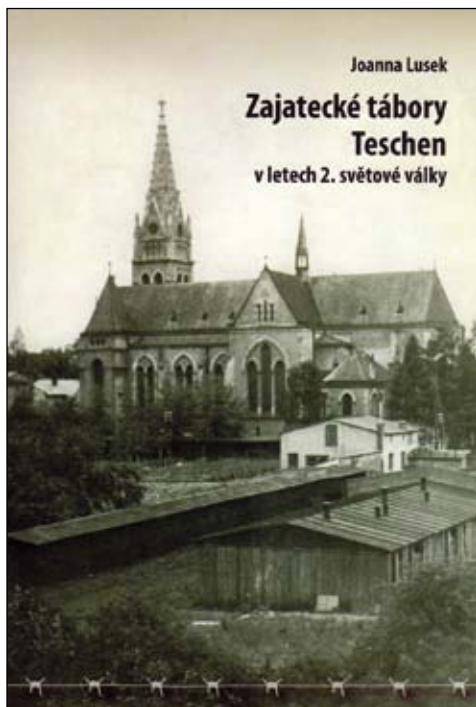
Celková koncepce projektu spočívala na dvou základních výstupech – výstavě a konferenci. Vlastní realizaci předcházely studijní pobyty ve Vojenském ústředním archivu v Praze, kde se nachází objemný, většinou dosud nevytěžený fond s materiály vztahujícími se ke kmenovému táboru Stalag Teschen.

Prvním výstupem určeným pro nejširší veřejnost se stala výstava, jež proběhla v termínu 7. května – 4. října 2015 ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Českém Těšíně pod názvem *Vojenské zajatecké tábory Teschen během 2. světové války / Obozy jenieckie Teschen w latach II wojny światowej*. Jejím hlavním smyslem bylo ukázat prostředí specifického typu internačních zařízení pro zajaté spojenecké vojáky. Na území Českého Těšína se nacházely kmenové tábory, jejichž pracovní komanda byla rozmístěna u důležitých podniků v regionu. Na základě autentických předmětů byl přiblížen život

v zajateckých táborech – např. jakým způsobem si dokázali zajatci zpříjemnit každodenní šedý život v prostoru omezeném táborovými předpisy. Jejich kulturní, sportovní a jiné aktivity jsou dokladem, že i za osnatými dráty, v zajetí, dokázala přežít nezlomná lidská víra a touha po svobodě navzdory sebekrutějšímu represivnímu režimu.

V rámci výstavy byla vydána doprovodná publikace *Zajatecké tábory Teschen v letech 2. světové války*, jejíž autorkou je Joanna Lusek. Popisuje v ní administrativní vývoj táborů a životní podmínky vězňů za využití bohatého, dosud z velké části nepublikovaného ikonografického materiálu. Brožura je dostupná v české a polské jazykové mutaci a lze ji na vyžádání obdržet ve výstavní síni v Českém Těšíně.

Výstavu navštívilo 684 návštěvníků. Negativním zjištěním bylo nízké povědomí zejména místních obyvatel o existenci zajateckého tábora na území města. To potvrzuje důležitost a potřebu realizace podobných projektů zaměřených na historické události, které se pomalu vytrácejí z povědomí současných generací. Poměrně vysoká účast návštěvníků na výstavě a bezplatná distribuce publikace tak splnila jeden z hlavních cílů projektu, jímž byla široce koncipovaná osvěta problematiky zajateckých táborů a pracovních komand ve městě a regionu, podobně jako připomenutí tragických událostí druhé světové války a utrpení lidí v nacistických lágrech. O tom, že výstava byla veřejností přijata kladně, svědčí četné zápisy v návštěvní knize, např.: *Kéž by se dějiny již neopakovaly, my a naše příští generace jen klidu a míru užívaly.*

Druhým zásadním výstupem projektu se stala mezinárodní vědecká konference s názvem „ČAS – MÍSTO – LIDÉ“ *Systém nacistických táborů v letech 2. světové války / „CZAS – MIEJSCA – LUDZIE“ Nazistowski system obozow w latach II wojny światowej*, konaná ve dnech 30. září – 1. října 2015 v prostorách Kulturního a společenského střediska Střelnice

Pietní akt u pomníku obětí zajateckých táborů v Českém Těšíně, jenž se uskutečnil během konání mezinárodní vědecké konference 30. září 2015, spolu s ředitelem Muzea Těšínska klade kytici zástupkyně ředitelky bytomského muzea Iwona Mohl, v pozadí starosta Českého Těšína Vít Slováček a generální konzul Polské republiky v Ostravě Janusz Bilski, foto Petr Gomola

v Českém Těšíně. Pro pořádání konference se podařilo získat záštitu velvyslanectví Polské republiky v České republice, velvyslanectví České republiky v Polské republice a města Český Těšín.

Původně jednodenní konference byla vzhledem k množství příspěvků rozšířena na dvoudenní. Zúčastnila se jí více než dvacítky přednášejících reprezentující 18 vědeckých, muzejních a dokumentačních institucí z České, Polské a Německé republiky. Pozvaní účastníci se zabývali systémem nacistických táborů, jichž německá správa vytvořila celou řadu. Kromě zajateckých táborů, které se staly hlavním impulzem pro zorganizování celého mezinárodního projektu, byla pozornost zaměřena i na jiné typy internačních zařízení, a to nejen na území Těšínska, ale i Slezska, Sudet nebo protektorátu. Zazněly rovněž příspěvky mapující osudy válečných zajatců po skončení války v Německu či reflexe nad nekončící represivní rolí táborů všech typů. V průběhu programu prvního dne byla uctěna památka obětí zajateckých táborů Teschen položením květů k Pomníku mezinárodní solidarity protifašistické koalice na nábřeží Míru v Českém Těšíně.

V rámci konferenčního programu posluchači zhlédli unikátní filmovou projekci snímku francouzského režiséra Nicolase Buenaventury Vidala *Le Charme des impossibilités*. Film představuje život v zajateckém táboře, vznik slavného hudebního díla *Kvartet pro konec času* a jeho premiéru v táboře Stalag VIII A Görlitz 15. ledna 1941. Jeho autorem byl tamější zajatec a dnes světově známý francouzský skladatel Olivier Messiaen (1908–1992).

Projekt pokračoval i v roce 2016, kdy došlo k otevření výstavy v partnerské instituci v Muzeu Górnoszląském v Bytomi (27. ledna – 17. dubna 2016). Adaptovaná výstava představila polské veřejnosti problematiku života v zajateckých táborech na příkladu kmenového tábora Teschen a pracovních komand, které se nacházely u průmyslových podniků v Bytomi a celé

hornoslezské průmyslové oblasti. K výstavě uspořádalo bytomské muzeum celou řadu doprovodných programů. Dne 17. ledna 2016 proběhla prezentace dokumentárního filmu *Obóz dwóch reżimów. Ślady pamięci o Lasowicach* (2012) režisérek Alicje Schatton a Elisabeth Theiler, 23. března 2016 se uskutečnil workshop s odbornými pracovníky dokumentačního centra Centralne Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach-Opolu *Lamsdorf/Łambinowice. Muzeum i miejsce pamięci*. Na závěr výstavy 17. dubna 2016 se konalo setkání *Korespondencja wojenna Krystyny i Andrzeja Mystkowskich* za účasti syna Jana Mystkowského.

Závěrem můžeme konstatovat, že mezinárodní projekt Muzea Těšínska a Hornoslezského muzea v Bytomi opět prokázal význam a smysl vzájemné přeshraniční spolupráce, zvláště na území, jež se stalo v minulosti svědky častých změn průběhu hranice. Podpora z prostředků Ministerstva zahraničních věcí ČR a záštita polského a českého velvyslanectví umožnila učinit

z projektu akci přesahující svým významem a sdělením rámec regionu. Doufáme, že hlavní cíl, jímž bylo přiblížit a zejména uvést do povědomí veřejnosti problematiku zajetí, táborů jako míst utrpení a smrti, byl splněn. Konference pak ukázala potřebu vytvoření širší nadnárodní platformy pro setkávání badatelů, kteří se uvedenou problematikou zabývají. Českotěšínská mezinárodní konference se tak stala základem pro budoucí spolupráci českých, polských a německých badatelů a institucí.

Projekt zároveň svým širokým záběrem přispěl k tomu, aby veřejnost nezapomínala na utrpení milionů lidí během druhé světové války. V neposlední řadě došlo jeho prostřednictvím k připomenutí a uctění památky obětí a všech, jež se podíleli na ukončení nejtragičtějšího válečného konfliktu v dějinách lidstva.

Ministerstvo zahraničních věcí
České republiky

Projekt byl podpořen z prostředků Ministerstva zahraničních věcí ČR v rámci projektů Česko-polského fóra

Z nové literatury (nejen) o Těšínsku

Kutal, Miroslav – Suchomel, Josef a kol.

Velké šelmy na Moravě a ve Slezsku

Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci
2014, 189 s.

ISBN 978-80-244-4072-9

Rys ostrovid, vlk obecný a medvěd hnědý patří mezi původní druhy evropské fauny. Náleží mezi tzv. klíčové druhy, které podstatným způsobem ovlivňují celý ekosystém. Pod antropogenním tlakem však tyto živočichové z mnoha míst Evropy včetně České republiky v minulosti vymizeli. Negativní vývoj populací se odrazil v naší i evropské legislativě, podle níž jsou dnes vlk, rys a medvěd přísně chráněni. Velké šelmy se k nám v posledních desetiletích ale pomalu vrací a Beskydy nesou privilegium jediné oblasti u nás, v níž se vyskytují tyto šelmy ve volné přírodě současně. Ne všichni obyvatelé horských a podhorských oblastí však jejich návrat vítají tak jako biologové. Zatímco šelmy se do své Beskydské domoviny vrátily se stejnými potřebami jako před 200 lety, způsob hospodaření se od té doby posunul mílovým skokem. Konflikty zájmů velkých šelem, chovatelů volně pasoucích se zvířat a myslivců na sebe nenechaly dlouho čekat. Stejně jako množící se dezinformace a nepravdivé mýty.

Hnutí DUHA dlouhodobě působí na poli výzkumu velkých šelem a rozsáhlou informační kampaní šíří povědomí o tématu na celorepublikové úrovni. Organizace rovněž nese lví podíl na vzniku odborné, 189 stran čítající publikace shrnující dosavadní znalosti o velkých šelmách v České republice, s důrazem na jejich výskyt na Moravě a ve Slezsku. O multidisciplinárním pojetí svědčí i množství autorů, kterých je 21.¹ Hlavními autory a editory jsou ale pouze dva, Miroslav Kutal

z Hnutí DUHA Olomouc a Josef Suchomel z Mendelovy univerzity v Brně.

Publikaci otevírá charakteristika jednotlivých druhů (rysa ostrovida, vlka obecného, medvěda hnědého) včetně jejich bionomie. Zabírá sice třetinu knihy, k vzhledu do celé problematiky je ale zásadní. Kromě podrobných informací o rozšíření, pohybové aktivitě nebo rozmnožování obsahuje nevšední informace o vybraných prvcích chování či podrobném složení potravy. Velmi hodnotné informace přináší stručná kapitola o historickém a současném výskytu šelem v České republice, kde lze sledovat hlavní milníky osudů medvěda, vlka a rysa v jednotlivých územních oblastech. Naopak podrobně rozpracované jsou informace o pobytovcích znacích studovaných

živočichů, které jsou doprovázeny opravdu bohatým obrazovým materiálem. Součástí publikace je 11 odborných případových studií, jež jsou podle vědeckého konsenzu členěny na úvod, metodiku, výsledky a diskuzi. Tato kapitola představuje vědecké studium velkých šelem zejména v Beskydech a Javorníkách v praxi a věnuje se problematice z mnoha úhlů pohledu – vlastní monitoring, výzkum habitatových preferencí, problematika chovu ovcí, vztah občanů k velkým šelmám a další. To vše jsou různorodé výzkumy nezbytné ke správnému řešení podpory výskytu velkých šelem u nás. Tato část je však zajímavá nejen svými výsledky, laické veřejnosti totiž ukazuje rozmanité metody získání a zpracování biologických dat. Velmi podnětnou je kapitola rozebírající vliv velkých šelem (zejména vlka a rysa) na celý ekosystém. Vzájemné propojení vztahů organismů v přírodě je demonstrováno na příkladech toho, co se stane, když z území vymizí vrcholoví predátoři – rysy a vlci, nebo se v něm naopak nově usadí. Úplný závěr knihy pak patří možnostem opatření k podpoře ochrany velkých šelem s důrazem na zapojení veřejnosti.

Velkou předností představované monografie je bezesporu komplexní pojetí problematiky, které doposud na poli výzkumu velkých šelem chybělo. Její hodnotu navíc zvyšují implementace nejnovějších vědeckých poznatků a dosud nepublikovaných dat. I když je představována jako odborná monografie, je s výjimkou datových analýz přístupná i laickým čtenářům, jež jistě ocení bohatou fotografickou dokumentaci šelem přímo z terénu. Je velká škoda, že toto cenné dílo bylo vydáno v omezeném nákladu a dnes již není v knižní podobě k dostání. Volně dostupné je ovšem na internetu nebo je možné požádat o elektronickou verzi také prostřednictvím e-mailu info@selmy.cz.

Jana Glombová

POZNÁMKY

- 1 Dana Bartošová, Pavel Bedna, Michal Bojda, Barbora Černá, Bolíková, Dušan Duhonský, Jiří Flousek, Pavel Hulva, Petr Kaška, Marek Klitsch, Petr Kovařík, Diana Krajmerová, Petr Kuna, Miroslav Kutal, Leona Machalová, Václav Pavel, Martin Pudil, Dušan Romportl, Milena Smetanová, Josef Suchomel, Vít Tejrovský a Martin Váňa.

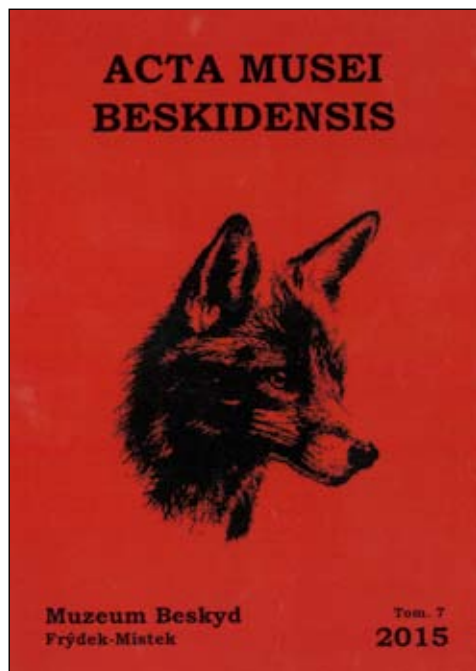
Acta Musei Beskidensis, tom. 7, 2015

Frýdek-Místek: Muzeum Beskyd Frýdek-Místek, 2015, 80 s.

ISBN 978-80-86166-40-7

V roce 2015 vyšel již sedmý svazek odborného periodika *Acta Musei Beskidensis*, které tradičně vydává vždy na konci roku Muzeum Beskyd Frýdek-Místek. I tentokrát se jedná o soubor recenzovaných příspěvků s přírodovědnými tématy, zaměřující se především na území severovýchodní Moravy a Slezska. Prezентuje dosud nepublikované výsledky výzkumu nejen pracovníků přírodovědného útvaru Muzea Beskyd, ale také odborníků z jiných institucí. Toto číslo předkládá poznatky z oblasti geologie, botaniky a zoologie. Veškeré příspěvky jsou napsány v českém jazyce a doplněny o anglické abstrakty.

Příspěvek *Litologické vlastnosti štěrku Libotínského potoka (Podbeskydská pahorkatina)* z pera Tomáše Galii se věnuje hydraulickým parametrům koryt horských

pramenných toků, konkrétně pak poproudovým změnám v zrnitosti a litologickém složení korytových sedimentů. Aplikací relativně nového a dosud v běžné praxi nepříliš užívaného modelu TOMSED, jenž byl vyvinut přímo k simulaci transportu dnových splavenin v horských pramenných tocích, se zabývá práce autorské dvojice Kateřiny Gajdošové a Tomáše Galii s názvem *Modelování transportu dnových splavenin v pramenném úseku řeky Lubiny v Moravskoslezských Beskydech*. Ve volném pokračování botanického seriálu *Poznámky k adventivní flóře severní Moravy a Slezska* se Michal Hroneš věnuje rodu kamejka (*Buglossoides* Moench), který je v České republice zastoupen třemi druhy. Konkrétně se zabývá determinací a mapováním výskytu kamejky rolní (*Buglossoides arvensis*) a kamejky ztloustlé přehlížené (*Buglossoides incrassata* subsp. *splitgerberi*) na severovýchodní Moravě a ve Slezsku, jež byly rozlišeny teprve nedávno, což je příčinou jejich nepříliš známého rozšíření. Historickým i současným rozšířením drobné a botaniky velice často opomíjené rostliny se zabývá *Příspěvek k výskytu průtržníku lysého (Herniaria glabra, Caryophyllaceae) na severovýchodní Moravě (Frýdeckomístecko, Ostravsko a Karvinsko)* od Petry Juřákové. Nejrozsáhlejší pasáží sborníku je další část entomologické série Ploštice (Heteroptera) beskydských a podbeskydských rašelinných biotopů. Magdaléna Roháčová zde tentokrát představuje druhové složení společenstva ploštic na území přírodní památky Byčinec v katastru obce Morávka. Prvotní výsledky v rámci společného projektu mapování fauny a flóry řeky Ostravice biology Muzea Beskyd a Muzea Těšínska jsou prezentovány v práci s názvem *Příspěvek k poznání vertebratoufauny údolí řeky Bílé Ostravice v Moravskoslezských Beskydech (Česká republika)*. Tato studie Jany Glombové a Kateřiny Janové je věnována druhovému složení obratlovců, a to především obojživelníků, plazů a ptáků, v údolí Bílé Ostravice. Závěr publikace je věnován biografii RNDr. Magdalény Roháčové, Ph.D., vedoucí přírodovědného oddělení Muzea Beskyd, u příležitosti jejího životního jubilea. Dlouholetá výkonná redaktorka tohoto sborníku sehrála významnou roli při výzkumu entomofauny Moravskoslezských

Beskyd a Podbeskydské pahorkatiny. Personálie je doplněna o její dosavadní bibliografii.

Markéta Jochymková

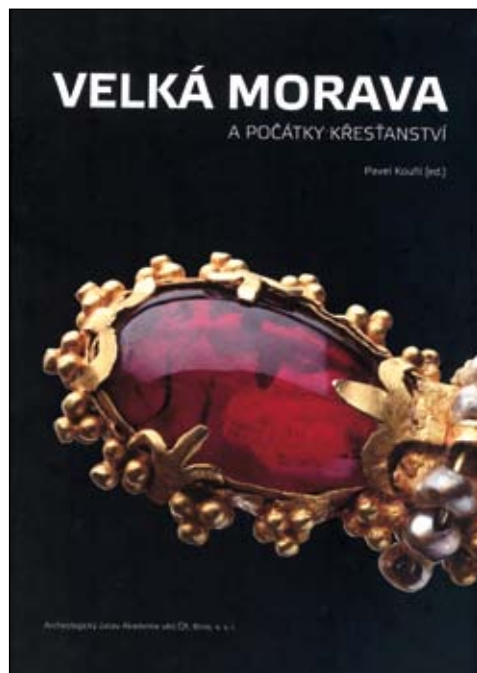

Kouřil, Pavel (ed.)

Velká Morava a počátky křesťanství

Brno: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Brno, v. v. i. 2014, 517 s.
ISBN 978-80-86023-53-3

Předložená monografie je věnována problematice Velké Moravy na základě archeologických nálezů mnohdy dosud nevystavovaných a nepublikovaných. Téměř 1 400 kusů předmětů, jež toto dílo představuje, bylo prezentováno na putovní výstavě *Velká Morava a počátky křesťanství*. Tato odborná publikace je členěna na dvě základní části, které jsou dále segmentovány. Textovou část předchází dvoustrana s vyobrazením mapy střední Evropy, na níž jsou vyznačena významná

místa se vztahem k Velké Moravě, a (geopolitické) rozdělení Evropy v období 9. století. Následuje první okruh, v němž jsou prezentovány příspěvky tematicky věnované základním společenským atributům society, projevům její identity a kultury 9. až 10. století, např. náboženství, pohřebnímu ritu, řemeslům a obchodu, vojenství, elitám a kontaktům Velké Moravy s okolním světem. Tato část obsahuje 21 příspěvků, včetně úvodního slova editora. Součástí jednotlivých článků jsou např. upřesňující mapy, kresebná dokumentace archeologických situací i některých nálezů a kresebné rekonstrukce. Velice cenné jsou bezpochyby kvalitní a detailní fotografie, z větší části kovových archeologických nálezů. Následuje druhá část věnovaná významným archeologickým lokalitám z Čech, Maďarska, Moravy, Rakouska a Slovenska. Těchto pět oblastí je rozděleno na 23 příspěvků věnovaných konkrétním lokalitám. Referáty podávají ucelenou a velmi koncentrovanou charakteristiku významných archeologických lokalit období rozmachu Velkomoravské říše, ale také období předešlého. Jednotlivá pojednání opět doprovází bohatá fotografická dokumentace, tentokrát z terénních výzkumů, letecká prospekce a rovněž fotografie nálezů, rekonstrukce a plány archeologických situací. Závěr je tvořen poměrně obsáhlým souborným katalogem archeologických artefaktů keramických, kovových, kostěných a skleněných, dokládajících vysokou úroveň tehdejší kultury. Mimo jiné se zde nachází také fotografie z již zmíněné putovní expozice.

Eva Teuerová

Dokoupil, Lumír – Nesládková, Ludmila – Lipovský, Radek

Populace Rakouského Slezska a severovýchodní Moravy v éře modernizace (od 60. let 19. století do první světové války)

Ostrava: Universitas Ostraviensis 2014, 416 s.
ISBN 978-80-7464-729-1

Filozofická fakulta Ostravské univerzity (ve spolupráci s Centrem pro hospodářské a sociální dějiny FF OU) vydala v roce 2014 mimořádně zajímavou publikaci s názvem *Populace Rakouského Slezska a severovýchodní Moravy v éře modernizace*. Jejimi autory jsou zkušení ostravští historikové Lumír Dokoupil a Ludmila Nesládková, jimž se společně s mladým kolegou Radkem Lipovským podařilo na 416 tištěných stranách soustředit obrovské množství statistických dat, z nichž lze vyčíst základní tendence ve vývoji osídlení tak specifického regionu, jakým bylo Rakouské Slezsko a přilehlá část severovýchodní Moravy v éře tzv. modernizace, přesněji v letech 1880–1910, a to zejména v souvislosti s masovým přistěhovalectvím z přelomu století, které sledovaný prostor poznamenaly. I když se na první pohled může zdát, že se jedná o vědeckou publikaci se spoustou statistických demografických dat a tabulek, jež běžného zájemce o těšínskou vlastivědu sotva mohou zajímat, opak je pravdou. Ve skutečnosti je sepsána tak, že v ní najde odpovědi na řadu otázek.

Autoři si všímají vývojových tendencí a změn v osídlení popisovaného prostoru a ve skladbě jeho obyvatelstva v řadě sledovaných demografických kategorií – mimořádně přínosné jsou např. údaje o náboženské orientaci obyvatel, jeho gramotnosti, natalitě, sňatečnosti, úmrtnosti či věkové skladbě. Je všeobecně známo, že Těšínsko – přestože se jednalo od středověku o jednu ze zemí Koruny české ve Slezsku – bylo po staletí prostorem, v němž se české jazykové a kulturní vlivy setkávaly s vlivy sousedních národů, zejména polskými a německými, ale také např. slovenskými nebo židovskými. Ve sledovaném období patřilo společně s Moravskou a Slezskou Ostravou již k jazykově nejsložitějším oblastem u nás a dozvuky tehdejších často dramatických proměn ve skladbě obyvatelstva pociťujeme dodnes. Nepřekvapí proto, že proměnam

jazykové mapy – nejen těšínské, ale i opavské části Rakouského Slezska a též severovýchodní Moravy – věnovali autoři v publikaci poměrně velkou pozornost. Mohli pracovat s relativně přesnými daty z rakouských sčítání lidu (sčítání byla organizována postupně v letech 1869, 1880, 1890, 1900 a 1910). A protože po celé sledované období nedošlo ke změnám státních a v zásadě ani zemských, krajských a okresních hranic, mohli srovnávat zjištěná data, jež se vztahují ke stejnému sledovanému prostoru. Co by si historický demograf mohl přát více? Rakouské Slezsko o rozloze 5 147 km² bylo jednou z korunních zemí, jejíž centrální úřady sídlily v Opavě. Větší část původně mnohem rozsáhlejšího území Slezska o rozloze 32 343 km² získalo německé Prusko po slezských válkách. Rakouské Slezsko netvořilo jednotlivý správní celek, ale dělilo se na dva kraje, západní – opavský a východní – těšínský. Ty se dále členily na politické a soudní okresy. Těšínský kraj, který nás zajímá více, se členil na čtyři okresy – těšínský, bílský, fryštátský a frydecký. Tehdy ještě státní hranici nerozdělený Těšín byl ve sledovaném období sídlem jak krajských, tak okresních úřadů a soudů.

Záhy po zahájení těžby černého uhlí došlo k vybudování železničního spojení s Vídní na jedné straně a s Krakovem na druhé, o něco později i se Žilinou a Košicemi. Dopravní spojení sloužilo především pro průmyslové účely, přesuny železné rudy, uhlí, dřeva a vápence a dalšího zboží, ale s vybudováním moderní železniční sítě se celá průmyslová oblast stala zároveň snadno dostupnou a rostl podíl osobní dopravy. Oblast lákala nejen podnikatele a investory, ale především desetitisíce lidí, kteří v překotně otevíraných dolech, hutích, ocelárnách, strojírnách a dalších průmyslových podnicích této části monarchie hledali zdroj obživy a celé území bylo zasaženo masovými migracemi, jež kulminovaly okolo roku 1900, kdy rakouské sčítání ve sledovaném teritoriu zaznamenalo největší množství přítomných imigrantů původem z jiných korunních zemí, případně ze zahraničí (např. z Pruského Slezska). Údajů a srovnání, které toto konstatování potvrzují, najde čtenář v publikaci celou řadu. Například v prostoru dnešní Slezské Ostravy žilo v roce 1843 pouhých 996 osob, avšak o pouhých několika desetiletích později, při posledním rakouském sčítání v roce

1910 [...] zde rakouské úřady zaznamenaly již 22 892 přítomných (s. 29).

Mezi imigranty záhy převládli Poláci, přicházející do Slezska a na Moravu povětšinou ze sousední Haliče: [...] jednoznačně se prosadila tendence „zaplavování“ slezské provincie Haličany (s. 219). Dnes je téměř zapomenutou skutečností, že Poláci žili nejen v těšínské, ale i v opavské části Rakouského Slezska. V roce 1880 [...] podíl tohoto etnika vzrostl v celém Rakouském Slezsku až na 21,4 % (s. 219). Poláci se postupně nejprve přirozeně usídlovali v tehdejších pohraničních oblastech těšínské části Rakouského Slezska, ležících blízko Haliči, podíl polských migrantů mezi přistěhovalci v bílském okrese dosáhl v roce 1880 již 62,3 %. Rovněž o 20 let později si bílský okres s 67,5 % podílem polských imigrantů ještě zachovával v tomto směru pomyslné prvenství, ale na druhém místě již byl následován průmyslovým okresem fryštátským s řadou uhelných dolů, v němž podíl polských imigrantů vzrostl už na 64,2 % (absolutně se jednalo o 29 329 přítomných osob domovskey příslušných v sousední Haliči). V těšínském okrese činil v roce 1880 podíl 22,2 %, v roce 1900 vzrostl na 31,7 % a v roce 1910 již na 48,6 %.

Imigrace do Rakouského Slezska a na severovýchodní Moravu vykazovala ve sledovaném období takových hodnot, že si jich všimli i sami rakouští statistici a k publikovaným výsledkům sčítání z roku 1910 přidali i zcela zvláštní, speciálně zpracované údaje v podobě srovnávací tabulky, kterou najdeme přetištěnou i v publikaci (tab. 28, komentář s. 234). Z ní lze vysledovat přítomné obyvatelstvo v okresech Moravská Ostrava, Fryštát a Frýdek-venkov, kam patřilo i území dnešní Slezské Ostravy a okolních obcí, nejen podle jeho domovské příslušnosti, ale můžeme snadno provést také komparaci dat podle zjištěného převažujícího obcovacího jazyka všech 332 173 přítomných osob. Domovskou příslušností v uvedených třech okresech se však mohla vykázat jen 165 961 přítomných osob (49,96 %), tedy necelá polovina z nich. Rakouští statistici upozornili na to, že obyvatelstvo těchto tří okresů, užívající polský obcovací jazyk (85 309 osob, tj. 25,68 %), mělo domovskou příslušnost převážně v Haliči, případně v dalších okresech Rakouského Slezska, obyvatelstvo užívající český obcovací jazyk

(43 002 osob, tj. 12,94 %) na Moravě a jiných okresech Rakouského Slezska, a konečně obyvatelstvo užívající německý obcovací jazyk (17 695 osob, tj. 5,33 %), na Moravě a také v ostatních okresech Rakouského Slezska. Tuto zvláštní tabulku dosavadní odborná literatura prakticky neuvádí, ačkoliv obsahuje mimořádně zajímavé komparativní údaje, jež napovídají mnohé.

Autoři však zároveň upozorňují na některá interpretační úskalí, která rakouské cenzury provázejí, např. [...] za výchozí informaci považována domovská příslušnost jednotlivé osoby, která se stala předmětem šetření. Z hlediska potřeb současné demografie je tento znak nepřesný, často zkreslující. Víme, že domovskou příslušnost získávala žena po sňatku od manžela, současně děti narozené z jejich manželství ji měly rovněž po otci. Mnohem preciznějším ukazatelem je rodiště osoby, která se stala předmětem sčítání (s. 206); dále konstatují, že [...] těšínské Slezsko náleželo k oblastem s nejsložitější etnickou skladbou v českých zemích. Komplikované náboženské poměry doplňovala neméně komplikovaná jazyková a národnostní situace. Bylo územím, kudy procházely jazykové hranice a kde se mísily různé dialekty. Navíc značná část zdejšího obyvatelstva neměla ještě vyhraněný postoj ani k jazyku, natož k tak obtížné a abstraktní představě, jakou je národnost (s. 285). Připomínají, že na rozdíl od Bílska, Slezské Ostravy, Fryštátu, Orlové, Bohumína, Frýdku, Těšína či průmyslového Trince a jeho nejbližšího okolí se migrace prakticky neprojevovaly v podhorské, jablunkovské části těšínského okresu, kde rakouská sčítání zaznamenala ve sledovaném období v drtivé většině užívání polského obcovacího jazyka. Interpretační úskalí představuje zjednodušení, které svádí k označování lidí, u nichž bylo zaznamenáno užívání polského jazyka, za Poláky. Jejich národnostní orientaci, tak jak ji chápeme dnes, ale rakouská sčítání vůbec nesledovala – sčítací komisaři se soustředili jen na zaznamenání tzv. obcovací řeči. Mezi užívaný jazyk, případně dialekt a národnostní orientaci lze ovšem sotva položit rovnítko a tak není divu, že se kategorie obcovací řeči stala už v době, kdy byla sčítání organizována, předmětem laické i odborné kritiky. Rakouská statistika byla za tuto položku kritizována i zahraničními odborníky, kteří proto

považovali její výsledky za bezcenné (s. 281). Těšínské obyvatelstvo bylo jazykově i národnostně „tvárné“, takže vnější snahy různých skupin zde byly nesmírně silné (s. 282). Jako příklad autoři uvádějí fenomén silně vyvinutého slezského zemského hnutí, k němuž se bez ohledu na náboženskou orientaci a užívání obcovací jazyk hlásila nemalá část obyvatel Těšínského Slezska. V 90. letech se rozšířilo tzv. šlonzácké hnutí, které využívalo národnostní nevyhraněnosti zdejšího obyvatelstva a Slezany (Šlonzáky) lákalo do náruče německého národa (s. 282). Slezané, žijící ve Slezsku často po celé generace, se orientovali na úzkou kulturní, školskou a posléze i politickou spolupráci s těšínskými Němci, po první světové válce také s těšínskými Čechy, ačkoliv se nijak netajili tím, že v běžném životě užívají smíšený těšínský dialekt s převahou polských jazykových prvků.

Je více než zjevné, že anotovaná publikace přináší hodnotné a mimořádně zajímavé údaje. Čtenář si z nich, pokud je ovšem dovede zasadit do prostoru a času, může udělat plastickou představu o tom, jak se populace sledovaného prostoru v éře tzv. modernizace v průmyslové oblasti proměňovala. Například zjistí, že v okrese Fryštát se podíl českojazyčného obyvatelstva na celkovém počtu obyvatel okresu mezi lety 1880–1900 snížil z 35,1 % na 27,2 %, zatímco podíl obyvatelstva polskojazyčného vzrostl z 56,8 % na 64,0 %. V těšínském okrese podíl českojazyčného obyvatelstva klesl z 39,1 % na 34,1 %, zatímco podíl obyvatelstva polskojazyčného vzrostl z 52,9 % na 54,8 %. Publikace byla napsána a sestavena autory, kteří se historii a historické demografii v ostravském akademickém prostředí věnují a svému řemeslu dobře rozumějí. Kniha je vědeckým výstupem projektu Grantové agentury ČR, reg. č. 13-280865, a to se všemi obvyklými atributy takovéto produkce – nechybí v ní bohatý poznámkový aparát a odkazy na literaturu, přílohy v podobě četných tabulek a mapek ani soupis literatury, jmenný a místní rejstřík a rovněž shrnutí v anglickém a polském jazyce. Snad jediné, co by se dít dalo vytknout, je poměrně nekvalitní tisk černobílých fotografií a téměř nečitelné mapky Rakouského Slezska s kruhovými diagramy, ilustrujícími počty a podíly imigrantů podle korunních zemí, v nichž měli domovské právo.

Zbyšek Ondřeka

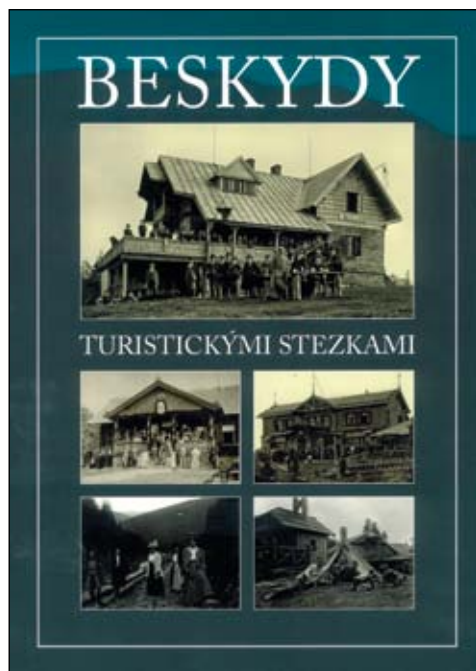

Barcuch, Antonín a kol.

Beskydy turistickými stezkami

Třinec: WART – Henryk Wawreczka 2015, 285 s.
ISBN 978-80-905079-4-4

V létě roku 2015 spatřila světlo světa výpravná obrazová publikace *Beskydy turistickými stezkami*. Završila zdařilou čtyřdílnou řadu třineckého nakladatelství Wart, jež se snaží o plastické vykreslení života a krajiny tohoto pohoří na moravsko-slezském a česko-slovensko-polském pomezí. Po předešlých třech svazcích představujících lidovou kulturu obyvatel, nazvaných *Beskydy s podtituly Stavby a život v nich* (vyšla v roce 2011), *Zdroj práce a obživy* (2012) a *Dny všední a sváteční* (2014),¹ poslední část tetralogie reflektuje skutečnost, že od 19. století již malebná beskydská horská zákoutí přestávala patřit jen jejich stálým obyvatelům, ale stále častěji je začali objevovat turisté z blízkých průmyslových oblastí i vzdálenějších regionů. Zanechali v krajině

nesmazatelnou stopu ať už v podobě husté sítě značených stezek, či četných turistických chat, útulen a jiných drobných staveb zkrášlujících krajinu.

Přestože se jedná o obrazovou publikaci zpřístupňující kvalitní dobovou ikonografii, každá kapitola je uvedena obsáhlým odborným pojednáním. Obecné texty jsou navíc vhodně doplněny obsírnými popisky k obrázkům, z nichž se čtenář dozví podrobné informace o konkrétních objektech a které jsou oživeny četnými citacemi z archivních pramenů. Kromě chronologicky řazených kapitol jsou některá zajímavá témata jako lázeňství či fenomén odborových rekreací a pionýrských táborů zpracována prostřednictvím exkurzů. První kapitoly *Než vznikly turistické spolky a Zakladatelská éra beskydské turistiky* sledují období zhruba posledních 60 let rakouské monarchie a jsou dovedeny do roku 1918. Podobně jako u řady jiných oborů lidské činnosti byly počátky turistiky spojeny se železnicí. V 50. letech 19. století bylo započato budování poměrně husté železniční sítě dovedené do podhůří Beskyd. Mezi první turisty patřili především příslušníci měšťanských a středostavovských vrstev, kteří k tomu měli nejen dostatečné finanční prostředky, ale také disponovali volným časem. Protože většinou vykonávali duševní povolání, představoval pro ně fyzický pobyt na čerstvém vzduchu v malebné horské krajině vítaný oddych a rekreaci.

O organizovaném budování turistické infrastruktury však můžeme mluvit až od 80. let 19. století, kdy se v této oblasti začaly prosazovat spolky. Na rozdíl od dalších pohoří v českých zemích byly Beskydy osídleny převážně slovanským obyvatelstvem. Třebaže jinde je patrný náskok německých spolků, zde si drží prvenství česká Pohorská jednota Radhošť (ustavena v roce 1884). Jejím nejpopulárnějším počinem je vybudování souboru staveb na Pustevnách a spolupráce s architektem Dušanem Jurkovičem. Od 90. let 19. století začal Jednotě konkurovat Klub českých turistů (KČT). Velkého významu nabyl odbor KČT ve Štramberku. Pod vedením Adolfa Hrsky se zde podařilo vytvořit velmi oblíbené turistické středisko na Moravě a adaptaci hradní věže, tzv. Štramberské trůby, zpřístupnit návštěvníkům jednu z prvních veřejných rozhleden

v Beskydech. V roce 1907 moravskoostravský odbor vystavěl chatu na Ondřejniku jako první turistickou útulnu KČT v Beskydech.

Německá turistika získala pevný organizační rámec teprve roku 1893 ustavením spolku Beskidenverein. Angažoval se zejména ve slezské části Beskyd patřící Těšínské komoře, jelikož proněmecká správa komory byla nakloněna jeho aktivitám na svých pozemcích. V porovnání s českými turistickými spolky byl Beskidenverein poměrně zámožný díky své početnější a ekonomicky silnější členské základně a nemalým finančním darům německých průmyslníků. Není divu, že záhy vyrostla řada jeho chat a útulen. První byla chata arcivévodý Bedřicha na Javorovém (1895) vzápětí následována chatou arcivévodý Albrechta na Lysé hoře (1895), čímž se německým turistům podařilo symbolicky obsadit nejvyšší vrchol Beskyd. Na Bílém Kříži se spolek pustil do budování obdobného turistického střediska, jaké bychom na moravské straně našli na Pustevnách.

Konečně v roce 1910 vzniklo v národnostně pestré oblasti slezských Beskyd rovněž Polskie Towarzystwo Turystyczne „Beskid“. Po třech letech existence se mu podařilo otevřít chatu na Ropičce.

Kapitola *Turistika v období první republiky* ukazuje rozmach turistiky v meziválečném období, kdy se stala všeobecně dostupnou rekreační aktivitou otevřenou i středním a nižším vrstvám. Ze spolků měl jednoznačně navrch státem podporovaný Klub československých turistů (KČST). Začal se kvapně prosazovat ve slezské části Beskyd, dříve vyhrazené Beskidenvereinu. Z nově vybudovaných českých turistických zařízení na Těšínsku jmenujme chatu na Prašivé (1921), Bezručovu chatu na Ropičce (1924) či chatu na Velkém Polomu (1924) s velkorysou ubytovací kapacitou. Otázkou prestiže českého národa byla výstavba chaty KČST na Lysé hoře, dosud zabrané německými turisty. Teprve v roce 1935 zde byla s velkou slávou otevřena moderní funkcionalistická budova podle projektu Františka Knoblocha.

Třebaže Beskidenverein zaznamenal po první světové válce velké škody, brzy se konsolidoval. Centrem německé turistiky byl již před válkou Bílý Kříž. V roce 1924 zde otevřel

novostavbu nákladné turistické chaty, již však zanedlouho zničil požár. Byla obnovena ve formě luxusního moderního hotelu, svou funkcionalistickou fasádou v Beskydech ojedinelého. Jako protipól české chaty na Velkém Polomu Němci roku 1928 vybudovali chatu na Skalce. Konečně namísto vyhořelé polské chaty na Ropičce vyrostlo nové turistické centrum polské menšiny. Polský turistický spolek Polskie Towarzystwo Turystyczne „Beskid Śląski“ v roce 1929 vystavěl na hoře Kozubová chatu, k níž později přibyla kaple sv. Anny, sloužící rovněž jako rozhledna. Nesmíme opomenout fakt, že v období první republiky již budování turistické infrastruktury přestalo být doménou spolků. Zvláště ve 30. letech 20. století v Beskydech vznikla řada soukromých chat a hotelů, mnoho z nich vyrostlo např. v Ostravici a Starých Hamrech.

Z exkurzu *Lázeňství v Beskydech a Pobeskydí* jsou pro oblast Těšínska zajímavé dnes již pozapomenuté lázně v Javoří a Ustroni na dnešní polské straně či klimatické a vodoléčebné lázně v Komorní Lhotce.

Rokem 1945 končí část knihy precizně zpracovaná Martinem Pelcem. Kapitoulou *Turistika a trávení volného času 1945–1989* na něj navazuje Alžběta Čornejová. V tomto období, zvláště po roce 1948, skončila éra turistických spolků. Na jejich místo nastoupila státem řízená rekreace, organizovaná především odbory pod kontrolou vládnoucí strany. Stejně jako celý život společnosti se měla stát turistika kolektivní organizovanou záležitostí, protože individualismus je v každé diktatuře nežádoucí. Beskydy se nabízely jako vhodná oblast pro rekreaci horníků a hutníků z průmyslových oblastí širšího Ostravska. ROH za tímto účelem zabralo mnohé spolkové i soukromé hotely a chaty na úkor volného turistického ruchu.

V poslední kapitole *Turistika po roce 1989* dovádí autor Antonín Barcuch sledované téma až do současnosti. Podává podrobný přehled dění v beskydské turistice doplněný o výčet organizovaných výstupů a dálkových pochodů. Po pádu komunistického režimu se opět dostaly ke slovu spolky, na Těšínsku je to především KČT (obnoven roku 1990) a polský „Beskid Śląski“ (obnoven roku 1991). Mezi událostmi historického významu bezpochyby patří

otevření chaty KČT a chaty Emil Zátopek – Maraton na Lysé hoře v roce 2015. Tento úspěch byl bohužel v jiném koutě Beskyd, na Pustevnách, vykoupen tragickým požárem v březnu 2014, jenž napáchal nenahraditelné škody na Jurkovičově jídelně Libušín.

Knihu lze vřele doporučit laickému zájemci i náročnému čtenáři. Je vyvážená po obrazové i textové stránce. Není pouze výčtem turistických objektů, ale postihuje i dění v turistické veřejnosti, jako bylo např. pořádání lyžařských závodů, společných výstupů či organizovaných pochodů. Zárukou kvality je rovněž vhodně vybraný autorský kolektiv. Kromě tří výše jmenovaných autorů hlavních textů se na knize podíleli ještě Henryk Wawreczka a David Pindur, kteří zpracovali podrobné popisky k ikonografii. Pozornost si zaslouží zejména promyšlený výběr zajímavých, nevšedních a neotřelých dobových fotografií, z velké části publikovaných poprvé. Celkový požitok z knihy je podpořen kvalitní prací grafika Jozefa Böhma, vdechující starým snímkům nový život.

Pavla Pindurová

POZNÁMKY

- 1 O předchozích třech dílech se zmiňuje LANGER, Jiří: *Geneze metodiky historiků a etnografů, potřeby vědeckých výstupů bádání na Valašsku v posledním půlstoletí*. In: Urbanová, S. – Dokoupil, L. – Ivánek, J. – Kadlec, P. (edd.): *Valašsko. Historie a kultura*. Ostrava 2014, s. 33–40, zde s. 39. Stručnou anotaci třetího svazku viz JEŽ, Radim – PINDUR, David: *Z nové literatury (nejen) o Těšínsku*. Těšínsko 57, 2014, č. 1, s. 36.

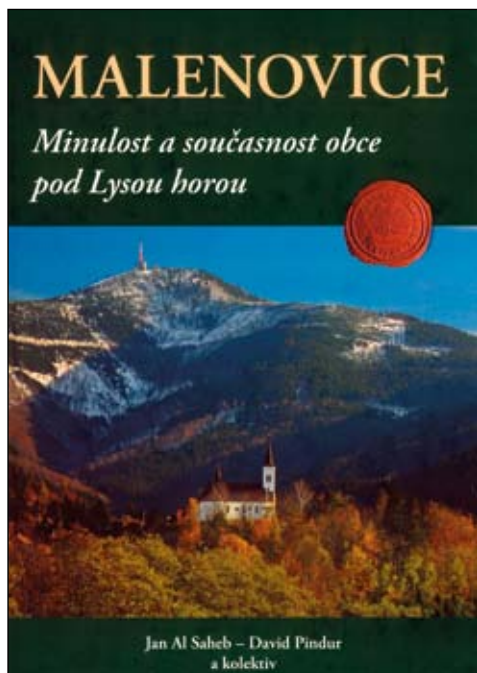
Al Saheb, Jan – Pindur, David a kol.
Malenovice. Minulost a současnost obce pod
Lysou horou
 Malenovice: Obec Malenovice, 2014, 599 s.
 ISBN 978-80-260-6568-5

V roku 2014 uzrela svetlo sveta nová publikácia z pera autorského kolektívu Jan Al Saheb, David Pindur, Karel Müller a Jiří Kristian. Hoci obecné monografie vo všeobecnosti majú rôznu úroveň kvality spracovania, v tomto prípade nemôže byť o tom reč. Zárukou je skúsený autorský kolektív prírodovedca a troch historikov, z ktorých dvaja síce patria vekom ešte stále k mladšej generácii, ale svojou vedeckou a publikačnou činnosťou sa už úspešne etablovali na poli (nielen) regionálnej historiografie.

Malenovice v roku 2010 oslávili 400 rokov svojej existencie a hoci sa počtom obyvateľom radia medzi menšie obce, vydaná publikácia dokazuje, že ich minulosť je bohatá a pestrá. Autori monografie si pre svoju prácu zvolili chronologicko-tématické členenie, na základe ktorého sledujú minulosť Malenovic od stredovekých zmienok v podstate po súčasnosť. Ale nesústreďujú sa výhradne len na túto obec, svoje poznatky umne zasadzujú do

širšieho rámca dejinného vývoja celého regiónu. Monografia obsahuje 10 nosných kapitol *Přírodní poměry v obci Malenovicích a blízkém okolí*, *Vývoj názvu obce a její symboliky*, *Předpoklady založení Malenovic – nástin vývoje širšího regionu v 15.–17. století*, *Počátky Malenovic*, *Rozvoj Malenovic v letech 1648–1848*, *„Bože račiž požehnati Franz Josefa a svůj lid...“ – Malenovice v letech 1848–1918*, *„Za republiku, za Masaryka!“ – Malenovice v letech 1918–1938*, *Ve stínu hákového kříže a záblesk svobody – Malenovice v letech 1938–1948*, *Malenovice v letech 1948–1989* a *Na vlnách demokracie – Malenovice v letech 1989–2012*. Samozrejmosťou sú úvodné príhovory, kvalitný poznámkový aparát či cudzojazyčné resumé v anglickom jazyku. Publikácia však prekvapuje rozsahom „nepovinných“ súčastí, ako sú *Přílohy* (tu nájdeme napr. prehľadné menné zoznamy predstaviteľov obecnej samosprávy – fojto, starostov, farárov farnosti Borová či zoznam miestnych názvov obce), Súpis prameňov a literatúry a najmä miestny a menný register, ktorý sa v obecných monografiách skutočne objavuje len minimálne. Na druhej strane toto všetko dodáva publikácii punc nespornej kvality a predovšetkým odráža schopnosť autorov plne reflektovať potreby a nároky potencionálnej čitateľskej obce. Prepracované dielo je zároveň dokladom dlhodobejšej systematickej práce, napokon J. Al Saheb s D. Pindur v Úvode sami priznávajú, že na ponuku vedenia obce prikývli v roku 2010. Publikácia sa teda postupne rodila počas 4 rokov, čo je napr. v porovnaní s pomermi regionálnej historiografie na Slovensku nepredstaviteľné. V tomto ohľade si zaslúži absolútum aj pochopenie a trpezlivosť samotného vedenia obce Malenovic.

Ako bolo spomenuté, monografia je po kapitole o prírodných pomeroch členená chronologicko-tématicky. V stati o vývoji názvu a symboliky obce autori K. Müller a D. Pindur uvádzajú názory na vznik názvu obce. Spomínajú dva názory: 1. názov odvodený od porastu malín, ktorý uvádza aj staršia literatúra a 2. názov odvodený z osobného mena Malen so sufixom -ovice. V tomto prípade však trochu abscentuje údaj, či je takéto osobné meno niekde v regióne doložené prameňmi, alebo ide len o predpoklad autorov,

vychádzajúci z analógie iných obcí ako sú Bruzovice, Janovice, Raškovice a pod.

Prvé štyri kapitoly majú vzhľadom k svojmu obsahu pochopiteľne odlišnú štruktúru. Kapitoly od roku 1848 sú však v podstate členené veľmi podobným spôsobom, keď popisujú obecnú samosprávu, hospodárske pomery, verejný život v obci, náboženské pomery, školstvo a pod. Každá z kapitol má samozrejme aj svoje osobitosti, ktoré sú sledované na základe vytýčenej chronologickej osi. V kapitolách *Počátky Malenovic* a *Rozvoj Malenovic v letech 1648–1848 D.* Pindur popisuje vznik obce a jej najstarších doložených obyvateľov, všima si vzťah obce a zemepánov, valašské osídlenie a tiež hospodárske, sociálne a náboženské pomery v rozvíjajúcej sa obci. Osobitne zaujímavá bude pre čitateľov nepochybne legendami opradená zbojnícka tradícia, veď z Malenovic pochádzalo niekoľko zbojníkov ako boli Juráš či Jiří Jurášek, Chlopčíkovci alebo Jiří Pelenda. David Pindur ďalej sleduje vznik kostola na Borovej i vznik samostatnej farnosti, teda témy, ktoré sú mu veľmi blízke a ktorým sa podrobne venuje. Ten istý autor spracoval aj dejiny obce v rokoch 1848–1918. Základné tématické okruhy tejto state sme už naznačili, okrem nich sa tu pertraktujú otázky začiatkov spolkovej činnosti v obci, sirotská a zdravotná problematika, štatistika obyvateľstva ale i „čierna kronika“ obce. Kapitoly po roku 1918 vzišli zo spolupráce D. Pindura a J. Al Saheba. K osobitostiam kapitoly obce v rokoch 1918–1938 možno zaradiť údaje zo slobodných volieb, rozvoj turistického ruchu a mimoriadne udalosti nazvané ako „vrtochy“ prírody. Nasledujúce obdobie je charakteristické predovšetkým vojnovými udalosťami, je to obdobie protektorátu, okupácie a boja za opätovné získanie slobody. Éra socializmu bola na jednej strane poznamenaná rozvíjajúcou sa výstavbou, na strane druhej potlačovaním všeobecných slobôd a verejným životom pod vedením KSČ. Z hľadiska demografie je zaujímavé, že v Malenoviciach žilo na prelome 70. a 80. rokov minulého storočia len necelých 400 obyvateľov. Poslednou kapitolou je obdobie po celospoločenských zmenách v novembri 1989. Ako konštatujú autori vplyvom pozitívnych zmien, ktorými obec po roku 1989 prešla, sa podarilo zastaviť dlhodobou

klesajúcu populačnú krivku a naopak došlo k zvýšeniu počtu obyvateľov. V súčasnosti ich je takmer 700.

Napokon ešte slovo-dve o vizuálnom spracovaní monografie. Grafická úprava je v dobrom slova zmysle jednoduchá a účelná. Použitý kriedový papier veľmi pekne vykresľuje tak dobové ako i moderné farebné dokumenty a fotografie. Obrazový materiál (či už ide o archíválie, rôzne mapy, plány, dobové pohľadnice či fotografie) tvorí kompaktný celok s textovou časťou a veľmi vkusným spôsobom ju dopĺňa. Rovnako vhodne sú do textu zasadené viaceré štatistické tabuľky, umožňujúce rýchly prehľad súborných údajov. Maličká výhrada smeruje len k občas sa vyskytujúcim „rozmazaným“ obrázkom (s. 57, 123, 210, 230), čo bolo zrejme spôsobené dodaním konkrétneho materiálu v nedostatočnom pixelovom rozlíšení, prípadne zväčšením pôvodného. Našťastie takých miest je minimum.

Celkovo však možno konštatovať, že Malenovice si vydaním anotovanej publikácie dali pekný darček. Vedenie obce malo šťastnú ruku pri výbere autorov a tí, podľa nášho názoru, dôveru v ich kladenú nesklamali. Vytvorili dielo, ktoré svojim rozsahom (takmer 600 strán) i obsahom určite patrí medzi najvydarenejšie obecné monografie nielen v úzko regionálnom ponímaní. Neostáva len zaželať si, aby podobne kvalitných diel vznikalo čo najviac.

Drahomír Velička

Jež, Radim – Pindur, David a kol.

Mosty u Jablunkova včera a dnes / Mosty koło Jabłonkowa wczoraj i dziś

Český Těšín: Muzeum Těšínska pro GOTIC 2014, 296 s.

ISBN 978-80-86696-35-5

V rámci projektu *Mosty u Jablunkova a Istebna* – včera a dnes realizovaného příspěvkovou organizací GOTIC (= Gorolské turistické informační centrum Mosty u Jablunkova) spolu s institucemi v nedaleké polské Jistebné (Gminny Ośrodek Kultury, Promocji, Informacji Turystycznej i Biblioteka Publiczna w Istebnej) vydalo Muzeum Těšínska publikace o Mostech u Jablunkova; projekt byl spolufinancován z prostředků Fondu mikroprojektů Euroregionu Těšínské Slezsko – Śląsk Cieszyński, Operačního projektu přeshraniční spolupráce Česká republika – Polsko 2007–2013.

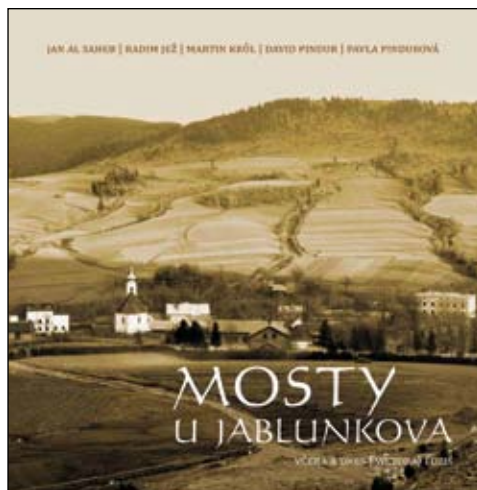
Členy autorského kolektivu byli pracovníci Muzea Těšínska Radim Jež (stručný přehled politického, správního a hospodářského vývoje), Jan Al Saheb (osídlení a populační vývoj), Martin Krůl (komunikace ve vztahu k Jablunkovskému průmysku a rozvoji obce), David Pindur (náboženské poměry, školství), Pavla Pindurová (spolkový život), kteří se tak stali garanty odborné úrovně.

Z úvodního hodnocení redaktorů dosavadního stavu výzkumu přesvědčivě vyplývá nejen potřeba, ale i reálné posouzení podmínek umožňujících vydání recenzované

publikace po rozsáhlých heuristických pracích. Snad jen tvrzení o tom, že se k dějinám Mostů pro období mezi světovými válkami zachovalo menší množství materiálů, bych si dovolil zpochybnit. Dokládají to ostatně tři poslední kapitoly knihy, kde je vývoj obce po roce 1920 až do současnosti zpracován na základě bohatého pramenného materiálu.

Nejméně vděčnou úlohu měl Radim Jež jako autor stručné a přehledné kapitoly, kdy musel svůj text často koordinovat s autory dalších kapitol, aby nedocházelo k opakování. Nicméně svou úlohu zařadit dějiny obce do širších nadregionálních souvislostí splnil úspěšně, zaujme zejména líčení dávných sporů o hranice mezi Slovenskem a Těšínskem, které procházely katastrem Mostů, citace z cestovního deníku Josefa II. z roku 1766 aj. Výstižná je charakteristika jednotlivých fojtů, povinností poddaných, výnosů zemědělské, zejména živočišné výroby, svízelných životních podmínek ve válečných dobách a pokusů Těšínské komory o racionální hospodaření od konce 18. století či hladomoru a epidemií ve 40. letech 19. století.

Revoluce v letech 1848–1849 znamenala významný periodizační mezník nejen z obecného hlediska, ale i pro dějiny obce samé. Místní rodák Jan Motyka byl zvolen za Frýdecko a Jablunkovsko poslancem vídeňského říšského sněmu, jeho aktivity naznačované nejen v posuzované práci, ale i v literatuře (např. Josef Vochala, Andělín Grobelný) by si zasloužily budoucí podrobnější samostatný výzkum a výklad v míře, jakou prameny umožňují. Likvidace poddanských povinností včetně vrchnostenské správy, počátky obecní samosprávy a následující vývoj a hospodaření obce jsou vyličený úspěšné a výstižné, připomenuty jsou různé místní zajímavosti. Smutná léta sporu o poválečné státní hranice mezi Československem jsou popsána se smyslem pro proporce a vyváženost, byť s některými terminologickými nepřesnostmi. To platí i pro následující období, kdy se Mosty svým způsobem „zapsaly do světových dějin“ tím, že německá diverzní jednotka neinformovaná o posunu termínu přepadu Polska, zaútočila 26. srpna 1939 na polské vojáky na nádraží v Mostech, kteří zajišťovali tamní tunel. Dne 1. září, když válka skutečně vypukla, došlo

k ozbrojenému střetnutí, polské jednotky při něm odpálily nálože a znemožnily tak na určitou dobu provoz na železniční trati Jablunkovským průmyskem. Výklad o letech po druhé světové válce je spíše jen vstupem do problematiky, z níž nejvíce zaujmou pokusy o změnu názvu obce.

Kapitola o osídlení a populačním vývoji je psána s velkým smyslem pro vnímavého čtenáře a nespécializovaného odborného zájemce. Nejlepší jsou části o osídlení, valašské kolonizaci a poměrech v 17. a 18. století. Nejde jen o demografické kategorie sensu stricto, ale i o postižení sociálního rozvrstvení a s ním spojenými ekonomickými aktivitami obyvatelstva, resp. později i o tzv. struktury kulturní, zejména pokud jde o jejich národní znaky. Údaje o národnostní struktuře obyvatelstva ukazují, jak se ve vnímání národnosti výrazně odrazila národnostní agitace a různé tlaky spojené se změnou státoprávního začlenění i změny ve způsobech sčítání. Změna z kritéria zjišťování obcovací řeči (do roku 1910) na národnost (vlastně mateřský jazyk) v roce 1921 neměla ovšem takový význam, jak se obvykle soudí. V Mostech, kde před první světovou válkou při jednotlivých sčítáních lidu nebylo zjištěno více než sedm Čechů (resp. těch, kteří se přihlásili k češtině), již v roce 1921 jejich počet přesáhl 300. Z toho byla naprostá většina (více než 90 %) tzv. Šlonzáků-Čechoslováků, z více než 2 100 Poláků bylo Šlonzáků zhruba 40 %), mezi několika desítkami Němců byla Šlonzáků polovina. Později počet Čechů dále vzrostl.

Zajímavé jsou v Al Sahebově kapitole výčty jmen nejstarších usedlíků spojené se závěrečným konstatováním, že *většina příjmení, jež se zde (v jakékoli jazykové mutaci) vyskytují přibližně od poloviny 18. století (a mnohá již dříve), figuruje v Mostech u Jablunkova dosud*. Mohou to doložit např. příjmení Kluz a Klus nebo Sztokowski a Šotkovský, Motyka, Kohut a snad i některá další, které jsou na Jablunkovsku (Jablunkov jako obec s pověřeným obecním úřadem i pro Mosty) vzhledem k počtu obyvatel nejrozšířenější v celé České republice. V této kapitole, ale i v celé knize je dodržována koncordance českých a polských názvů, u osobních jmen se uplatňuje účelně zjednodušená transkripce a v závorce transliterace.

Krůlova kapitola může být pro čtenáře a turisty velmi přitažlivá, neboť se zabývá Jablunkovským průmyskem a jeho významem pro dopravní komunikaci, Jablunkovskými šancemi, s jejichž zbytky se dodnes v okolí Mostů setkáváme, stavbou císařské silnice a košicko-bohumínské dráhy. Tuto komunikační problematiku sleduje zasvěceně až do dnešních dnů. Spjatost s vývojem obce je nejlépe vylíčena v případě budování a fungování šancí. Autor uvádí k roku 1626 jako jablunkovského fojta Janka Mostořského, který v soupisu na s. 265 chybí. Józef Łysak (Zwrot 1975, č. 1, s. 41) tvrdí, že šlo o Jebastyse staršího (Mostarského), což nekoresponduje se seznamem fojtů (s. 265). Buď jak buď s tímto příjmením vyjadřujícím zřejmě fojtovu vitální potenci se už dnes v Mostech ani v republice bohužel nesetkáváme.

Dvě kapitoly Davida Pindura dokládají autorovu odbornou specializaci. Zajímavé je líčení rekatolizace trvající až do konce 18. století, vznik kostela, organizace relativně samostatné duchovní správy v prostoru šancí. Další podrobný popis církevních aktivit je založen na rozsáhlé dokumentaci vývoje farnosti od její samostatné existence po rok 1787 související s církevně správními reformami Josefa II. a vybudováním farního kostela. Od počátku 20. let minulého století zaujmou národnostní spory týkající se církevního života za první republiky, po polském záboru po Mnichovu, v letech německé okupace. Po únoru 1948 se faráři snažili o konsolidaci poměrů. Jsou charakterizovány i současné poměry této *jedné z nejživějších farností v rámci frýdeckého děkanátu i celé diecéze* (s. 110). Do dějin obce byla tak ústrojně integrována náboženská problematika, které se dříve nevěnovala pozornost, jakou si skutečně zasluhuje. Podobně lze hodnotit kapitolu o školství s bohatou faktografií, jež dobře postihuje celkovou vývojovou tendenci i každodennost školního života, včetně politických tlaků i národnostních střetů.

S přehledem a pečlivostí je vzorně zpracována kapitola o spolkovém životě (Pavla Pindurová). Jsou zahrnuty všechny důležitéjší české, polské i německé spolky a charakterizována jejich činnost. To platí také o nejrůznějších kulturních, sportovních i turistických aktivitách. Nejsou zastírány ani jejich sporné

a smutné stránky. V hodnocení kontroverzní problematiky se ani dnešní česká a polská stanoviska zcela nesblížila. Události po Mnichovu chápány v českém textu jako *polská okupace* vyznívají v polském překladu poněkud odlišně (s. 107: *V souvislosti s polskou okupací na podzim 1938 [...]*, překlad na s. 124: *Jesienią 1938 roku w związku z zajęciem części czechosłowackiego Śląska Cieszyńskiego [...]*; je možné srovnat podobné pasáže na s. 161 a 174). Avšak už fakt, že knížka je současně určena jak polskému, tak českému čtenáři můžeme vyzvednout jako nesporné pozitivum.

Publikace představuje významnou položku z hlediska historického výzkumu nejen obce, ale celého Těšínska. Poskytuje řadu zatím nepublikovaných faktů, její srovnání s vývojem dalších obcí může v perspektivě přispět k pochopení složitého vývoje celého regionu a jeho místních specifik. Neosloví jen místní občany a rodáky [...] a [...] všechny návštěvníky a zájemce o tento malebný kout Slezska [...], jak se skromně vyjadřují redaktoři (s. 12), ale je mnohostranně využitelná v historickém výzkumu.

V neposlední řadě vyzdvihujeme přílohy (seznam starostů, duchovních správců, poznámkový aparát, seznam pramenů a literatury, jmenný a místní rejstřík) a především bohatou obrazovou dokumentaci nejen v samotném textu, ale i v samostatných obrazových přílohách (s. 181–264). Jde o mapy a plány s potřebnými komentáři a vyobrazení (perokresby, fotografie dokumentů a objektů z různých období). Bez pomoci Evropské unie by zřejmě nemohlo dojít k realizaci tak finančně náročného projektu.

Dan Gawrecki

Gojniczek, Waclaw – Tomiczková, Monika – Cierniak, Aleksander

Zahrada dvou břehů 2013–2015 Těšín – Český Těšín

Těšín: Urząd Miejski w Cieszylinie Biuro Promocji, Informacji i Turystyki 2015, 27 s. ISBN 978-83-89835-79-6

Ogród dwóch brzegów 2013–2015 Cieszyń – Czeski Cieszyń

Cieszyń: Urząd Miejski w Cieszylinie Biuro Promocji, Informacji i Turystyki 2015, 27 s. ISBN 978-83-89835-78-9

V letech 2013–2015 spolupracovala sousedící města Těšín (Cieszyń) a Český Těšín na dalším projektu, v jehož rámci došlo k revitalizaci některých území po obou stranách hraniční řeky Olše (Olzy). Projekt s názvem *Zahrada dvou břehů 2013–2015* (*Ogród dwóch brzegów 2013–2015*), spolufinancovaný z prostředků Operačního programu přeshraniční spolupráce Česká republika – Polská republika 2007–2013 navazoval na starší aktivitu (*Revitalpark 2010*, *SportPark* a *Sportmost*). Tentokrát byla pozornost zaměřena na obnovu území vymezeného na obou březích řeky hlavními silničními mosty spojující obě města, tedy mosty Družby a Svobody. Představovaná

brožura vydaná ve dvou jazykových mutacích pak v hlavních rysech slovem i obrazem dokumentuje a představuje úpravy a změny, kterých dané území v rámci projektu dožilo (s. 4, 23–27). Ambicí vydavatele však bylo rovněž představit minulost tohoto prostoru, jenž se původně nacházel mimo městské hradby.

Autorem kapitoly s názvem *Těšínské Benátky – magické zákoutí v Těšíně* (Wenecja cieszzyńska – uroczy zakątek Cieszyna, s. 5–20) je Waclaw Gojniczek. Přední těšínský historik, který již v minulosti věnoval mnoho pozornosti otázkám spjatým s historickou topografií města, přibližuje vývoj malebné čtvrti s poetickým názvem Těšínské Benátky. Ten je však novodobým synonymem pro dříve používanou oblast Příkopy, rozkládající se na pravém břehu Olše pod hradbami Těšína. Počátky tohoto původního předměstí jsou spjaty s pozvolným osidlováním nevyužitého prostoru v okolí vodního kanálu (Příkop, Mlýnka), jenž byl vybudován již ve středověku a stal se páteří lokality. Tato vodoteč byla jednak součástí městské fortifikace, zároveň však umožnila vznik několika výrobních zařízení a objektů (mlýny, měděný hamr, kovárna, lázně či valcha). Gojniczek předkládá řadu zajímavých údajů získaných minuciózním studiem archivních dokumentů o tomto území i jeho obyvatelích od první poloviny 16. století až do 20. století. Příkopy, které v roce 1804 obývalo 240 osob, nenáležely pod pravomoc města Těšína, nýbrž byly po celou dobu patrimoniální správy součástí knížecího panství – Těšínské komory. V souvislosti s vyhlášením prozatímního zákona o obcích z března 1849 se toto dosavadní předměstí stalo administrativní součástí města. Zdejší starší dílny a výrobní zařízení postupně doplnilo či nahradilo několik továrních areálů i novodobá výstavba v podobě patrových činžovních domů, jež dotvořily charakter této těšínské čtvrti, nacházející se od roku 1920 v těsném sousedství státní hranice (s výjimkou období let 1938–1945).

Minulost (dnes českotěšínské) nábřeží na protějším, levém břehu Olše představila Monika Tomiczková v mnohem stručnější kapitole s názvem *Ulice nábřeží Míru* (resp. *Ulica Nábřeží Míru*, s. 21–23). Všíhá si nejen parkové úpravy oblasti, která

původně příslušela k těšínské předměstské osadě Kamenec, nýbrž i některých zdejších objektů, především pak obytné vily architekta a stavitele Ludwiga Kametze (dnes č. p. 161 v Moskevské ulici) dokončené v roce 1898. Zmíněna je rovněž lávka pro pěši, již později nahradil tzv. Propustkový most (1970–1982) spojující obě území revitalizovaná v rámci výše zmíněného projektu.

Obě kapitoly věnované historii jsou doplněny výběrovým soupisem literatury k tématu. V případě textu Moniky Tomiczkové se však jedná o literaturu sekundární, absentujeme citaci zásadních titulů k urbanistickému vývoji levobřežní části Těšína, pozdějšího Českého Těšína. Publikaci provází bohatá ikonografie dokumentující minulost i současnost popisovaného území. Rozpaky ovšem budí přílišná úspornost popisků k obrazovému doprovodu stejně jako nedůslednosti při překladu z polského jazyka do češtiny u českojazyčné mutace brožury. I přes tato konstatování máme co dočinění s dalším zajímavým příspěvkem k historické topografii Těšína a Českého Těšína zvoucím k návštěvě území s nesporným *geniem loci*.

David Pindur

Bieberle, Josef

Lidé ze Starých Hamrů ve 20. století (Valašské hory jsou naše otcina)

Olomouc: Olomoucké vzdělávací sdružení 2015, 60 s.

ISBN 978-80-905406-1-3

Drobná brožura je dílem známého historika Univerzity Palackého v Olomouci doc. PhDr. Josefa Bieberleho, CSc., (* 19. ledna 1929 v Lošticích) a navazuje na řadu jeho vzpomínkových knížek týkajících se většinou olomouckého prostředí. Je shrnutím zážitků více než tří desetiletí, které on a jeho rodina (manželka Šárka Bartošová byla historička a dcera

známého frenštátského malíře Břetislava Bartoše) prožívali od roku 1963 v tzv. Zadních horách v dřevěnici u Červenků, kousek pod soutokem Černé a Bílé Ostravice v horní části Starých Hamrů – Říce. V jednotlivých kapitolách zachycuje prostředí dvouměsíčních prázdninových pobytů a dalších návštěv, ve kterých poznal nejbližší lidi v okolí a zamiloval se do prostředí Zadních hor. Seznamuje se s zážitky rodiny, svými sousedy, přáteli. Autorova dcera Helena se provdala do Starých Hamrů za syna Františka Kaňáka, takže pohledy Bieberleho rodiny i její jsou formovány osobními zkušenostmi a poznatky. Autor reaguje na dramatickou etapu výstavby přehrady Šance, odchod 700 Hamřanů do Frýdlantu nad Ostravicí a dobovou atmosféru. Popisuje putování po Beskydech i návštěvníky, kteří se na chalupě během pobytů vystřídali. Vzpomínky jsou místy lidsky drsné, ale pravdivé. I když nevynechají slabosti místních lidiček, jsou prodchnuty láskou k nim. V deskách medailonů se setkáme s osobnostmi, jež Bieberlovy na Hamrech navštívily, jelikož toto období patřilo také k politicky vypjatým momentům let šedesátých a pak tzv. konsolidace, kdy řada z jejich přátel včetně autora byla

na politickém i pracovním indexu. Setkání ve Starých Hamrech bylo tedy i místem k diskusím a řešení úkolů. Řada jmen bude známá jen Hamřanům, další jsou spojena s kolegy na olomoucké Palackého univerzitě a Bieberleho žáky, jiná jsou významná pro politické a kulturní dějiny nejen regionu (vzpomeňme JUDr. Karla Goliatha, JUDr. Zdeňka Flajzara, prof. PhDr. Milana Myšku, DrSc., PhDr. Jaromíra Kuču) a desítky dalších osobností, které Staré Hamry navštívily a o nichž se autor zmiňuje. Setkáváme se zde s originálním pohledem na lokální kulturní a společenský život viděný prizmatem širších souvislostí. Práce je rozčleněna do kapitol s názvy *Naše prázdninové obydlí a naši sousedé; Putování po horách; Turistika a politika; Supplementa – doplňky*. Brožuru doplňuje řada fotografií místních obyvatel i osobností, o nichž se autor zmiňuje.

Karel Bogar

Libor Martinek

Władysław Sikora (monografie)

Edice Spisovatelé Těšínska I. díl

Opava: Literature & Sciences 2015, 151 s.

ISBN 978-80-904126-9-9

Władysław Sikora (* 1933 Bocanovice, † 2015 Karviná), nazývaný nestorem těšínských básníků, je pro literaturu a kulturu českého Těšínska člověk – symbol.

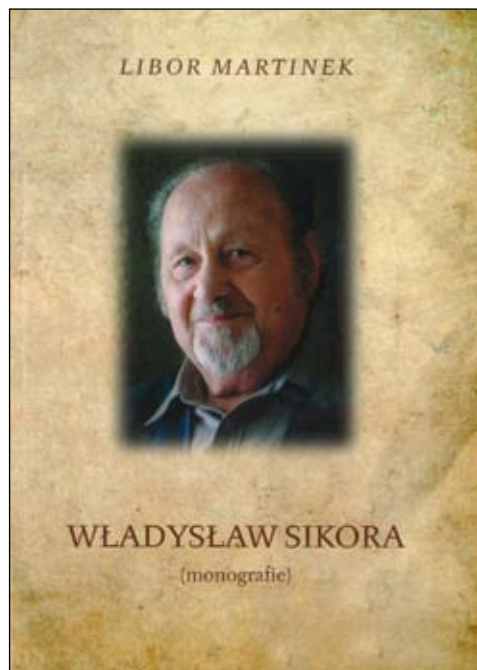
Monografický profil básníka, prozaika, dramatika a překladatele poměrně vyčerpávajícím a všestranným způsobem představil na počátku roku 2015 docent Slezské univerzity v Opavě Libor Martinek. Co se týče komplexnosti Sikorova profilu, Martinek v ediční poznámce uvádí, že se nemohl věnovat další autorově slovesné činnosti – novinářství (dodejme, že za svůj protest vůči vstupu armád Varšavské smlouvy v srpnu 1968 do Československa byl Sikora propuštěn z redakce

polských novin *Głos Ludu*). S ohledem na jeho četné články po roce 1990 popularizující těšínskou kulturu a literaturu na stránkách místních polských časopisů by si to vyžadovalo odlišný metodologický přístup. Soustředil se především na beletristické počiny těšínského spisovatele, původní profesí učitele polštiny a ruštiny na základních školách s polským jazykem vyučovacím v regionu.

Práce *Władysław Sikora* (monografie), vydaná v Opavě jako první svazek edice *Spisovatelé Těšínska* nakladatelství Literature & Sciences, představuje pozoruhodné kompendium jak pro českého, tak i pro polského čtenáře znalého češtiny. Kromě diskursivních pasáží zde najdeme množství polských citátů ze Sikorovy tvorby i z polské a české literární kritiky (mj. Leszka Bakuły, Tadeusze Kijonky, Wilhelma Przeczka, Oldřicha Rafaje, Edmunda Rosnera či Drahomíra Šajtara). Polské citace autor publikace nejen vzápětí překládá do češtiny, ale především je zapojuje do potřebného literárněhistorického a literárněkritického kontextu, citáty ze Sikorova díla mu pak slouží k interpretaci básnických, prozaických a dramatických děl. Tímto způsobem práce opavského akademika popularizuje fenomén tvorby W. Sikory a rozšiřuje polský i český literárněvědný diskurs.

Libor Martinek je nepochybně významným znalcem moderní polské literatury na českém Těšínsku či obecně na Těšínském Slezsku, nespokojuje se nikterak s vyčerpávající prezentací typicky literárněvědných problémů, ale sahá se značnou erudovaností do historie českého Těšínska 20. století a do komplikovaných vztahů obou národů, které tuto oblast obývají. Zajímají ho i otázky důležité pro kulturní identitu regionu, tím je kniha zajímavá nejen pro literární vědce, ale i pro odborníky jiných humanitních disciplín. Kniha se zároveň může stát přitažlivou také pro širší veřejnost, neboť Martinek dokáže o složitých otázkách psát srozumitelně (po fotografické příloze v závěru publikace jsou zveřejněny i Martinkovy překlady ze Sikorovy poezie do češtiny).

Jako specialista v interdisciplinárních pojetích otázek regionalismu (jak obecných, tak konkrétních ve vztahu k širokému pásu pohraničních oblastí Jeseníků a samozřejmě i Těšínského Slezska) Martinek ukazuje

osobnost W. Sikory také v nadregionální perspektivě, na úrovni polské národní literatury a v některých momentech v komparaci k německojazyčné a židovské literatuře v České republice nebo k tvorbě Adama Mickiewicze ve vztahu k litevským reáliím. Opavský literární vědec zároveň rozvíjí analyticky-dekonstruktivní a kulturní (ve smyslu kulturních studií) aspekt výzkumu, aby vytvořil širší antropologické horizonty v reprezentaci literatury i jejího konkrétního autora.

Władysław Sikora se čtenáři monografie jeví jako pěvec rodné přírody, rodného domu a venkova, ale i dělnického světa Ostravy a ostravsko-karvinského revíru, jemuž nejsou cizí ani širší historické proudy, v jejichž rámci nachází prostor jak pro Grunwald, tak pro meziválečného polského politika Karola Śliwku, zavražděného nacisty v koncentračním táboře Mauthausen, ale také pro Jana Palacha.

Skutečnost regionu a prvky nářečí se u Sikory spojují s avantgardní tradicí básnického řemesla, kdy suverénní tvůrce sahá při vytváření vlastního literárního paradigmatu „malé vlasti“ (Heimatu), spojujícího objektivní tvar otčiny s vnitřním rozměrem exprese básnického sdělení, k takovým vzorům, jako byli Bolesław Leśmian a Julian Przyboś (druhý

z nich dokonce působil na gymnáziu v polském Těšíně) nebo lingvistická poezie.

Přes některé úvahy dobové kritiky o určité nesrozumitelnosti či hermetičnosti zejména u počátků Sikorovy básnické tvorby Libor Martinek napsal o dvojazyčném (charakterem vydání spíše ineditním) výboru z poezie z roku 2002 *Gęste było życie / Hustý život býval, že vše je tady svěží, vonící beskydským povětřím* a Sikorovy strofy přirovnal k sochařskému dílu lidového těšínského řezbáře Henryka Nitry, jemuž ostatně Sikora věnoval rozsáhlou poemu. Ostravský literární kritik Drahomír Šajtar zase považoval jeho prozaické dílo s etnografickými prvky *Ojcowizna* za mnohonásobně vybroušený krystal.

Jako charakteristické motivy v Sikorově tvorbě Martinek odlišil tři zásadní kategorie: zem a „malou vlast“ (otčinu); rozdělení regionu hranicí (a její důsledky); hledání mostů spojujících Těšínské Slezsko po obou stranách hranice a mostů spojujících kulturu a tradice Poláků a Čechů v oblasti.

Martinkova monografie obsahuje cenné úvahy o recepci tvorby Władysława Sikory v České republice, o jeho spolupráci s loutkovým divadlem Bajka v Českém Těšíně i o jeho překladatelském díle. Práce je doplněna obsáhlou bibliografií.

Pro etnologa ze Skočova coby autora této recenze je tvůrce z Bocanovic vtělením étosu Těšíňana – talentovaný a společensky angažovaný, obdiv a sympatie budící člověk z lidu, učitel „vrostlý kořeny do země“. Takové jsou tradiční vlastnosti pokolení našich dědů a otců.

Témata valašské kolonizace, magické pohádky, vodníci a jiné nadpřirozené bytosti nebo třeba fenomén šlonzákovského hnutí před válkou a za druhé světové války v tomto regionu činí Sikorovo dílo atraktivním (nejen) pro znalce kultury Těšínského Slezska.

Szymon Broda

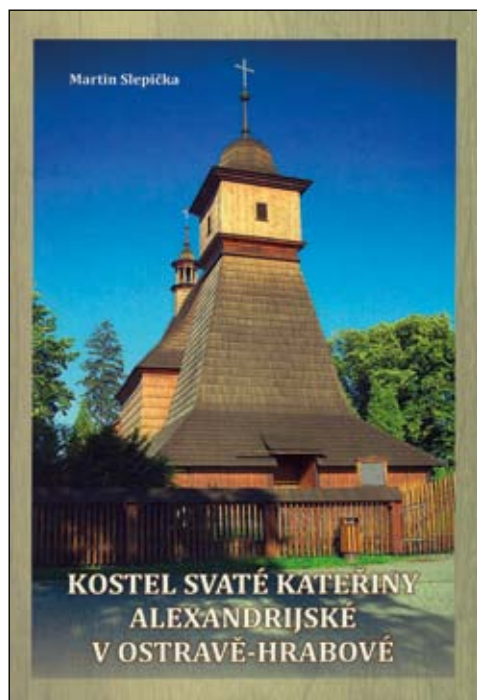

Slepička, Martin

Kostel svaté Kateřiny Alexandrijské v Ostravě-Hrabové

Ostrava-Hrabová: Římskokatolická farnost Ostrava-Hrabová 2015, 186 s.
ISBN 978-80-260-9124-0

Pod záštitou diecézního biskupa ostravsko-opavského Mons. Františka Václava Lobkowicze a za finanční podpory statutárního města Ostravy – městského obvodu Hrabová vydala na sklonku minulého roku Římskokatolická farnost Ostrava-Hrabová publikaci mladého historika Martina Slepičky. Ústředním tématem knihy, vycházející z autorovy bakalářské diplomové práce, obhájené na Katedře dějin umění Filozofické fakulty Ostravské univerzity, se stal objekt dřevěného kostela sv. Kateřiny Alexandrijské. Tato dominanta Hrabové navzdory ničivým důsledkům tragického požáru z 2. dubna 2002 měla to štěstí, že během následujících dvou let přičiněním místní samosprávy, římskokatolické církve a státu opět vstala z popela, a to nejen v symbolickém slova smyslu. Díky záchraně některých fragmentů z původní stavby a jejich organickému začlenění do současné repliky

kostela si navíc tento sakrální objekt nadále udržel status kulturní památky.

Po mnoha pojednáních v rámci publikací encyklopedického charakteru, navíc ne vždy odpovídající odborné úrovni, se nyní objekt dřevěného kostela v Hrabové právem dočkal vydání solidního a uceleného monografického zpracování.¹ Koncepce textu je rozvržena do tří celků. Úvodní stať (s. 9–28) seznamuje čtenáře ve zkratce s historickým vývojem Hrabové, a to od prvních písemných zmínek na sklonku 13. století až do současnosti. Následně se autor zaměřil již na vlastní meritum svého výzkumu a předkládá poctivě zpracovaný přehled dějin objektu (s. 29–49) a následně také analýzu jeho architektonického vývoje včetně jeho mobiliáře (s. 50–64). Za velmi přínosnou přitom považují rovněž stať týkající se požáru kostela v roce 2002 a jeho následné obnovy (s. 65–81), při níž autor využil kromě dostupných písemných pramenů i metody tzv. orální historie.² Na tento exkurz stavuje ještě krátké pojednání o současném stavu kostela (s. 82–89). Poslední celek tvoří nástin úlohy tohoto sakrálního objektu v rámci struktur zdejší církevní správy (s. 90–107). Publikaci uzavírá poznámkový aparát zařazený vzhledem k populárně-naučnému charakteru knihy až za hlavní textovou část (s. 108–120). Nechybí ani další obvyklé náležitosti včetně rejstříků, seznamu pramenů a literatury atp. Na závěr je zařazena obrazová příloha čítající 52 barevných fotografií (s. 170–186), přičemž řada další, černobílé ikonografie je umístěna přímo v hlavním textu.

Ačkoliv je práce Martina Slepíčky celkově bezpochyby zdařilým počinem, nutno upozornit na některá úskalí, s nimiž se autor ne vždy dostatečně vypořádal. Jen zčásti lze přitom přihlídnout ke skutečnosti, že se jedná o jeho knižní publikační prvotinu, čemuž ostatně nasvědčuje místy určitá slohová topornost. Především ve zpracování pasáží týkajících se středověkých a raně novověkých dějin obce, ale potažmo i kostela samotného, se projevila absence větší míry historické kritiky a potřebného zasazení tématu do širších souvislostí zejména církevně-historického vývoje. Za závažnější v tomto směru považují přejímání informací z často nepřiliš věrohodné literatury,³ případně obecní kroniky, a naopak opomenutí některých novějších, resp. relevantních prací.⁴ V důsledku

toho je, v celku zbytečně, text zatížen některými nepřesnostmi a zavádějícími údaji, byť se ve vztahu k tématu samému nejedná o nijak zásadní informace. Za všechny možno zmínit např. chybnou identifikaci držitelky paskovského panství Kateřiny Onšíkové z Bělkovic (na s. 35 uvedené jako Oršícká). Za nepřiliš šťastné považují rovněž přejímání některých dobových patetických formulací typu [...] *slavný a starý rod* [...] (s. 109, pozn. 28).

Ačkoliv meritum knihy spočívá ve vylíčení architektonického vývoje hrabovského kostela, autor se (po mém soudu logicky) odhodlal k pokusu zasadit jej do kontextu dějin zdejší farnosti. Příslušná stať (s. 90–107) však bohužel tento záměr nenaplnuje, s nemalými výhradami ji lze chápat jako pouhý nástin (být název sebevědomě hlásá, že čtenář bude obeznámen s dějinným vývojem farnosti v jeho celistvosti). Zračí se zde především nedostatečná heuristická příprava, z čehož vyplývají další nedostatky. Při pokusu vylíčit být jen nástin dějin této církevně-správní jednotky by totiž bylo nanejvýš vhodné rozšířit výzkum minimálně o Pamětní knihy farnosti Paskov a některé položky archivního fondu Farní úřad Paskov, k němuž Hrabová příslušela až do roku 1890.⁵ Stranou přitom ponechme dochované spisový materiál deponovaný v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě, resp. v Moravském zemském archivu v Brně.⁶ Dějiny hrabovské farnosti jsou v knize Martina Slepíčky zúženy téměř výhradně na chronologický seznam duchovních (což je samo o sobě neakceptovatelné). Jejich jednotlivé medailony navíc zcela postrádají odkazy na jakýkoliv zdroj. Lze se tedy pouze domnívat, že se jedná nejspíše o pasáže přejaté z farní kroniky. I když by bylo možno za určitých okolností (při uvedení zdroje) tento fakt akceptovat, nevyhnul se zde autor zkromolení některých jmen (např. „Kwiedriwsky“, správně Kwiedzinský aj.). Věrohodnosti této stati jistě nepřidává ani naprostá disproporčnost medailonů. Zatímco u mnohých duchovních biografický obraz neobsahuje takřka nic, byť jejich životopisy byly již samostatně publikovány,⁷ současnému duchovnímu správci je věnována více než strana textu. Marginální připomínku nutno učinit rovněž v souvislosti se závěrečným přehledem duchovních správců (s. 127–129), v němž působí rozhodně

nepatřičně uvádění zkratk „P.“, resp. „R. D.“. Přehlednosti by jistě přispělo grafické odlišení farářů a lokálních kaplanů a jejich kooperátorů (tj. pomocných kněží). Bez komentáře nelze ponechat ani neujasněné transkripční zásady při citacích pasáží historických dokumentů, na jejichž specifikaci navíc autor zcela rezignoval. Nejenže se při transkripci nedrží zavedeného úzu,⁸ ale navíc libovolně přechází k transliteraci (s. 111, pozn. 61), která je ovšem pro jazykově české texty vhodná pouze do roku 1500. Kupříkladu jméno držitele paskovského panství Ctibora Syrakovského z Pěrkova by tedy měl autor prepisovat v souladu s transkripčními pravidly v uvedeném tvaru, případně jej transliterovat jako *Stibor Syrakowsky z Pierkowa*, nikoliv vytvářet přechodný tvar mezi oběma způsoby přepisu, jenž v podobě *Ctibor Syrakovský z Pierkova* figuruje na s. 33. V souvislosti se čtením originálů raně novověkých pramenů jsou navíc evidentní některá paleografická pochybení, za všechna uvedme např. *Stepanec* místo *Stepanei*, či *sírarum* [!] místo *n[ost]raru[m]* (s. 34).⁹ Zde ovšem nutno podotknout, že chybného čtení se dopustil již autor obecní kroniky, z níž Slepíčka v tomto případě čerpal, přestože na jiném místě neváhal informace dohledat přímo v originálu (s. 32).

Za marginální nedostatek, související zřejmě s obvyklou časovou tísní při vydavatelských počinech, možno považovat některé chybějící tituly v závěrečném seznamu literatury, ačkoliv na ně autor odkazuje v poznámkovém aparátu. Z pohledu „dlouhověkosti“ knihy by bylo lépe omezit na minimum odkazy na webové zdroje, byť se z převážné části jedná o autorovy články k dějinnému vývoji Hrabové. Ostatně, bernou mincí by nadále mělo zůstat okřídlené „ad fontes“. Předpokládám, že ve svém příštím publikačním počínu již autor zároveň upustí od až příliš „studentsky“ rozsáhlé pasáže, v níž jmenovitě vyjadřuje své poděkování skutečně všem, kdo se na vydání knihy jakkoliv podíleli, i když tuto poznámku rozhodně není možno klasifikovat jako výtku.

Bez ohledu na výše uvedené připomínky, míněné prioritně nikoliv coby výtky, nýbrž spíše jako kolegiální rady začínajícímu historikovi, možno konstatovat, že čtenářům se do rukou dostává hodnotná publikace. Z textu je znát autorův osobní interest o problematiku

dějin Hrabové a ukazuje se zde rovněž jeho znalost místní situace. Celkový dojem navíc umocňuje pečlivý výběr ikonografického materiálu i celkové grafické ztvárnění. Závěrem lze tedy shrnout, že kniha Martina Slepíčky je kvalitně zpracovaná publikace, kterou si kulturní památka, jakou je dřevěný kostel sv. Kateřiny Alexandrijské v Ostravě-Hrabové, bezesporu zaslouží. Práce má zároveň potenciál stát se předstupněm k obsírnějšímu pojednání zaměřenému na dějiny zdejší farnosti, případně obce, což ovšem předpokládá mnohem širěji koncipovaný pramenný výzkum a s tím také související odpovídající časový horizont.

Jan Saheb

POZNÁMKY

- 1 Za všechny zmiňme alespoň výhradně kompilativní, místy až plagiátorskou publikaci POLÁŠEK, Jaromír: *Dřevěné kostely a kaple Moravy a Slezska*. Český Těšín 2001, zatíženou navíc množstvím faktografických chyb ať již přejatých ze starší literatury, anebo způsobených nesprávnou interpretací klasické německojazyčné literatury (zejména církevní topografie Řehoře Wolného). Z novějších publikačních počínů připomeňme práce ROSOVÁ, Romana: *Dřevěné kostely Slezska a severovýchodní Moravy*. Ostrava 2014, s. 76–95; ROSOVÁ, Romana – STRAKOŠ, Martin: *Jak Fénix z popela... Historie a obnova památného dřevěného kostela sv. Kateřiny v Ostravě-Hrabové*. Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravská 29, 2015, s. 293–317; resp. ROSOVÁ, Romana – LYSEK, Miroslav: *Dřevěné kostely, kaple a zvoničky Těšínska a severovýchodní Moravy*. Paskov 2015, s. 10.
- 2 K metodologickým východiskům tohoto směru výzkumu viz VANĚK, Miroslav a kol.: *Orální historie. Metodické a „technické“ postupy*. Olomouc 2003.
- 3 Za do značné míry zavádějící možno považovat práce typu SPUSTA, Milan: *700 let obce Metylovice 1299–1999*. Metylovice 1999, dále již zmíněnou publikaci POLÁŠEK, J.: *Dřevěné kostely*, s. 174–180; případně TÝŽ: *Přehled událostí obce Žabeň 1410–2010*. Český Těšín 2010.
- 4 Např. ZUBER, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století*. 1. Praha 1987; AL SAHEB, Jan – MÜLLER, Karel: *Galerie držitelů Paskova*. Paskov 2015.
- 5 Přímou k Hrabové se vztahují inventární položky: Státní okresní archiv Frýdek-Místek, fond Farní úřad Paskov, inv. č. 52, 53, 59.
- 6 Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupská konzistoř Olomouc; Moravský zemský archiv v Brně, fond B 2 – Gubernium, církevní oddělení.
- 7 Kupříkladu viz AL SAHEB, Jan: *Bator Jan Jiří Ignác*. In: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy – Nová řada 9 (21)*. Ostrava 2006, s. 17–18.
- 8 K tomu např. ŠTŮVÍČEK, Ivan a kol.: *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*. Praha 2002.
- 9 Porovnáno s originálem, viz Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 111, sign. 34, fol. 87–88.

Kožusznik, Janusz (red.)

Evangelický kalendář / Kalendarz ewangelicki 2016

Český Těšín: Slezská církev evangelická a. v. 2015, 143 s.

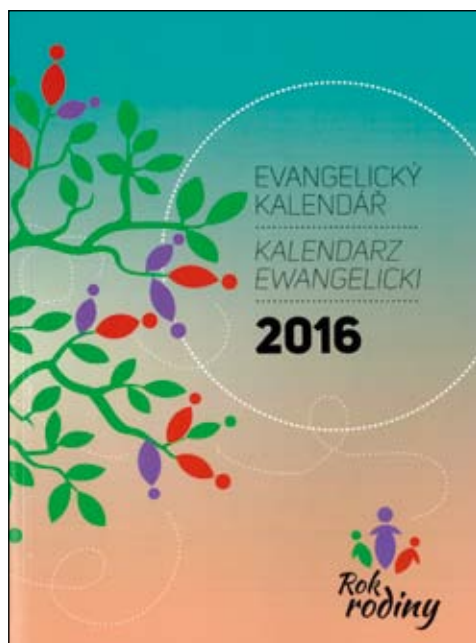
ISSN 0862-1411

Rovněž na letošní rok připravilo ústředí Slezské církve evangelické a. v. (dále jen SCEAV) se sídlem v Českém Těšíně tradiční Evangelický kalendář. Publikace je tentokrát tematicky věnována problematice rodiny v souvislosti s probíhajícím Rokem rodiny v rámci SCEAV. Vedle teologicky zaměřených článků si zde přijdou na své i milovníci historie. Čtenářům je předloženo několik témat spjatých s letošními jubilei českých dějin, ať je to již připomínka 700. výročí narození Karla IV. (Marek Říčan), či výročí rakousko-pruského vojenského střetu u Hradce Králové 3. července 1866 (Vlastimil Ciesar). V případě druhého z příspěvků je nastíněno tehdejší dění na Těšínsku, přičemž autor využil vzpomínek bystrického učitele Jana Niemczyka na setkání s oddílem pruské armády v Oldřichovicích 28. července 1866. Daniel Spratek pak ve svém příspěvku připomíná 380. výročí vydání *Cithary sanctorum*, kancionálu velkého Těšíňana Jiřího Třanovského v tehdejší uherské Levoči roku 1636. Činí tak netradiční formou – prostřednictvím znění proslovu, jenž u příležitosti oslav v rámci 300. výročí Cithary přednesl 27. září 1936 v Liptovském Sv. Mikuláši prezident Československé republiky Edvard Beneš.

Mezi již tradiční články kalendáře patří příspěvky z oblasti evangelické presbyterologie. Vladislav Volný, emeritní biskup SCEAV, zmiňuje osobnost ustroňského rodáka, polského evangelického biskupa prof. ThDr. Andrzeje Wantuły (1905–1976), který působil v letech 1934–1940 a 1948–1956 jako pastor ve Visle, kde je rovněž pohřben. Volný vedle Wantulových základních životopisných dat připojil několik osobních vzpomínek.

Emilia Grochol se věnovala v poměrně obsáhlém příspěvku pastrovi Karolu Krzywoňovi (1896–1954). Tento rodák z Lazů u Orlové byl od roku 1920 téměř po celý svůj život (s výjimkou nacistické perzekuce v letech 1940–1945 a působení ve sboru v Komorní Lhotce v letech 1945–1948) spjat s evangelickým sborem v Návsí. Stál u počátků evangelického kostela v polské Jistebné, jenž měl sloužit souvěrcům z Javořinky, Jistebné a Koňákova, které od mateřského sboru v Návsí v roce 1920 oddělila nová státní hranice. Vedle neúnavné a mimořádně plodné Krzywoňovy práce v náveském sboru jsou pro něj charakteristické rovněž redakční práce (týdeník *Ewangelik*) a bohatá publikační činnost. Kalendář připomíná formou obsáhlejších článků významná životní jubilea dvou soudobých předních postav protestantismu na Těšínsku – emeritního biskupa SCEAV Stanislava Piętaka (* 1946) a pastora Stanislava Kaczmarczyka (* 1936). Jejich ne vždy lehké životní osudy přináší mj. cenná svědectví k problematice perzekuce části evangelického duchovenstva v našem regionu v období komunistické totality. Součástí kalendáře je i tradiční příloha v podobě Schematismu SCEAV představujícím aktuální církevně-správní strukturu.

David Pindur

CONTENTS

Volume 59 • 2016 • Number 1

ARTICLES & STUDIES

- 1 **The Life Story of Soldier Jan Němčický of Němčice**
On the Clientelism and Career Strategies of the Lower Aristocracy in the pre-1620 Period
Part I
Jan Saheb
- 31 **From Soul Lists to the First Modern Census in 1869**
The Population and other Details of the Duchy of Těšín through Statistical Findings
Ludmila Nesládková
- 47 **On the Circumstances of Cracking Down on the Orlová Strike in 1925**
Ivana Kolářová – Ondřej Kolář

MATERIALS

- 57 **Seals of Fryštát Guilds**
Karel Müller

VARIOUS

- 63 Museum of Těšín Silesia in 2015 | Annual Report | *Zbyšek Ondřeka*
- 74 Rock Landslide at Girová | A largest Hillside Collapse in the Czech Republic | *Markéta Jochymková*
- 78 Interesting Invasive Species in Těšín Silesia | Red-Eared Slider (*Trachemys scripta elegans*) |
Jana Byrtusová
- 81 On the 100th Anniversary of the Birth of Mons. Miloslav Klisz | *Tomáš Peterek*
- 85 Reminiscences of Štěpán Kotek | *Karel Bogar*
- 87 International Project "Prisoner-of-War Camps in Teschen in WWII years" | *Pavčina Badurová –
Martin Krůl – Joanna Lusek*

FROM THE NEW LITERATURE OF (not only) TĚŠÍN SILESIA

- 91 Kutal, Miroslav – Suchomel, Josef a kol.: Velké šelmy na Moravě a ve Slezsku
- 92 Acta Musei Beskidensis, tom. 7, 2015
- 93 Kouřil, Pavel (ed.): Velká Morava a počátky křesťanství
- 94 Dokoupil, Lumír – Nesládková, Ludmila – Lipovski, Radek: Populace Rakouského Slezska
a severovýchodní Moravy v éře modernizace (od 60. let 19. století do první světové války)
- 97 Barcuch, Antonín a kol.: Beskydy turistickými stezkami
- 100 Al Saheb, Jan – Pindur, David a kol.: Malenovice. Minulost a současnost obce pod Lysou horou
- 102 Jež, Radim – Pindur, David a kol.: Mosty u Jablunkova včera a dnes / Mosty koło Jabłonkowa
wczoraj i dziś
- 104 Gojniczek, Wacław – Tomiczková, Monika – Cierniak, Aleksander: Zahrada dvou břehů 2013–2015
Těšín – Český Těšín
- 105 Bieberle, Josef: Lidé ze Starých Hamrů ve 20. století (Vlašské hory jsou naše otčina)
- 106 Martinek, Libor: Władysław Sikora (monografie)
- 108 Slepíčka, Martin: Kostel svaté Kateřiny Alexandrijské v Ostravě-Hrabové
- 111 Kožusznik, Janusz (red.): Evangelický kalendář / Kalendarz ewangelicki 2016

REDAKČNÍ RADA

PhDr. Karel Bogar
prof. PhDr. Mečislav Borák, CSc.
prof. PhDr. Dan Gawrecki, CSc.
doc. PhDr. Blažena Gracová, CSc.
doc. PhDr. Dušan Janák, Ph.D.
prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc.
PhDr. Jaromír Kalus
prof. PhDr. Irena Korbelařová, Dr.
doc. PhDr. Pavel Kouřil, CSc.
PhDr. Karel Müller
doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D.
Mgr. Jiřina Veselská

REDAKCE

Odpovědný redaktor: PaedDr. Zbyšek Ondřejka
Výkonný redaktor: prof. PhDr. Rudolf Záček, Dr.
Tajemník redakce: PhDr. Radim Jež, Ph.D.
Redaktor: PhDr. David Pindur, Ph.D.
Jazyková editace: Mgr. Lenka Ježová Bichlerová
Překlad resumé do anglického jazyka: Mgr. Lenka Mandryszová
Grafický návrh: Petr Kwašný, UPGRADE CZ s. r. o., Ostrava
Odevzdáno do tisku: 30. 6. 2016
Vyšlo: 22. 7. 2016
Tisk: Printo, spol. s r. o., Ostrava

ADRESA REDAKCE

Muzeum Těšínska, p. o., Masarykovy sady 103/19, 737 01
tel.: 558 761 216, fax: 558 761 223
e-mail: radim.jez@muzeumct.cz

Články v tomto periodiku jsou recenzovány nezávislými recenzenty.
Časopis je evidován v Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice.

Nevyžádané rukopisy, fotografie a kresby se nevracejí. Za obsahy článků zodpovídají autoři.
Při úpravě rukopisu je nutno řídit se pravidly zveřejněnými na adrese: http://www.muzeumct.cz/pokyny_pro_autory/.

Časopis lze zakoupit v pobočkách Muzea Těšínska: ve Výstavní síni v Českém Těšíně, ve Výstavní síni Musaion v Havířově, v Památníku životické tragédie v Havířově-Žitovicích, v Kotulově dřevěnce v Havířově-Bludovicích, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Jablunkově, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Karviné-Fryštátě, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Orlové-Lutyni, v Technickém muzeu v Petřvaldě a dalších partnerských institucích.

Rozšiřuje vydavatel. Předplatné nebo jednotlivá čísla si lze objednat na výše uvedené adrese či tel. č. 558 761 224.

Vychází dvakrát ročně, cena jednoho výtisku je 100 Kč, celoroční předplatné činí 200 Kč + poštovné.
Členové Klubu Muzea Těšínska získávají časopis v rámci ročního předplatného 250 Kč.

Na obálce: Pečeť těšínského knížete Adama Václava z r. 1596 přivešená k pergamenovému cechovnímu privilegii těšínských hrncířů, v pečetním poli korunovaná vpravo hledící orlice, opis: * ADAM . WENCESLAVS . DG . DVX . TESCHINENSIS, průměr pečeti: 29 mm, pečetní miska: 59 mm, Muzeum Těšínska, foto Radim Jež

Identifikační číslo: ISSN 0139-7605

Evidenční číslo MK ČR: E 11319

Podávání novinových zásilek povoleno Oblastní poštou v Ostravě

č. j. 2726/92-P/1 ze dne 30. 11. 1992.

Vydává Muzeum Těšínska, příspěvková organizace zřizovaná Moravskoslezským krajem.

ISSN 0139-7605